

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано ДАК МОН України

як фахове видання з юридичних наук

2020
№1 (108)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, ректор КНТЕУ

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи КНТЕУ

Відповідальний секретар

МЕЛЬНИЧЕНКО Світлана Володимирівна, д. е. н., професор,
проректор з наукової роботи КНТЕУ

Члени редакційної колегії (за галузями наук)

з економічних наук:

БЄЛОСТЄЧНИК Григорій, д. е. н., професор, ректор Молдавської економічної академії.

БЛАНК Ігор Олександрович, д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства КНТЕУ.

БОХАН Аліна Василівна, к. е. н., доцент кафедри світової економіки КНТЕУ.

ВОЛОСОВИЧ Світлана Василівна, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів КНТЕУ.

ГАЙДУКЕВИЧ Агнешка, д. е. н., професор кафедри міжнародної торгівлі Краківського економічного університету (Польща).

ГОНЕТ Войцех, д. е. н., доцент Університету природничо-гуманітарних наук у Седльце (Польща).

ГОСПОДАРОВИЧ Анджей, д. е. н., професор Вроцлавського економічного університету (Польща).

ДОБЯ Мечислав, д. е. н., професор Краківського університету економіки (Польща).

ДУТІНЕЦЬ Ганна Володимирівна, д. е. н., доцент, завідувач кафедри світової економіки КНТЕУ.

КАЛЮЖНА Наталія Геннадіївна, д. е. н., доцент кафедри світової економіки КНТЕУ.

КВАЧ Ярослав Петрович, д. е. н., професор, директор Одеського торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

ЛІАПЕ Наталія, д. е. н., професор Ризького технічного університету (Латвія).

МЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту КНТЕУ.

САЙ Валерій Миколайович, к. е. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків КНТЕУ.

ФЕДУН Ігор Леонідович, д. е. н., професор кафедри світової економіки КНТЕУ.

ШЛОСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор Жешувського університету (Польща).

з юридичних наук:

ВАЩЕНКО Юлія В'ячеславівна, д. ю. н., доцент, професор кафедри адміністративного права,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

ГУРЖІЙ Тарас Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.

ГУРЖІЙ Анна Валеріївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.

ДЕШКО Людмила Миколаївна, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного публічного права КНТЕУ.

КАВКА Інга, д. ю. н., професор Інституту права, адміністрації та економіки

Краківського педагогічного університету (Польща).

КАЛЮЖНИЙ Ростислав Андрійович, д. ю. н., професор, заступник директора з наукової роботи

Юридичного інституту Національного авіаційного університету (Україна).

КОПИЛЕНКО Олександр Любимович, д. ю. н., професор, директор Інституту законодавства

Верховної Ради України (Україна).

КУЗЬМЕНКО Оксана Володимирівна, д. ю. н., професор, заступник директора інституту з наукової

роботи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна).

ЛАНДЕ Роберт, професор права Балтиморського університету (США).

МАЗАРАКІ Наталія Анатоліївна, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного приватного,

комерційного та цивільного права КНТЕУ.

МОНТЕЙРО ФЕРНАНДЕС Антоніо, д. ю. н., професор Нового університету Лісабону (Португалія).

ОЛІЙНИК Олег Вікторович, д. ю. н., с. н. с., професор кафедри загальноправових дисциплін КНТЕУ.

ОНДРОВА Драгоміра, д. ю. н., завідувач кафедри державної політики і теорії державного управління,

факультет державного управління, Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці (Словаччина).

ОСИКА Сергій Григорович, к. ю. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

ПРИМАК Володимир Дмитрович, д. ю. н., професор кафедри міжнародного приватного, комерційного

та цивільного права КНТЕУ.

ПУСТОВІТ Юлія Юрївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного

права КНТЕУ.

СОБАКАРЬ Андрій Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного права, процесу

та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Україна).

ХМЕЛКО Ірина, д. ф. н., доцент, Університет Теннессі в Чаттануга, штат Теннессі (США).

ЯКУШЕВИЧ Адам, д. ю. н., доцент Інституту права, адміністрування та менеджменту Університету

Казимира Великого в Бидгощі (Польща).

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

І. В. Кривицька

Редактори: Е. Ю. Кириченко,

М. В. Дубко

Художньо-технічний редактор

А. А. Савчук

Підписано до друку 17.02.2020.

Тираж 200 пр. Зам. 87.

Адреса редакції, видавця,

виготовлювача:

вул. Чигоріна, 57, м. Київ,

Україна, 01042

Телефон редакції: 529-50-24

E-mail: zt@knute.edu.ua

Свідоцтво

про державну реєстрацію

серія КВ № 22092-11992ПР

від 16.05.2016

Індекс журналу в Каталозі видань

України на 2020 рік – 09641

Надруковано на обладнанні КНТЕУ

Свідоцтво суб'єкта видавничої

справи серія ДК № 4620

від 03.10.2013

Видається за рекомендацією

Вченої ради КНТЕУ

(протокол засідання № 5

від 30.01.2020)

Статті проходять рецензування.

Передрук і переклади матеріалів,

опублікованих у журналі,

дозволяються лише зі згоди

автора та редакції

Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (Index Copernicus); реферативні бази даних «Україніка наукова», а також у пошуковій системі Академії Google (Google Scholar)

© Київський національний торговельно-економічний університет, 2020

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

МАЗАРАКІ Н., ГОНЧАРОВА Ю.	Діяльність Органу вирішення спорів СОТ: подолання невідповідностей	5
КРЕГУЛ Ю., БАТРИМЕНКО В., КОСТЮЧЕНКО Я.	Україна та ЄС: інституційно-правове забезпечення транспарентності	14
РОМАНАДЗЕ Л.	Еволюція цивільного судочинства та медіації: зарубіжний досвід	23
ГОНЧАРЕНКО О.	Транснаціональне торгове право як форма нормативного саморегулювання	32
ТИЩЕНКО Ю.	Зовнішньоекономічний договір і контракт: термінологічні аспекти	43
ІЛЬЧЕНКО Г.	Особливості спадкування за англійським правом	54

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

МУШЕНОК В.	Державна підтримка розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності	63
ВЕСЕЛОВ М.	Захист прав неповнолітніх під час притягнення до адміністративної відповідальності	73

C O N T E N T

INTERNATIONAL CIVIL LAW

MAZARAKI N., GONCHAROVA Yu.	Activities of the WTO disputes settlement body: overcoming disparities	5
KREGUL Yu., BATRYMENKO V., KOSTYUCHENKO Ya.	Ukraine and the EU: institutional and legal ensuring transparency	14
ROMANADZE L.	The evolution of civil procedure and mediations: foreign experience	23
HONCHARENKO O.	Transnational trade law as a form of normative self-regulation	32
TYSHCHENKO Yu.	Foreign economic agreement and contract: terminological aspects	43
ILCHENKO H.	Features of inheritance under English law	54

PUBLIC LAW

MUSHENOK V.	State support for the development of agricultural advisory activity	63
VESELOV M.	Protecting the rights of minors when bringing to administrative responsibility	73

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

МАЗАРАКИ Н., ГОНЧАРОВА Ю.	Деятельность Органа разрешения споров ВТО: избежание несоответствий	5
КРЕГУЛ Ю., БАТРИМЕНКО В., КОСТЮЧЕНКО Я.	Украина и ЕС: институционально-правовое обеспечение транспарентности	14
РОМАНАДЗЕ Л.	Эволюция гражданского судопроизводства и медиации: зарубежный опыт	23
ГОНЧАРЕНКО Е.	Транснациональное торговое право как форма нормативного саморегулирования	32
ТИЩЕНКО Ю.	Внешнеэкономический договор и контракт: терминологические аспекты	43
ИЛЬЧЕНКО А.	Особенности наследования по английскому праву	54

ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

МУШЕНОК В.	Государственная поддержка развития сельскохозяйственной консультативной деятельности	63
ВЕСЕЛОВ Н.	Защита прав несовершеннолетних при привлечении к административной ответственности	73

МІЖНАРОДНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.215.2:061.1COT DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)01)

МАЗАРАКІ Наталія д. ю. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: n.mazaraki@knute.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1729-7846 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ГОНЧАРОВА Юлія к. ю. н., доцент кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: y.goncharova@knute.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4679-3715 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНУ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ СОТ: ПОДОЛАННЯ НЕВІДПОВІДНОСТЕЙ

Проаналізовано чинники, які призвели до кризи Органу вирішення спорів СОТ у 2018–2020 роках. Обґрунтовано необхідність реформування механізму вирішення торговельно-економічних спорів у рамках СОТ.

Ключові слова: СОТ, вирішення спорів, торговельна війна, ретроспективні заходи.

Мазараки Н., Гончарова Ю. Деятельность Органа разрешения споров ВТО: избежание несоответствий. Проанализированы факторы, которые привели к кризису Органа разрешения споров ВТО в 2018–2020 годах. Обоснована необходимость реформирования механизма разрешения торгово-экономических споров в рамках ВТО.

Ключевые слова: ВТО, разрешение споров, торговая война, ретроспективные меры.

Постановка проблеми. Криза Органу вирішення спорів Світової організації торгівлі (СОТ), яка загострилася наприкінці 2019 року, є відображенням не тільки необхідності реформування механізму вирішення торговельно-економічних спорів у рамках СОТ, але й тяжіння

провідних держав світу до двостороннього урегулювання торговельно-економічних відносин. Можна також припустити, що торговельна війна між Сполученими Штатами Америки та Китайської Народною Республікою, що розпочалася 2018 року, стала, серед іншого, наслідком неспроможності ефективно та швидко вирішувати торговельно-економічні спори на основі положень Домовленості про правила та процедури вирішення спорів (далі – Домовленість) [1]. Водночас уникнення та вирішення торговельно-економічних спорів, недопущення торговельних війн є однією з визначальних функцій СОТ, «система вирішення спорів СОТ є центральним елементом у справі забезпечення безпеки та передбачуваності багатосторонньої торговельної системи. Члени СОТ визнають, що він служить для захисту прав та зобов'язань членів СОТ за охопленими угодами, а також для прояснення наявних положень цих угод відповідно до звичайних правил тлумачення міжнародного публічного права». Саме тому ефективність і затребуваність механізму вирішення спорів СОТ є запорукою функціонування цієї міжнародної організації та забезпечення багатостороннього регулювання світових торговельно-економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найгрунтовніших вітчизняних досліджень механізму вирішення спорів у СОТ вважається науковий доробок С. Осики [2]. Додаткової уваги в контексті цього дослідження набули наукові публікації, що безпосередньо стосувалися функціонування Органу вирішення спорів СОТ упродовж 2018–2020 рр., авторами яких є Р. Брюстер (R. Brewster) [3] і Т. Адекола (T. Adekola) [4].

Попри суттєвий обсяг досліджень за вказаною проблематикою, залишається простір для обґрунтування внесення змін до положень Домовленості про правила та процедури вирішення спорів СОТ

Мета статті – визначити сутність негативних аспектів функціонування Органу вирішення спорів СОТ у поточних гео економічних умовах та аргументувати доцільність внесення змін до положень Домовленості про правила та процедури вирішення спорів СОТ.

Матеріали та методи. Нормативну базу дослідження становить Угода про заснування СОТ, Домовленість про правила та процедури вирішення спорів, звіти експертів і рішення Апеляційного органу СОТ. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. Торговельно-економічні спори є неодмінною складовою світової торгівлі, водночас дестабілізація останньої зазвичай призводить до негативних соціально-економічних наслідків та обопільних збитків учасників конфлікту. Саме тому ст. 23 Домовленості вимагає від держав – членів СОТ «вдаватися до правил і процедур цієї Домовленості та дотримуватися їх» та наголошує, що держави – члени СОТ «не повинні робити визначення щодо того, що порушення

мало місце, що переваги були анульовані або їм заподіяно шкоду, або що виконанню будь-якого із завдань охоплених угод було перешкоджено, іншим чином, ніж шляхом вирішення спорів відповідно до правил і процедур цієї Домовленості» [1].

Зазначимо, що норми Домовленості забороняють державам-членам вдаватися до односторонніх дій щодо держави-порушника зобов'язань, а додаткового тлумачення така позиція набула у текстах звітів експертів. Зокрема, в п. 7.43 звіту експертів № WT/DS58/R від 15 травня 1998 р. [5], № WT/DS222/R від 22 січня 2002 р. [6] наголошується, що «сама сутність Угоди про СОТ підтримує багатосторонній підхід до питань торгівлі»¹, про що зазначено в преамбулі Угоди про заснування СОТ щодо «рішучості розвивати інтегровану, стійкішу й тривалішу систему багатосторонньої торгівлі». Крім того, у ч. 2 ст. 3 Угоди про заснування СОТ прописано, що «СОТ забезпечує форум для проведення переговорів між її членами стосовно їхніх багатосторонніх торговельних відносин з питань, що регулюються угодами, які зазначено в додатках до цієї Угоди. За рішенням Конференції міністрів, СОТ також може забезпечувати форум для подальших переговорів між її членами стосовно їхніх багатосторонніх торговельних відносин» [7]. Цей підхід висвітлено й у ч. 1 ст. 23 Домовленості, яка наголошує на пріоритеті багатосторонньої системи та відхиляє односторонні дії як замітник процедур, передбачених Угодою про заснування СОТ [1].

Варто розглянути твердження з п. 111 Звіту Апеляційного органу № WT/DS165/AB/R від 11 грудня 2000 року: «Домовленість покладає на держави-члени зобов'язання добиватися відшкодування порушень прав, іншого анулювання або заподіювання шкоди перевагам за охопленими угодами винятково шляхом звернення до правил і процедур цієї Домовленості та дотримуватися їх. Пункти ч. 2 ст. 23 Домовленості висвітлюють специфічні й чітко окреслені форми заборонених односторонніх дій, які порушують положення ч. 1 ст. 23 Домовленості. Існує тісний взаємозв'язок між обов'язками, передбаченими ч. 1, 2 ст. 23. Усі вони стосуються обов'язку членів СОТ не вдаватися до односторонніх дій» [8].

Крайня міра, до якої можна вдатися згідно з Домовленістю, передбачена п. 3.7: «Можливість тимчасового припинення дії поступок або інших зобов'язань за охопленими угодами на недискримінаційній основі стосовно іншого члена СОТ за відповідного дозволу *DSB*» (англ. *Dispute Settlement Body* – Орган вирішення спорів).

З моменту утворення в 1995 році та застосування Механізму вирішення спорів у рамках СОТ було розглянуто понад 600 скарг, і хоча процедури вирішення спорів розроблялися для забезпечення стабільності світової торгівлі, порівняно швидкого та справедливого вирішення

¹ Всі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі автора статті.

міждержавних торговельно-економічних спорів, досить часто лунає критика щодо низки питань.

Тривалість вирішення спорів у рамках Домовленості. Так, процедура вирішення спору може тривати до трьох років залежно від того, коли винна сторона виконає рішення Органу з вирішення спорів (хоча є приклади й значно тривалішого розгляду).

Низька ефективність передбачених Домовленістю заходів, зокрема, тимчасове припинення поступок та інших зобов'язань за охопленими угодами.

Теоретичний і непродуктивний зміст заходів, що застосовуються до порушників зобов'язань, адже можливість уникнути сплати компенсації послаблює позиції зацікавленого члена СОТ у переговорах щодо суми компенсації [3; 9].

Перспективний, а не ретроспективний характер заходів, що робить можливим уникнення відповідальності за нанесені збитки. Так, п. 7 ст. 3 Домовленості передбачає, що «першим завданням механізму вирішення спорів зазвичай є забезпечити відміну відповідних заходів, якщо буде встановлено, що вони не відповідають положенням будь-якої з охоплених угод». У п. 1 ст. 19 Домовленості зазначається: «у випадках, коли група експертів або Апеляційний орган дійдуть висновку, що певний захід суперечить охопленій угоді, вони **рекомендують** (виділено автором) заінтересованому членові СОТ привести цей захід відповідно до такої угоди. Крім своїх рекомендацій, група експертів або Апеляційний орган **може запропонувати** (виділено автором) шляхи, якими заінтересований член СОТ міг би виконати ці рекомендації». Можна дійти висновку, що норми Домовленості не містять механізму та вимог повноцінної компенсації дій, що суперечать угодам, та повернення ситуації у початковий стан (*status quo ante*). Зокрема, це може стосуватися повернення субсидій, отриманих виробником від держави у порушення вимог охоплених угод [4; 10]. Доречно зауважити, що можливість застосування ретроспективних заходів була та залишається одним із найбільш дискусійних аспектів функціонування Механізму вирішення спорів у рамках СОТ, що, наприклад, достатньо детально викладено у Рішенні панелі експертів у спорі між Гватемалою та Мексикою [11].

Обмежені можливості застосування такого заходу, як компенсація. Так, ч. 1 ст. 22 Домовленості передбачає, що «компенсація та припинення поступок або інших зобов'язань є тимчасовими заходами, які можуть застосовуватися тоді, коли рекомендації та постанови не виконуються протягом розумного терміну часу». Додатковим чинником, що знижує ефективність механізму компенсації, є те, що сума компенсації стосується проміжку часу між винесенням рішення *DSB* та впливом розумного періоду часу на його виконання зацікавленим членом СОТ (ст. 21 Домовленості). Таким чином, компенсація не

нараховується з моменту звернення зі скаргою, що виключає доволі тривалий період, протягом якого член СОТ отримує економічні збитки. Більше того, не виключається ситуація, коли сума компенсації взагалі не буде погоджена.

Суттєвим маркером і водночас каталізатором кризи Механізму вирішення спорів у рамках СОТ стало невдоволення США діяльністю Апеляційного органу через значний час розгляду спорів і стандарти роботи органу за винесення своїх рішень. Зокрема, представники США висловлювали невдоволення тим, що Апеляційний орган у своїх рішеннях виходить за межі наданих повноважень, розширюючи або звужуючи права та обов'язки членів СОТ, що може розцінюватися як зловживання повноваженнями.

«Сполучені Штати висловлювали неодноразові занепокоєння з приводу того, що апеляційні звіти зайшли далеко поза норми, що визначають правила СОТ у таких різних сферах, як: субсидії, антидемпінговий характер мита, антисубсидійні мита, стандарти та технічні бар'єри в торгівлі та гарантії, обмежуючи можливості США захищати інтереси суспільства, американських робітників і підприємства проти недобросовісної торговельної практики.

Щодо процедурних, системних питань Апеляційний орган видавав консультативні висновки з питань, непотрібних для вирішення спору, переглядав встановлені панеллю експертів факти, незважаючи на обмеження своєї компетенції, стверджував, що панелі експертів повинні дотримуватися його звітів, хоча система СОТ не передбачає застосування прецедентів, а також Апеляційний орган постійно ігнорує 90-денний обов'язковий граничний термін – все це суперечить узгодженим нормам СОТ щодо врегулювання суперечок.

Упродовж останнього року США закликали членів СОТ виправити ситуацію, коли Апеляційний орган продовжує роботу членів, термін перебування на посаді яких закінчився» [12].

Своє невдоволення США реалізували у формі ветовання призначення нових членів Апеляційного органу, фактично блокуючи його роботу [13].

Додатковим свідченням недосконалості механізму вирішення спорів стало нещодавнє загострення торговельних відносин між США та КНР, яке набуло форми застосування зустрічних санкцій. Так, у березні 2018 року уряд США підняв тарифи на китайські товари, посилаючись на положення ст. 301 Закону про торгівлю, яка дає змогу вживати заходи у відповідь на зовнішньоторговельну політику інших держав, що порушує інтереси США (у цьому випадку – дії уряду КНР щодо прав американських інвесторів і власників прав інтелектуальної власності). Вже за два тижні уряд КНР вжив зустрічних санкцій, піднявши тарифи на 128 товарних позицій імпорту з США. У відповідь уряд США повідомляв про наміри додатково підняти тарифи на імпорт китайської продукції.

Сторони наведеного спору звернулися зі скаргами до Органу вирішення спорів СОТ, водночас вдалися до дій із захисту власних інтересів, не очікуючи прийняття рішення у спорі, тим самим прямо порушивши вимоги ч. 2 ст. 23 Домовленості.

З огляду на наведене, досить поширеними є пропозиції щодо підвищення ефективності застосування такого заходу, як грошова компенсація за порушення зобов'язань за Угодою про СОТ. Зокрема, Т. Адекола пропонує запровадження ретроспективного характеру компенсаційних заходів на реалізацію принципу *ubi jus ibi remedium* – «там, де право, там і засіб його захисту». Така ідея не є новою та вже оголошувалася на державному рівні (ще у 1996 році з боку Екватору) й у теоретико-правових працях [4].

Принцип *ubi jus ibi remedium* означає, що особам, чії права порушено, закон повинен надати справедливий засіб захисту, що має здатність повернути їх до попереднього становища до початку правопорушення. З огляду на те, що доступні засоби захисту, передбачені Домовленістю, не надають можливості компенсувати збитки, запровадження ретроспективної грошової компенсації до системи вирішення спорів у рамках СОТ стає необхідним для відновлення довіри держав до цієї системи [4; 10].

Висновки. Події 2018–2020 рр. ставлять під сумнів подальшу визначальну роль СОТ у вирішенні міждержавних торговельно-економічних спорів, а відтак і певною мірою стабільність світової торгівлі. Окреслені у дослідженні негативні аспекти порядку вирішення спорів у рамках СОТ, з одного боку, обумовлені характером самої організації, необхідністю дотримуватися принципів міжнародного права, з іншого – є суттєвим чинником зниження ефективності механізму вирішення спорів. Запровадження ретроспективних компенсаційних заходів фактично може стримувати держави від торговельних війн і врівноважити їхні позиції у міждержавних торговельних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019#n3.
2. Вирішення міждержавних спорів у Світовій організації торгівлі : навч. посіб. Т. 3. С. Г. Осика, В. В. Коновалов, О. О. Бакалінська. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. 248 с.
3. Brewster, R. (2019). WTO Dispute Settlement: Can We Go Back Again? *AJIL Unbound*, 113, 61-66. DOI:10.1017/aju.2019.4.
4. Tolulope Anthony Adekola (2019). «US–China trade war and the WTO dispute settlement mechanism», *Journal of International Trade Law and Policy*, DOI: <https://doi.org/10.1108/JITLP-02-2019-0011>.
5. United States – import prohibition of certain shrimp and shrimp products. Report of the panel WT/DS58/R, 15 May 1998. URL: [http://stage.worldtradelaw.gvpi.net/reports/wtopanels/us-shrimp\(panel\).pdf.download](http://stage.worldtradelaw.gvpi.net/reports/wtopanels/us-shrimp(panel).pdf.download).

6. Canada – export credits and loan guarantees for regional aircraft. Report of the Panel WT/DS222/R, 28 January 2002. URL: [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(@Symbol=%20wt/ds222/r*%20not%20rw*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(@Symbol=%20wt/ds222/r*%20not%20rw*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#).
7. Угода про заснування Світової організації торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342.
8. United States – import measures on certain products from the European communities. Report of the Appellate Body, WT/DS165/AB/R, 11 December 2000. URL: [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(@Symbol=%20wt/ds165/ab/r*%20not%20rw*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(@Symbol=%20wt/ds165/ab/r*%20not%20rw*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#).
9. Lee, H. W. (2019). Legalization and dispute settlement benefits: The case of the GATT/WTO. *The Review of International Organizations*, № 14 (3), 479-509. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11558-018-9313-8>.
10. Bronckers, M.C.E.J. and van den Broek, N. (2005). «Financial compensation in the WTO – improving the remedies of WTO dispute settlement», *Journal of International Economic Law*, Vol. 8, № 1, pp. 101-126. DOI: 10.1093/jielaw/jgi006.
11. Guatemala - anti-dumping investigation regarding Portland cement from Mexico report of the panel WT/DS60/R 19 June 1998. URL: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?DataSource=Cat&query=@Symbol=WT/DS60/R&Language=English&Context=ScriptedSearches&languageUIChanged=true.
12. Office of the US trade representative, 2019 trade policy agenda and 2018 annual report of the President of the United States on the trade agreements program, at 149 (2019), available at URL: https://ustr.gov/sites/default/files/2019_Trade_Policy_Agenda_and_2018_Annual_Report.pdf [<https://perma.cc/TT4N-BS4Y>].
13. United States Continues to Block New Appellate Body Members for the World Trade Organization, Risking the Collapse of the Appellate Process. (2019). *American Journal of International Law*, № 113 (4), P. 822-831. DOI: 10.1017/ajil.2019.59.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2020.

Mazaraki N., Goncharova Yu. Activities of the WTO disputes settlement body: overcoming disparities.

Background. *The crisis of WTO Dispute resolution body, that escalated at the end of 2019, is not only a reflection of the need to reform the WTO's trade and economic dispute settlement mechanism, but also a reflection of the leading powers of the world tending for towards bilateral trade and economic settlement relations. It can also be assumed that the trade war between the United States of America and the People's Republic of China, which began in 2018, was, among other things, the result of an inability to effectively and quickly resolve trade and economic disputes based on the provisions of the Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes. While avoiding and resolving trade and economic disputes, preventing trade wars are defining functions of the WTO, that is why the efficiency and demand of the WTO dispute settlement mechanism is the key to the functioning of this international organization and the provision of multilateral regulation of world trade and economic relations.*

Analysis of recent research and publications. *One of the most thorough domestic investigations into the WTO dispute settlement mechanism is considered to be S. Osyka's scientific work. The specific scientific attention has been given in the context of our study, which directly related to the functioning of the WTO Dispute Settlement Body during 2018-2020, by R. Brewster, T. Adekola etc. Despite the significant amount of research on the subject, there is room for justification for amending the provisions of the Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes.*

The **aim** of the article is to determine the essence of the negative aspects of the functioning of the WTO Dispute Settlement Body in the current geo-economic conditions and to argue the feasibility of amending the provisions of the WTO Dispute Settlement Rules and Procedures.

Materials and methods. The normative basis of the study is the Agreement on Establishing the WTO, the Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, panel reports. The methodological basis of the research was the general scientific and special legal methods of cognition.

Results. The crisis of the WTO Dispute resolution body has been caused by a number of reasons: lengthy dispute resolution procedures low effectiveness of the measures envisaged by the Understanding, in particular, such as temporary suspension of concessions and other obligations under covered agreements, theoretical and unproductive nature of the measures applied to the offenders, since the possibility of avoiding compensation weakens the position of the WTO member concerned in negotiating the amount of compensation, perspective rather than retrospective nature of the measures, which makes it possible to avoid liability for damages, limited scope for applying such a measure as compensation. Another major component of the WTO Dispute Settlement Crisis was the United States' dissatisfaction with the work of the Appellate Body due to the considerable time spent reviewing the disputes and standards of the body's decision making.

Conclusion. The events of 2018–2020 call into question the continued decisive role of the WTO in resolving interstate trade and economic disputes and, to a certain extent, the stability of world trade. The negative aspects of WTO dispute settlement outlined in the study, on the one hand, are conditioned by the nature of the organization itself, the need to adhere to the principles of international law, and at the same time a significant factor in reducing the effectiveness of the dispute settlement mechanism. We believe that introducing retrospective countervailing measures can indeed deter States from trade wars and balance their position in interstate trade relations.

Keywords: WTO, dispute settlement, trade war, retrospective measures.

REFERENCES

1. Domovlenist' pro pravyla ta procedury vyrishennja sporiv [Arrangements for dispute settlement rules and procedures.]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019#n3 [in Ukrainian].
2. Osyka, S. G., Konovalov, V. V., & Bakalins'ka, O. O. (Eds.) (2019). *Vyrishennja mizhderzhavnyh sporiv u Svitovij organizacii' torgivli [The settlement of interstate disputes in the World Trade Organization]*. Kyiv: Kyivs'kyj nacional'nyj torgovel'no-ekonomichnyj universytet (Vol. 3) [in Ukrainian].
3. Brewster, R. (2019). WTO Dispute Settlement: Can We Go Back Again? *AJIL Unbound*, 113, 61-66. DOI:10.1017/aju.2019.4 [in English].
4. Tolulope Anthony Adekola (2019). «US–China trade war and the WTO dispute settlement mechanism», *Journal of International Trade Law and Policy*, DOI: <https://doi.org/10.1108/JITLP-02-2019-0011> [in English].
5. United States – import prohibition of certain shrimp and shrimp products. Report of the panel WT/DS58/R, 15 May 1998. Retrieved from [http://stage.worldtradelaw.gvpi.net/reports/wtopanels/us-shrimp\(panel\).pdf.download](http://stage.worldtradelaw.gvpi.net/reports/wtopanels/us-shrimp(panel).pdf.download) [in English].
6. Canada – export credits and loan guarantees for regional aircraft. Report of the Panel WT/DS222/R, 28 January 2002. Retrieved from [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(@Symbol=%20wt/ds222/r*%20not%20rw*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(@Symbol=%20wt/ds222/r*%20not%20rw*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#) [in English].

7. Uгода pro zasnuvannja Svitovoi' organizacii' torgivli [The agreement on establishing the World Trade Organization] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342 [in Ukrainian].
8. United States – import measures on certain products from the European communities. Report of the Appellate Body, WT/DS165/AB/R, 11 December 2000. Retrieved from [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(@Symbol=%20wt/ds165/ab/r*%20not%20rw*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(@Symbol=%20wt/ds165/ab/r*%20not%20rw*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUIChanged=true#) [in English].
9. Lee, H. W. (2019). Legalization and dispute settlement benefits: The case of the GATT/WTO. *The Review of International Organizations*, 14 (3), 479-509. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11558-018-9313-8> [in English].
10. Bronckers, M.C.E.J. and van den Broek, N. (2005). «Financial compensation in the WTO – improving the remedies of WTO dispute settlement», *Journal of International Economic Law*, (Vol. 8), 1, 101-126. DOI: 10.1093/jielaw/jgi006 [in English].
11. Guatemala – anti-dumping investigation regarding Portland cement from Mexico report of the panel WT/DS60/R, 19 June 1998. Retrieved from https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?DataSource=Cat&query=@Symbol=WT/DS60/R&Language=English&Context=ScriptedSearches&languageUIChanged=true [in English].
12. Office of the US trade representative, 2019 trade policy agenda and 2018 annual report of the President of the United States on the trade agreements program, at 149 (2019). Retrieved from https://ustr.gov/sites/default/files/2019_Trade_Policy_Agenda_and_2018_Annual_Report.pdf [<https://perma.cc/TT4N-BS4Y>] [in English].
13. United States Continues to Block New Appellate Body Members for the World Trade Organization, Risking the Collapse of the Appellate Process. (2019). *American Journal of International Law*, 113 (4), 822-831. DOI:10.1017/ajil.2019.59 [in English].

УДК 341.2(477:061.1ЄС) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)02)

КРЕГУЛ Юрій к. ю. н., професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: krejyl@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8355-7899 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

БАТРИМЕНКО Василь к. і. н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: vi_batrimenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1376-8735 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

КОСТЮЧЕНКО Ярослав к. ю. н., докторант кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
E-mail: yaro713@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5565-922X вул. Юрія Іллєнка, 36/1, м. Київ, 04119, Україна

УКРАЇНА ТА ЄС: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ

Розглянуто стратегічний орієнтир державно-правового розвитку України, яким є інтеграція до європейського політичного, економічного та гуманітарного простору. Вивчено категорію «прозорість» з економічного, управлінського та політико-правового поглядів дослідження. Доведено, що з політико-правового погляду співпраця з ЄС можна вважати такою, що сприяє поглибленню демократії та повазі до людських прав, удосконаленню національної законодавчої бази.

Ключові слова: прозорість, Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, Євросоюз, право Європейського Союзу, транспарентність.

Крегул Ю., Батрименко В., Костюченко Я. Украина и ЕС: институционально-правовое обеспечение транспарентности. Рассмотрен стратегический ориентир государственного правового развития Украины, а именно интеграция в европейское политическое, экономическое и гуманитарное пространство. Изучена категория «прозрачность» с экономического, управленческого и политико-правового точек зрения исследования. Доказано, что с политико-правовой точки зрения сотрудничество с ЕС можно считать таковым, что способствует углублению демократии и уважению к человеческим правам, совершенствованию национальной законодательной базы.

Ключевые слова: прозрачность, Соглашение об ассоциации, зона свободной торговли, Евросоюз, право Европейского Союза, транспарентность.

Постановка проблеми. Через проведення державно-правових реформ Україна адаптується до європейського співтовариства, тож перед національною наукою постають важливі завдання, які необхідно виконати. Одним із беззаперечних принципів, без яких не існуватиме правова державність, не утверджуватиметься конституціоналізм і не функціонуватиме верховенство права на території Європи, є прозорість.

© Крегул Ю., Батрименко В., Костюченко Я., 2020

Українська юридична наука зіткнулася з проблемою створення наукової основи категорії «прозорість» для подальшої її імплементації в національне законодавство.

Європейський Союз є одним із провідних світових гравців, це найбільший торговий та економічний блок на міжнародній арені. За своїми цілями й правовою структурою ЄС не має аналогів у міжнародному співтоваристві. Від самого початку свого існування Євросоюз надавав великого значення співпраці з іншими суб'єктами міжнародного права, зокрема в економічній сфері. Вагомим кроком у взаємодії між Україною та ЄС стала Угода про асоціацію, що ратифікована 2014 року, а надважливим чинником у їхній співпраці є дотримання принципу прозорості. Прозорість – це одна з ґрунтовних засад, на яких побудований Європейський Союз як об'єднання *sui generis*. Утім, поняття «прозорість» можна розглядати під різними кутами – як в економічному контексті (прозорість у торговельних відносинах), так і в політико-правовому (прозорість інституцій і процесів прийняття рішень).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових працях дослідженню принципу прозорості в сучасних відносинах між Україною та ЄС приділяють увагу закордонні та вітчизняні вчені. Серед них: Е. Афонін [1], Д. Гунін [2], О. Кошова [3], В. Муравйов, І. Березовська [4], М. Пашковська [5], Д. Співак [6] та ін. Проблематику прозорості віднедавна розглядають як наріжний камінь сучасної юриспруденції. Українські науковці намагаються розв'язати це питання з урахуванням міжнародного досвіду. Тож дослідження відповідної категорії шляхом аналізу підходів до тлумачення поняття прозорості, виокремлення ознак та з'ясування його сутності задля імплементації всього віднайденого в національне законодавство є наразі дуже важливим.

Метою статті є наукове обґрунтування особливостей забезпечення транспарентності в сучасних відносинах між Україною та ЄС, зокрема у питаннях транскордонного співробітництва.

Матеріали та методи. Методологічною базою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, порівняння та синтез, наукова індукція й дедукція; метод абстракції, а також визначення всіх варіантів прямого та зворотного зв'язку економічних явищ і процесів.

Інформаційною основою статті є українські законодавчі та міжнародно-правові акти, законодавство Європейського Союзу, національні статистичні та фактологічні дані, які містить монографічна й періодична наукова література.

Результати дослідження. Принцип прозорості є однією з головних засад, на яких базується Угода про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Прозорість передбачає відкритість процедури ухвалення рішень, що має підвищити відповідальність за реалізацію цього процесу. Фактор прозорості є надзвичайно важливим для того, щоб спільні цінності, які лежать в основі співпраці Європейського Союзу та України,

стали об'єктом відданості: повага до принципів демократії, верховенства права, належного урядування, людських прав та основоположних свобод, а також збереження засад вільної ринкової економіки.

Стратегічним орієнтиром державно-правового розвитку України є інтеграція до політичного, економічного та гуманітарного європейського простору. З політико-правового погляду співпрацю з ЄС можна вважати такою, що сприяє поглибленню демократії та повазі до людських прав, вдосконаленню національної законодавчої бази. Євросоюз як найвпливовіше інтеграційне об'єднання європейських держав провадить різноманітні напрями діяльності (міжнародне, конституційне право, теорія держави і права та ін.), що викликає великий інтерес серед вітчизняних і закордонних науковців правових сфер. Відносини України з Євросоюзом від перших декларацій політичного та підтримки технічного і фінансового характеру з боку ЄС стали співробітництвом, що охоплює широке коло питань у різноманітних галузях із залученням значної кількості урядовців, партнерів та окремих громадян.

27 країн, що є учасниками Євросоюзу, завдяки власним знанням і ресурсам намагаються сформуванати простір, який має стати осередком, де панує стабільність, демократія та сталий розвиток із утвердженням культурного різноманіття, толерантності та індивідуальних свобод.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та європейський парламент ратифікували Угоду про асоціацію між ЄС та Україною. Підписання політичного та економічного аспекту Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом стало поглибленим форматом відносин між ними, адже Україна вперше взяла участь у саміті як країна, що уклала Угоду про асоціацію з ЄС.

Під час підписання Угоди про асоціацію від 27 червня 2014 р. Президентом України та за її ратифікації 16 жовтня 2014 р. Верховна Рада заявила, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як відповідний крок до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відбувається на основі затвердженого 17 жовтня 2014 р. Кабінетом Міністрів України плану заходів з її імплементації на 2014–2017 рр. [7].

Дотримання принципу прозорості в діяльності органів виконавчої влади країн ЄС є інструментом забезпечення верховенства закону, рівності європейських громадян перед законом, що надають їм можливість брати участь в управлінні на місцях. Про це свідчать відповідні акти первинного і вторинного європейського права та практична діяльність. Зокрема в Білій книзі європейського управління зазначено, що активний обмін інформацією між інституціями ЄС і державами-членами на основі всебічного використання принципів відкритості є запорукою зміцнення єдності країн Європейського Союзу [8].

Через різні трактування вченими поняття «прозорості» донині немає єдиного погляду щодо вказаної проблематики. Так, О. Кошова вважає, що більша частина документації Організації з безпеки та

співробітництва в Європі характеризується безпосереднім використанням терміну «прозорість», утім, матеріали, що пов'язані з Європейським судом з прав людини та його діяльністю, в основному містять поняття відкритості та публічності [3]. З огляду на це, можна припустити, що термін «прозорість» змістовно поєднує в собі дві зазначені складові.

Разом із тим вчений Д. Співак звертає увагу на те, що в близько 20 державах світу прозорість як принцип держуправління для широкого контролю з боку громадськості закріплена як правова норма в спеціальному законодавстві [6], що свідчить про важливість самого принципу та його імплементації в національне законодавство.

Унаслідок такого тлумачення прозорості політичного процесу та з огляду на те, що транспарентність є базовим функціональним принципом усіх політичних явищ, цілком слушною буде думка, що його застосування можливе у державно-владних, соціальних та інших суспільних відносинах. Отже, транспарентність як категорія права – це базове (засадниче) поняття.

У деяких державах прозорість вважають соціальним явищем, що характеризує певний стан поінформованості (наявні повні, достатні та достовірні знання) щодо тієї чи іншої діяльності (її об'єктів або результатів), унаслідок чого будь-який зацікавлений суб'єкт мав би можливість цілком зрозуміти її [2].

Інші вчені також дотримуються саме такого змісту цього терміну. Так, Е. Афонін та О. Суший вважають, що прозорість є засадною властивістю політичної влади, завдяки якій розвивається демократія, громадянське суспільство, відкрито діють різні владні гілки, ухвалюються рішення та активізується громадський контроль над діяльністю владних держструктур. Тож транспарентність характеризують як прозорість, відкритість, гласність [1].

Окрім того, варто порівняти сукупність отриманих даних із тезою М. Пашковської, що прозорість – це засадниче явище, в якому взаємозв'язані певні поняття, що окреслюють перелік форм і способів, відповідно до яких функціонують владні державні органи та місцеве самоврядування демократичної держави [5].

У сучасному суспільстві з демократичним устроєм будь-яке транскордонне співробітництво (ТКС) потребує режим транспарентності, оскільки транскордонні території зі змішаними культурними й цивілізаційними кодами та ТКС, де існує взаємодія між кваліфікаціями та компетенціями, мають високий виробничий і соціокультурний потенціал. Враховуючи це, саме на вільній, прозорій взаємодії має базуватися економічна експлуатація будь-якої прикордонної і транскордонної території.

У рамках ТКС транспарентності може надаватися роль правового інституту і створеного на його базі правового режиму, сформованого з комплексу правових відносин стосовно доступності різноманітних суб'єктів інформаційних відносин.

Транскордонна транспарентність має низку атрибутивних характеристик: фактор *прозорості* розглядають як технологічний, а елемент *відкритості* – як інституційну характеристику транспарентності, що передбачає формування можливостей (із закріпленими нормами, правилами та принципами); *публічність* – як спрямованість на доступність до будь-яких відомостей про різні соціальні суб'єкти; та *підзвітність*, що є контрольною властивістю транспарентності.

Принцип транспарентності кордонів дає змогу використати їхні контактні функції. Транспарентність у ширшому розумінні надає уявлення про філософію транскордонної співпраці кожної сторони і таким чином гарантує адекватні відносини, що мають утворюватись у двох суб'єктів (транскордонних регіонів). Транспарентність кордонів формується на базі демократичної політики країни та є важливим елементом відкритості кожного заходу, вжитого державною владою, що створює для суспільства можливість отримувати інформацію про діяльність владних механізмів, стимулює економічне зростання, сприяє підвищенню конкурентоздатності та фінансової стабільності у внутрішніх, регіональних і міжнародних масштабах.

Транспарентність є вимогою, яку висувають майже всі угоди Світової організації торгівлі. Держава, яка прагне членства в СОТ, має дотримуватися транспарентності, приймаючи закони про зовнішню торгівлю, а також реалізуючи свої адміністративні та пов'язані з торгівлею процедури. Крім того, принципи транспарентності системно використовуються у діяльності Євросоюзу з проєктами транскордонної співпраці (інструментарій ідентифікації, залучений під час створення іміджу, сприяє формуванню привабливого образу ЄС і позитивного сприйняття його дій у його регіонах і в сусідніх державах, що бажають стати частиною Європейського Союзу). Їхнє застосування можливе у межах ТКС суб'єктів, приміром, у відносинах України та Польщі.

Транспарентність – це не просто синонім прозорості, вона формує ясність щодо того, в яких рамках функціонує той чи інший суб'єкт транскордонних відносин, та за яких обставин він може виявити власну волю. Йдеться про ясність щодо жорстко фіксованих цілей і методів роботи партнерів у транскордонній співпраці, відкритість до співробітництва за допомогою спільних методів через цілі, що збігаються, синергетичний ефект.

Варто зазначити, що існує вплив різноспрямованих тенденцій на стан транскордонної співпраці. З одного боку, країна прагне до відкриття своїх зовнішніх кордонів для торгівлі, а з другого – бажає відновити внутрішньодержавний економічний простір у його цілісності, посиливши зовнішні кордони, оскільки важливо не допустити економічну автаркію в транскордонному регіоні (тобто, коли зовнішні зв'язки переважають над економічними з іншими регіонами у власній державі).

На сучасному етапі прикордонні райони здебільшого не розвивають транскордонні зв'язки, що перешкоджає входженню держави до світової економіки через недостатньо щільні та якісні прикордонні

переходи, слабко розвинену прикордонну інфраструктуру. Транспарентність кордонів у межах ТКС має сприяти формуванню принципу прозорості й відкритості країни загалом. Цей принцип передбачає свободу отримання інформації (відомостей) щодо:

- тієї чи іншої *адміністративної процедури*, пов'язаної з прозорістю кордонів (транспарентність процедурної законодавчої бази);
- *правового статусу та питання, пов'язаного з транскордонним законодавством* (щодо компетенції), тієї або іншої адміністративної структури у транскордонній взаємодії;
- *існуючого досвіду щодо аналогічної діяльності* в транскордонних відносинах тощо;
- *роботи механізму транскордонної співпраці*, про прикордонну інфраструктуру, діяльність влади, управлінські рішення, нормативні акти тощо.

Для запровадження транспарентності у контексті євроінтеграційних відносин України до державної програми транскордонної співпраці потрібно внести положення про необхідність дотримання принципу транспарентності (зокрема відкритість і публічність), в межах якого важливо виконувати низку вимог.

Гарантувати відкритість, розглядаючи адміністративні справи про транскордонне співробітництво. Розбирати адміністративні справи у закритому режимі можна за обставин, що передбачають закон про державну таємницю, збереження комерційних, банківських чи інших таємниць, які охороняє закон, недоторканість приватного життя або за інших обставин, прописаних у законі.

Зобов'язати структури виконавчої влади та їхніх посадових осіб здійснювати безкоштовне інформування громадськості щодо законів, чинних або які набувають чинності в межах транскордонного регіону, й решти нормативних правових актів, що регламентують процеси адміністративних процедур; здійснювати представлення встановлених форм документів, які використовують, розглядаючи адміністративні справи, і надавати роз'яснення щодо порядку їхнього заповнення.

Дотримання правил, за якими економиться обсяг адміністративних процедур, зокрема здійснення транскордонного співробітництва та будь-якої діяльності, пов'язаної з ним, відбувається завдяки способу, що потребує найменше часу, ресурсів, енергії тощо.

За транскордонного співробітництва різні за форматом державні послуги надаються оптимізовано, мають бути цілком зрозумілими споживачу та перебувати під контролем суспільства. Формування культури транспарентності – це одне з найпроблемніших завдань для побудови ефективного ТКС.

Форматом прозорості в разі транскордонної співпраці визначається також створення прикордонних транспарентних зон, які мають сформувані гнучкий режим транскордонної економічної взаємодії. У таких зонах поєднані принципи суверенітету та транскордонне економічне співробітництво.

Висновки. Транспарентність має бути базовим принципом міжнародного співробітництва, зокрема транскордонного. За нинішніх умов найбільшого значення надають таким її складовим: ясність, прозорість, гласність транскордонних відносин; взаємна відповідальність сторін за здійснення зобов'язань; чітка нормативна регламентація, завдяки якій неможливо не виконувати або затягувати підписані сторонами угоди; гарантований єдиний доступ людей до головних соціальних благ і послуг, у яких межах транскордонного регіону вони б не проживали; транспарентність дотримання дисципліни договорів як етичний критерій. Різноспрямовані тенденції мають вплив на стан транскордонної співпраці: з одного боку, країна прагне до відкриття зовнішніх кордонів торгівлі, а з другого – бажає відновити внутрішньодержавний економічний простір у його цілісності, посиливши зовнішні кордони.

Законодавче закріплення визначення транспарентності неможливе, адже вона є добровільною справою. Деяким суб'єктам через специфіку їхньої діяльності не вдасться бути цілком прозорими, тому вони повинні самостійно визначати для себе ступінь такої прозорості, зокрема у частині вибору даних, які вони можуть поширювати для необмеженого кола осіб. Межа транспарентності лежить там, де починається дія комерційної таємниці.

Для України формування транскордонного співробітництва є надзвичайно важливим кроком практичної інтеграції до загальноєвропейської інтеграційної системи. Транскордонне співробітництво об'єктивно стає одним із головних напрямів східного вектора політики Євросоюзу. Цей процес має відбуватись із врахуванням як соціально-економічних реалій Європейського Союзу, так і геополітичних, цивілізаційних чинників, що мають вагомий вплив на транскордонний комунікативний процес. Транскордонне співробітництво має базуватись на принципі транспарентності. Прийняття спеціальних нормативно-правових законів щодо імплементації транспарентності у практичну діяльність державних і місцевих органів влади дасть змогу підвищити рівень прозорості, зрозумілості та доступності діяльності влади, що збільшить довіру громадськості до неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афонін Е. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/transparentnist.pdf> (дата звернення 10.10.2019).
2. Гунин Д. Транспарентность и тайна информации: теоретико-правовой аспект: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Д. Гунин. Екатеринбург, 2008. С. 12.
3. Кошова О. Транспарентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1-2. С. 209-216.
4. Муравйов В., Березовська І. Правові засади функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу. *Український часопис міжнародного права*. 2012. № 3. С. 61-69.
5. Пашковська М. Поняття транспарентності в сучасній науці. *Державне управління. Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 135-143.

6. Співак Д. Інститут транспарентності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. *Політологічні записки*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_48 (дата звернення 10.10.2019).
7. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80> (дата звернення 11.10.2019).
8. Біла книга. Європейське врядування. Комісія Європейських співтовариств. СОМ (2001) 428. Брюссель. 2001. 40 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019.

Kregul Yu., Batrymenko V., Kostyuchenko Ya. Ukraine and the EU: institutional and legal ensuring transparency.

Background. *One of the cornerstones of legal science today is the recent transparency problem. Therefore, the study of the relevant category was carried out by analyzing approaches to understanding the concepts, identifying a number of features and clarifying its meaning for the aim of implementation in the national legislation of Ukraine.*

Analysis of recent research and publications *has identified the importance of further study of the transparency issue in international cooperation.*

The aim of the article is to substantiate the features of transparency ensuring in modern relations between Ukraine and the EU, in particular on issues of cross-border cooperation.

Materials and methods. *The methodological basis of the article is the system of general scientific methods of cognition (dialectical method, scientific induction and deduction, method of comparison and synthesis); determining the direct and inverse relationships between economic phenomena and processes, as well as the method of abstraction.*

Results. *The strategic orientation of the state-legal development of Ukraine, which is integration into the European political, economic and humanitarian space, is considered. The category of "transparency" from the economic, managerial and political-legal perspectives of the research is studied. It has been proved that, from a political and legal point of view, cooperation with the EU can be considered as one, which promotes to deepening democracy and respect for human rights, improving the national legal framework. It is determined that within the framework of cross-border cooperation, the role of a legal institute and a legal regime, created on its basis, composed of a set of legal relations regarding the accessibility of various information subjects may be given to transparency.*

Conclusion. *Transparency should be a basic principle of international cooperation, in particular cross-border cooperation. Multiple trends have an impact on the state of cross-border cooperation. On the one hand, the country seeks to open its external borders of trade, and on the other – wants to restore the internal economic space in its entirety, by strengthening the external borders. The legislative consolidation of the definition of transparency is not possible because it is a voluntary affair. The transparency limit lies where the trade secret begins.*

Keywords: transparency, Association Agreement, free trade area, European Union, European Union law, transparency.

REFERENCES

1. Afonin, E. *Transparentnist' vldy v konteksti jevropejs'koi' integracii' Ukraïny* [Transparency of power in the context of Ukraine's European integration]. (n.d.). *lib.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/transparentnist.pdf> (date of appeal 10.10.2019) [in Ukrainian].

2. Gunin, D. (2008). *Transparentnost' i tajna informacii: teoretiko-pravovoj aspekt* [Transparency and the secrecy of information: legal and theoretical aspects]. *Candidate's thesis*, Yekaterinburg [in Russian].
3. Koshova, O. (2015). *Transparentnist' suchasnoi' sudovoi' vlady* [The transparency of the modern judiciary]. *Filosofs'ki ta metodologichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law*, 1-2, pp. 209-216 [in Ukrainian].
4. Muravjov, V., & Berezovs'ka, I. (2012). *Pravovi zasady funkcionuvannja zon vil'noi' trgovli v praktyci Jevrosojuzu* [Legal principles of the functioning of free trade areas in the practice of the European Union]. *Ukrai'ns'kyj chasopys mizhnarodnogo prava – Ukrainian journal of International Law*, 3, pp. 61-69 [in Ukrainian].
5. Pashkovs'ka, M. (2013). *Ponjattja transparentnosti v suchasnij nauci* [The concept of transparency in modern science]. *Derzhavne upravlinnja. Efektyvnist' derzhavnogo upravlinnja – Public administration. Public administration efficiency*. (Is. 34). (pp. 135-143) [in Ukrainian].
6. Spivak, D. (2011). *Instytut transparentnosti u dijal'nosti organiv derzhavnoi' vlady ta organiv misceвого samovrjaduvannja* [The Institute of transparency in the activity of public authorities and local self-government bodies]. *Politologichni zapysky – Political science notes*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_48 (date of appeal 10.10.2019) [in Ukrainian].
7. *Pro implementaciju Ugody pro asociaciju mizh Ukrai'noju, z odnijej' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym Spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 17.09.2014 № 847. Verhovna Rada Ukrai'ny* [On the Implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European atomic energy Community and their member states, on the other hand: the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 847 of 17.09.2014. Verkhovna Rada of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80> (date of appeal 11.10.2019) [in Ukrainian].
8. *Bila knyga. Jevropejs'ke vrjaduvannja. Komisija Jevropejs'kyh spivtovarystv COM (2001) 428* [White book. European Governance. Commission of the European Communities COM (2001) 428]: Brussels [in Ukrainian].

УДК 341.623(1-87) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)03)

РОМАНАДЗЕ Луїза к. ю. н., доцент, доцент кафедри господарського права та процесу Національного університету

E-mail: 7435185@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0638-9056

«Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА МЕДІАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Проаналізовано ключові тенденції реформування цивільного судочинства в США та державах – членах ЄС упродовж XXI століття. Досліджено поступове поширення застосування спрощених процедур судового розгляду та медіації.

Ключові слова: цивільне судочинство, медіація, верховенство права, судовий розгляд, цивільний спір.

Романадзе Л. Эволюция гражданского судопроизводства и медиации: зарубежный опыт. Проанализированы ключевые тенденции реформирования гражданского судопроизводства в США и государствах – членах ЕС на протяжении XXI века. Исследовано постепенное расширение применения упрощенных процедур судебного рассмотрения и медиации.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, медиация, верховенство права, судебное рассмотрение, гражданский спор.

Постановка проблеми. Забезпечення верховенства права та доступу до справедливості залишається визначальною метою судочинства, проте з плином часу та зміною соціально-економічних умов з'являються нові методи досягнення таких цілей. З огляду на завантаженість та недостатню ефективність судової системи у вітчизняних умовах наразі більше суспільної уваги привертають до альтернативних, позасудових способів вирішення спорів, насамперед – до медіації. У США та країнах – членах Європейського Союзу медіація набула достатньої поширеності, що є логічним наслідком поступового реформування систем правосуддя, державної підтримки та визнання цього методу вирішення спору. Реформування систем вирішення спорів, що триває останні десятиліття у провідних державах світу, – це не лише внесення змін до процесуального законодавства, а й поступова еволюція правової культури як юристів, так і суспільства, що головним чином полягає у відході від змагальності та тяжінні до мирного, взаємовигідного вирішення спору. Мирне вирішення спорів притаманне українській нації, тому популяризація медіації може бути достатньо вдалою за умов виваженого законодавчого регулювання, що неодмінно має враховувати й іноземний досвід.

З 2006 р. в Україні втілюється Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого українського суду відповідно до європейських стандартів, метою якої є забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права за європейськими стандартами і гарантує право особи на справедливий суд. При цьому одним із завдань цієї Концепції є створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіація як правовий інститут є предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних і закордонних учених. Так, Н. Мазаракі [1], Т. Кисельова [2], Т. Шинкар, В. Яковлев, С. Йосипенко та ін. докладно досліджували різні аспекти регулювання процедури медіації та перспективи її запровадження в правову систему нашої держави.

Грунтовною є праця Н. Сакари [3] про доступність правосуддя в цивільних справах. Вітчизняні дослідники спиралися на науковий доробок закордонних учених Г. Брауна [4], А. Мерріота, Н. Александер, О. Фісса [5] тощо. Проблеми та перспективи реформування цивільного процесуального законодавства розглядали А. Цукерман [6], Т. Цувіна [7], В. Комаров [8], Д. Луспенік, О. Ткачук та інші. Водночас дослідження основних напрямів реформування цивільного судочинства в розрізі розвитку альтернативних методів вирішення спорів і медіації майже не проводилося.

Метою статті є виокремлення визначальних тенденцій реформування цивільного судочинства у США та державах – членах ЄС упродовж останнього десятиліття та аргументація доцільності їх застосування у законопроектній діяльності в Україні.

Матеріали та методи. Нормативною базою дослідження є цивільне процесуальне законодавство Великобританії, Франції, Німеччини та США, законодавство ЄС та судова практика Суду справедливості Європейського Союзу, а також правові норми, що регулюють застосування процедури медіації. Методологічною основою проведеного дослідження стали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. «Всі системи судочинства тяжіють до справедливості. У різних правових системах використовують різні методи для досягнення цієї мети. Незалежно від того, чи є розбіжності між маленькими або великими системами, безумовно, потрібне порівняння... для того, щоб привернути увагу до того, як різні системи судочинства намагаються досягнути цілей правосуддя та до яких жертв та компромісів вдаються у спробі зробити це»¹ [6]. Саме меті утвердження верховенства права та справедливості в суспільстві присвячені достатньо ґрунтовні реформи цивільного судочинства у низці іноземних держав. А це свідчить про те, що проблеми та завдання вітчизняного

¹Всі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі автора статті.

законодавця є близькими, а також актуалізують порівняльні дослідження, результатом яких мають стати обґрунтовані висновки щодо перспективних напрямів реформування українського законодавства та шляхів уникнення помилок.

Глобалізація, стрімкий розвиток міжнародної торгівлі, інтернаціоналізація ринку надання послуг, диджиталізація суспільних відносин залишили свій відбиток на характері функціонування судів як ланки державної влади, запровадженні нових форм судочинства, балансі між державними та недержавними методами вирішення спорів, на розвитку онлайн-платформ вирішення спорів тощо. Так, за результатами порівняльно-правового аналізу та вивчення наукових досліджень можна виокремити основні характерні ознаки еволюції цивільного судочинства в іноземних державах упродовж останніх десятиліть.

Постійне внесення ґрунтовних змін до процесуальних законів. Так, Правила цивільної процедури Англії та Уельсу (*The Civil Procedure Rules*) з моменту прийняття у 1998 р. зазнали 135 поправок; у Франції протягом 2018–2022 рр. триватиме докорінна реформа судової системи загалом та цивільного судочинства зокрема. У 2015–016 рр. Федеральні правила цивільного судочинства США (*Federal rules of Civil Procedure*) суттєво змінені, цьому процесу характерні такі алегорії, як «нова ера цивільного судочинства», «великий вибух процесуальної реформи» [9–10].

Поступова зміна ролі суду від суто здійснення державної влади до центру надання послуг із вирішення спорів. Функціонування суду за принципом «єдиного вікна» (англ. – *multi-door courthouse*) є особливою рисою англо-американської системи права: суд перетворюється на центр вирішення спорів, де сторони спору можуть звернутися як до державних суддів, так і до присудових медіаторів, експертів, арбітрів тощо. Для країн Європейського Союзу характерною стала конкуренція судів, що, наприклад, проявляється в появі англомовних судів у державах континентальної Європи, намаганнях держав заохотити сторони транскордонних спорів звертатися до національного суду, одночасно збільшуючи місцевий ринок юридичних послуг [11].

Розвиток механізмів спрощеного вирішення спорів, онлайн-судочинства. Так, 2018 року запроваджено Практичні вказівки з розкриття інформації для комерційних і майнових судів Англії та Уельсу (*Practice direction 51u – disclosure pilot for the business and property courts*), які передбачають обмежене надання доказів і розкриття інформації, зменшення кількості усних засідань, що матиме прискорити та здешевити судовий розгляд. Аналогічною є й мета пілотних схем більш коротких та гнучких судових розглядів, запроваджених в США у 2015 р.

Попри очевидні зусилля законодавця із запровадження ефективніших, дешевих і швидких судових процедур, запорукою успіху таких реформ залишається правова культура професійної юридичної спільноти

зокрема та суспільства загалом. Досить поширеною є характеристика американського суспільства як такого, що тяжіє до сутяжництва, а таким тенденціям відповідає й високий розвиток ринку юридичних послуг. Тому можна припустити, що нові спрощені процедури стануть затребуваними лише за умови бажання юристів спрямувати на них своїх клієнтів і перейти до нової парадигми механізму нарахування гонорарів. Достатньо показовими є твердження Головного судді Верховного Суду США Джона Гловера Робертса, який у своєму Звіті за 2015 р. зауважив: «Для успіху пакету правок до правил 2015 року потрібно більше, ніж організовані освітні зусилля. Необхідні реальні зобов'язання як суддів, так і адвокатів, для забезпечення нашої юридичної культури тими цінностями, які ми в остаточному підсумку розділяємо... Тест для адвокатів сторін, як правило, полягає в тому, чи будуть вони напрацьовувати спільні рішення, призначати економічно ефективний курс судового розгляду та брати на себе загальну відповідальність для досягнення справедливого результату. Щонайменше деякі з них визнають, що змінені правила містять «культурний виклик» [12].

Утім, можна паралельно навести й вітчизняний приклад із запровадженням у цивільне, господарське та адміністративне судочинство інституту врегулювання спору за участі судді. Адже досягнення мети цього інституту можливе лише за зміни парадигми розуміння цілей вирішення правових спорів як з боку суспільства, так і адвокатів та суддівського корпусу. Представники останнього повинні бути морально та професійно готовими до надання підтримки сторонам у мирному вирішенні спорів, адвокатська спільнота має бути готова до зміни характеру роботи із клієнтами. Проте найголовніше – розуміння та довіра до цього інституту з боку сторін спору, які мають чітко усвідомлювати свої бажання та можливості у вирішенні спору, враховувати переваги та недоліки судового розгляду та намагатися зберегти дружні чи, щонайменше, не ворожі відносини з другою стороною спору.

Паралельно з реформуванням цивільних процесуальних норм у державах – членах ЄС спостерігається помірне, але невпинне зростання популярності медіації. Альтернативні методи вирішення спорів, зокрема медіація, були притаманні багатьом європейським державам, утім, за останню декаду ХХ століття Рада Європи та Європейський Союз прийняли низку рекомендаційних та нормативно правових актів щодо застосування медіації в цивільних, комерційних, сімейних та інших категоріях спорів.

Директива ЄС від 21 травня 2008 року № 2008/52/ЄС про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних і комерційних справах [13] мала за мету внести зміни до національних законодавств щодо процедури медіації, а також досягти певного балансу між кількістю медіацій і судових розглядів. Водночас попри формальне виконання вимог Директиви впродовж трьох років із моменту набуття нею чинності, змістовного виконання вимог так і не відбулося. Законодавства

держав – членів ЄС мають нормативно-правові акти щодо регулювання процедури медіації, а саме визначення принципів медіації, правового статусу медіатора та договірних конструкцій, що застосовують сторони під час звернення, реалізації та завершення процедури медіації тощо. Водночас чинники, як-от: недостатня обізнаність і довіра до процедури медіації, сумніви сторін спору до професійності медіаторів, неефективні законодавчі стимули (чи взагалі їхня відсутність), для звернення сторін спору до медіації стали причиною такого явища, як «парадокс медіації у ЄС», тобто призвели до дуже низької кількості медіацій за доведеної ефективності цієї процедури з огляду на її швидкість та дешевизну проти судового розгляду [14].

Аналітичні матеріали європейського парламенту та іноземних дослідників щодо наявної ефективності медіації, визначення причин низької популярності медіації, пошуку оптимальних рішень із популяризації медіації як альтернативи судового розгляду узагальнені Н. Мазаракі, зокрема, науковець стверджує, що залишається відкритим питання пошуку оптимальної моделі запровадження медіації у правову та судову системи держави, спонукання громадян спробувати вирішити спір у позасудовому порядку й у мирний спосіб [1].

Найбільш прямолінійним варіантом підвищення кількості медіацій у порівнянні з судовими процедурами є запровадження обов'язкової медіації у певних категоріях справ. До того ж, судова практика Суду справедливості ЄС стверджує, що такий механізм не становить перепони у доступу до правосуддя та реалізації права на судовий захист. За умов дотримання встановлених правил і принципів медіація:

- не завершується рішенням, що має обов'язкову юридичну силу;
- не призводить до значного затягування можливості розпочати судовий розгляд;
- тимчасово зупиняє перебіг строків позовної давності;
- не спричиняє значних фінансових обтяжень для сторін спору;
- не обмежує вирішення спору виключно в електронному вигляді;
- не унеможливує вжиття заходів забезпечення позову [15–16].

Водночас обов'язкова медіація є життєздатною за умови наявності достатньої кількості медіаторів, механізмів забезпечення якості медіаційних послуг, особливого статусу угод, які укладаються за результатами медіації тощо. Особлива природа медіації, якій характерна наявність низки моделей та підходів, гнучкість процедури, протистоїть суворому регулюванню та контролю, що ускладнює процес її законодавчого врегулювання. Втім, у державах ЄС закони про медіацію, як і цивільне процесуальне законодавство, також не є сталими та постійно розвиваються, відображаючи намагання законодавця та медіаторської спільноти створити баланс між забезпеченням якості медіаційних послуг та збереженням сутності та «духу» медіації. У цьому аспекті особливого значення набуває присудова медіація, де більше передумов

та обґрунтувань законодавчого регулювання, адже якщо держава забезпечує надходження справ до присудових медіаторів, то вона може висувати необхідні вимоги до їхньої професійної підготовки.

Результати проведеного аналізу свідчать про наявність двох визначальних і водночас паралельних процесів: реформування цивільного процесуального законодавства та розвиток законодавства щодо медіації, що зумовлює теоретико-правову та прикладну актуальність подальших досліджень взаємодії між альтернативними методами вирішення спорів і цивільним судочинством. Можна припустити, що ця взаємодія відбуватиметься в таких формах: зміна парадигми реалізації права на судовий захист та звернення до суду (в контексті запровадження обов'язковості досудових методів вирішення спорів); застосування інституту вирішення спорів за участі судді; розвиток присудової медіації. Потенційними результатами такої взаємодії має стати подальша трансформація цивільного судочинства у напрямі превалювання примирної функції правосуддя.

Висновки. Результати аналізу реформування цивільного процесуального законодавства США та певних держав – членів ЄС дали змогу виокремити характерні ознаки, як-от: постійне внесення ґрунтовних змін до процесуальних законів, поступову зміну ролі суду від суто здійснення державної влади до центру надання послуг із вирішення спорів, розвиток механізмів спрощеного вирішення спорів, онлайн-судочинства, законодавчі зусилля з популяризації медіації.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що зусилля вітчизняного законодавця мають бути спрямовані на врегулювання процедури медіації та запровадження стимулів звернення сторін спору до позасудових методів. Формування довіри суспільства до медіації як одного з найбільш визнаних та ефективних способів вирішення спорів має стати завданням не тільки медіаторської спільноти, але й держави. Вважаємо, що запровадження присудової медіації може стати одним із чинників вищезазначених процесів, водночас потребує теоретичного обґрунтування щодо дотримання принципів верховенства права та права на судовий захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазаракі Н. А. Медіація в ЄС: досвід для України. Європейські інтеграційні процеси в XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 березня 2018 р. м. Київ). Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2018. С. 287-296.
2. Kyselova T. Integration of Mediation into Ukrainian Court System: Policy Paper. October 17, 2017. Council of Europe, Kyiv, 2017. URL: <https://ssrn.com/abstract=3054519>.
3. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 209 с.

4. Brown H., Marriott A. ADR principles and practice. Third edition London: Thomson Reuters, 2011. 868 p.
5. Owen M. Fiss. Commentary, Against Settlement, 93 YALE L.J. 1073, 1075. 1984.
6. Zuckerman, Adrian, ed. Civil Justice in Crisis: Comparative Perspectives of Civil Procedure. Oxford: Oxford University Press, 1999. Oxford Scholarship Online, 2012. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198298335.001.0001.
7. Цувіна Т. А. Проблемні питання цивільної юрисдикції в контексті принципу верховенства права. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 85-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_147_10.
8. Цивільне судочинство України: Основні засади та інститути: монографія В. В. Комаров та ін.; за ред. проф. В. В. Комарова; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. 847 с.
9. Richard L. Marcus, Modest Procedural Reform Advances in the U.S., 20 Zeitschrift für Zivilprozess International 291. 2015. URL: http://repository.uchastings.edu/faculty_scholarship/1473.
10. Kenneth Berman, Reinventing Discovery under the New Federal Rules, 42 Litigation 22. Spring. 2016.
11. Kramer X. The domino effect of international commercial courts in Europe – Who’s next? URL: <http://conflictflaws.net/2018/the-domino-effect-of-international-commercial-courts-in-europe-whos-next>.
12. 2015 Year-End Report on the Federal Judiciary URL: <https://www.supremecourt.gov/publicinfo/year-end/2015year-endreport.pdf>.
13. Directive 2008/52, of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on Certain Aspects of Mediation in Civil and Commercial Matters, 2008 OJ (L 136). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0052>.
14. De Palo G.; Romina Canessa, Sleeping – Comatose Only Mandatory Consideration of Mediation Can Awake Sleeping Beauty in the European Union, 16 Cardozo J. Conflict Resol. 713. 2014.
15. C-317/08, C-318/08, C-319/08 and C-320/08 – Rosalba Alassini JUDGMENT OF THE COURT (Fourth Chamber) 18 March 2010 URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79649&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=659017>.
16. C-75/16 – Menini and Rampanelli Judgment of the Court (First Chamber) of 14 June 2017. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-75/16>.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2020.

Romanadze L. The evolution of civil procedure and mediations: foreign experience.

Background. Ensuring the rule of law and access to justice remains a crucial goal of justice, while changing socio-economic conditions change the way in which such goals are achieved.

The peaceful settlement of disputes is inherent in the Ukrainian nation, so the promotion of mediation can be successful enough in the context of sound legislative regulation, which must certainly consider foreign experience.

The aim of the article is highlighting the decisive trends in civil litigation reform in the United States and EU Member States over the last decade and arguing that it is appropriate to use them in law-making in Ukraine.

Materials and methods. The normative basis of the study is legislative acts of the England and Wales, USA, Germany and France as well as EU legislation and CJEU decisions. The methodological basis of the research was the general scientific and special legal methods of cognition.

Results. *The analysis indicates that there are two defining, at the same time, parallel processes: the reform of civil procedural law and the development of mediation legislation, which determines the theoretical and applied relevance of further studies of the interaction between alternative dispute resolution and civil justice. It can be assumed that such interaction can take the following forms: changing the paradigm of the exercise of the right to judicial protection and judicial recourse (in the context of introducing mandatory pre-trial dispute resolution methods); application of a dispute resolution institute with the participation of a judge; development of court mediation. The potential outcome of such engagement should be the further transformation of civil justice towards the prevailing conciliation character of justice.*

Conclusion. *Ukrainian law-making should be directed to the legislative regulation of the mediation procedure and the introduction of incentives for the parties to the dispute to resort to extrajudicial methods. Building public trust in mediation as one of the most recognized and effective ways of resolving disputes should be a task not only of the mediator community but also of the state. We believe that the introduction of court mediation can be one of the factors of the above processes, but at the same time requires a theoretical justification for observance of the principles of the rule of law and the right to judicial protection.*

Keywords: civil proceedings, mediation, rule of law, litigation, civil dispute.

REFERENCES

1. Mazaraki, N. A. (2018). *Mediacija v JeS: dosvid dlja Ukrai'ny. Jevropejs'ki integracijni procesy v XXI stolitti: ključovi tendencii', osnovni vyklyky ta novi mozhlyvosti zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi' naukovopraktyčnoi' konferencii'* (m. Kyi'v, 26-27 bereznja 2018 r.) [EU Mediation: experience for Ukraine. European integration processes in the 21st century: key trends, key challenges and new opportunities. Collection of materials of the International scientific and practical Conference (Kyiv, March 26-27, 2018)]. Kyiv: Ukraïns'ka Asociacija Vykladachiv i Doslidnykiv Jevropejs'koï Integracii [Ukrainian Association of Teachers and Researchers of European Integration], (pp. 287-296) [in Ukrainian].
2. Kyselova, T. (2017). *Integration of Mediation into Ukrainian Court System: Policy Paper*. October 17, 2017. Council of Europe, Kyiv. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3054519> [in English].
3. Sakara, N. Ju. (2006). *Problema dostupnosti pravosuddja u cyvil'nyh spravah* [The problem of accessibility of justice in civil cases]. *Candidate's thesis*, Kharkiv [in Ukrainian].
4. Brown, H., Marriott, A. (2011). *ADR principles and practice*. Third edition London: Thomson Reuters [in English].
5. Owen, M. Fiss (1984). *Commentary, Against Settlement*, 93 YALE L.J. 1073, 1075 [in English].
6. Zuckerman, Adrian (Ed.). (2012). *Civil Justice in Crisis: Comparative Perspectives of Civil Procedure*. Oxford: Oxford University Press, 1999. Oxford Scholarship Online. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198298335.001.0001 [in English].
7. Cuvina, T. A. (2019). *Problemni pytannja cyvil'noi' jurysdykcii' v konteksti pryncypu verhovenstva prava* [Problematic issues of civil jurisdiction in the context of the rule of law]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*. (Is. 147). (pp. 85-96). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2019_147_10 [in Ukrainian].
8. Komarov, V. V. (Ed.). (2016). *Cyvil'ne sudochynstvo Ukrai'ny: Osnovni zasady ta instytuty* [Civil procedure of Ukraine: Basic principles and institutions]. Nacional'nyj jurydychnyj universytet im. Jaroslava Mudrogo. Harkiv: Pravo [Yaroslav Mudryi National Law University. Kharkiv: Law] [in Ukrainian].

9. Richard, L. Marcus, Modest (2015). Procedural Reform Advances in the U.S., 20 *Zeitschrift für Zivilprozess International* 291. Retrieved from http://repository.uchastings.edu/faculty_scholarship/1473 [in English].
10. Kenneth, Berman (2016). Reinventing Discovery under the New Federal Rules, 42 *Litigation* 22 [in English].
11. Kramer, X. (n.d.). The domino effect of international commercial courts in Europe – Who’s next? *conflictoflaws.net*. Retrieved from <http://conflictoflaws.net/2018/the-domino-effect-of-international-commercial-courts-in-europe-whos-next> [in English].
12. 2015 Year-End Report on the Federal Judiciary. (n.d.). *supremecourt.gov*. Retrieved from <https://www.supremecourt.gov/publicinfo/year-end/2015year-endreport.pdf> [in English].
13. Directive 2008/52, of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on Certain Aspects of Mediation in Civil and Commercial Matters, 2008 OJ (L 136). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0052> [in English].
14. De Palo, G., & Romina, Canessa. (2014). Sleeping – Comatose Only Mandatory Consideration of Mediation Can Awake Sleeping Beauty in the European Union, 16 *Cardozo J. Conflict Resol.* 713 [in English].
15. C-317/08, C-318/08, C-319/08 and C-320/08 – Rosalba Alassini JUDGMENT OF THE COURT (Fourth Chamber) 18 March 2010. Retrieved from <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79649&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=659017> [in English].
16. C-75/16 – Menini and Rampanelli Judgment of the Court (First Chamber) of 14 June 2017. Retrieved from <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-75/16> [in English].

ГОНЧАРЕНКО Олена к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права Київського національного

E-mail: o.goncharenko@knute.edu.ua торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-0178-2003 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНЕ ТОРГОВЕ ПРАВО ЯК ФОРМА НОРМАТИВНОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено особливості транснаціонального торгового права (Lex mercatoria) як форми саморегулювання господарської діяльності. Доведено, що Lex mercatoria – це глобалізована система норм саморегулювання (звичай торгівлі), яка кодифікована на рівні відомих міжнародних урядових та неурядових організацій, науково-дослідних інститутів і водночас має ознаку автономності. Електронна комерція є джерелом змін у транснаціональному торговому праві, що розроблено та впроваджено суб'єктами застосування, тобто учасниками міжнародної торгівлі, які й є суб'єктами саморегулювання. Особливістю нового Lex mercatoria є його створення за допомогою прецеденту.

Ключові слова: транснаціональне торгове право, Lex mercatoria, саморегулювання господарської діяльності, норма саморегулювання, звичай торгівлі, електронна комерція, прецедент.

Гончаренко Е. Транснациональное торговое право как форма нормативного саморегулирования. Исследованы особенности транснационального торгового права (Lex mercatoria) как формы саморегулирования хозяйственной деятельности. Доказано, что Lex mercatoria – это глобализированная система норм саморегулирования (обычаев торговли), кодифицированная на уровне известных международных правительственных и неправительственных организаций, научно-исследовательских институтов и обладающая признаком автономности. Электронная коммерция – это источник изменений в транснациональном торговом праве, которое разрабатывается и внедряется самими субъектами применения, то есть участниками международной торговли, которые и есть субъекты саморегулирования. Особенностью нового Lex mercatoria есть его создание с помощью прецедента.

Ключевые слова: транснациональное торговое право, Lex mercatoria, саморегулирование хозяйственной деятельности, норма саморегулирования, обычай торговли, электронная коммерция, прецедент.

Постановка проблеми. Сучасний світ – це світ альтернатив, що постають як для певних процесуальних норм та порядків, так і для норм матеріального права. При цьому відбувається й трансформація ставлення держави до таких альтернатив: за з'ясування їхньої корисності та ефективності держава допускає їхнє існування й допомагає в створенні механізмів їхнього функціонування. Державне регулювання та саморегулювання не є антагоністами. Інколи вони доповнюють одне одного

або є альтернативами. Одним із інструментів саморегулювання, що допомагає врегульовувати спір між комерційними контрагентами з різних держав, є міжнародний комерційний арбітраж (МКА). МКА – це альтернатива процесу розгляду спору в державних судах, тобто це альтернатива державного процесу.

Транснаціональне торгове право (ТНТП) є альтернативною нормативною системою матеріального права відносно норм, що створює держава. Водночас норми *Lex mercatoria* можуть бути доповненням до норм матеріального права в разі врегулювання конфлікту, а також застосовуватися як основне джерело права за домовленістю сторін.

Метою дослідження є визначення особливостей транснаціонального торгового права як форми саморегулювання господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику саморегулювання господарської діяльності вивчали такі вчені, як О. Бакалінська (загальні питання саморегулювання господарської діяльності) [1], О. Беяневич (питання саморегулювання договору) [2], О. Медведчук (питання саморегулювання в будівельній сфері) [3], Ю. Остапенко (завдання господарсько-правового забезпечення саморегулювання господарської діяльності) [4], Н. Пацурія (саморегулювання в страхуванні та перестрахованні) [5] та ін. Науковці також приділяли увагу загальним питанням ТНТП. Зокрема проблеми ТНТП досліджені в працях закордонних учених європейського регіону. Так, М. Бонель зосередився на використанні Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА міжнародними комерційними арбітражними судами [6]. Однак недостатньо вивченим залишається *Lex mercatoria* у частині саморегулювання господарської діяльності.

Матеріали та методи. В ході дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання юридичних явищ і процесів: діалектичний, системний підхід, формально-логічний, узагальнення, порівняльне правознавство, синергетичний. Інформаційною базою статті є Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Правила Інкотермс, Звід принципів, правил і вимог *Lex mercatoria CENTRAL*, праці вітчизняних та закордонних науковців.

Результати дослідження. До актів *Lex mercatoria* відносять Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципи Європейського договірної права, акти Міжнародної торгової палати, Звід принципів, правил і вимог *Lex mercatoria CENTRAL* тощо. Попри неофіційний та рекомендаційний характер цих кодифікацій, вони мають великий авторитет і широке застосування в договірній практиці міжнародних комерційних відносин, а також у вирішенні спорів МКА та судовими органами держав. Саморегулювання пов'язують із упорядкуванням самими суб'єктами власної діяльності. Суб'єкти міжнародної торгівлі в певних межах можуть з'ясовувати напрями торгівлі, домовлятися з контрагентами, визначати способи врегулювання суперечок і право, яке застосовуватимуть до контракту тощо.

У юридичній науці формування, історія, ознаки ТНТП є дискусійним питанням. Деякі вчені загалом не визнають такої нормативної системи, інші вважають її реальною, ефективною та важливою. Низка науковців відносять її до «м'якого» права. Так, А. Петерс та І. Паготто називають право, яке сформульоване приватними (здебільшого економічними) організаціями, м'яко-правовими інструментами [7]. Однак «м'яке» право є ширшою нормативною системою, що включає й *Lex mercatoria*. Водночас до засобів «м'якого» права належать і суто «публічні» документи, зокрема рекомендації Єврокомісії, інтерпретаційні інструкційні документи тощо. І. Шалінська вважає основними видами актів «м'якого» права «... рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, рекомендації національних органів державної влади, правову доктрину в міжнародному праві, судову практику вищих органів судової влади, проекти законів, модельні закони, правові звичаї, конвенційні норми міжнародних договорів (декларації), що не містять обов'язків для сторін, етичні кодекси та деонтологічні норми тощо» [8]. «М'яке» право – складна нормативна система, що включає публічні документи (які виходять від суб'єктів міжнародного права), акти спільного регулювання й приватного саморегулювання та мають здебільшого рекомендаційний характер [9]. Щодо джерел, актуальних для суб'єктів господарювання, комерційних контрагентів, то «м'яке» право можна поділити на дві підгрупи: акти *Lex mercatoria* (позанаціонального торгового права) (наприклад, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, акти Міжнародної торгової палати тощо) і локальні акти суб'єктів господарювання (як приклад, транснаціональних корпорацій) [10]. *Lex mercatoria* є елементом у системі «м'якого» права, має свою специфіку, відмінну від решти джерел цієї системи, оскільки сформована з урахуванням переваг і недоліків міжнародної торгівлі.

Один із засновників поняття *Lex mercatoria*, Б. Голдман визначає його, як «... систему загальних принципів і звичаєвих правил, що спонтанно виникають або розробляються в рамках міжнародної торгівлі, без посилання на певну національну систему права»; режим міжнародної торгівлі, який спонтанно та прогресивно вироблений товариством *mercatorum*» [11]¹. Б. Голдман прагнув надати *Lex mercatoria* автономності правової системи, незалежно від державних правових систем (включаючи міждержавні організації). Ще один представник прихильників *Lex mercatoria*, К. Шмітгофф, надав інше розуміння цього поняття та прагнув створити єдиний закон міжнародної торгівлі з торгових звичаїв і торгової практики поряд із міжнародними документами та, можливо, національним законодавством. Вчений навіть висловив припущення, що таке співіснування сприятиме зростанню та адаптації міжнародного комерційного права у довгостроковій перспективі [12–13].

¹ Всі цитати з іншомовних джерел наводяться у перекладі автора статті.

- Н. Хорн виокремлює три розуміння транснаціонального права:
- загальний опис правового режиму міжнародної комерційної угоди;
  - визначення фактичної однорідності чи подібності у контрактному законодавстві, що застосовано у договірних зразках, які використовують у міжнародних комерційних угодах;
  - термін для позначення міжнародних джерел комерційного права [14].

Б. Кремадис і С. Плен зазначають, що це «...єдиний автономний орган права, створений міжнародною діловою спільнотою» [15]. Г. Наон вважає гібридність особливістю «*Transnational law*»: «Гібридна правова система (*a hybrid legal system*) знаходить свої джерела як у національному, так і в міжнародному праві та нечітко визначеній системі загальних принципів» [16].

Тож транснаціональне торгове право – це нормативна та інституційна система. Приміром, А. Стоун вказує, що «*Lex mercatoria* – також його називають «законами торгівлі» («*the Law Merchant*») – багатогранний термін, який слугує для окреслення діяльності спільноти та її практики, позначення правової системи». Він описує систему діяльності суб'єктів, звичаїв, організаційне прийняття та керівні принципи, що «оживляють приватні, транснаціональні торгові відносини, і це стосується системи матеріального права та процедури вирішення спору» [17]. А. Стоун вважає, що це є діяльність спільноти з транснаціональної торгівлі, що певно і є саморегулюванням.

Варто зазначити, що контрагенти з різних держав для врегулювання спорів можуть самостійно обирати кілька альтернатив: медіацію, переговори, третейський суд, державні суди тощо. Оскільки система альтернативних методів врегулювання спорів в Україні перебуває на етапі становлення та розвитку, тож надалі можливе застосування й решти з них, у тому числі гібридних форм. Такі альтернативні методи відносять до інституційних засобів саморегулювання комерційної діяльності. Інституціоналізація саморегулювання не є новим явищем. А. Фіаджо вивчав проблематику альтернативних методів врегулювання у своїй праці, де зазначав, що традиційні суспільства, без атрибутів сучасної держави, не мали примусових засобів вирішення спорів [18]. Альтернативні методи врегулювання спору виникли раніше, ніж судова система, тож завдяки саморегулювальним властивостям нині їх використовують як ефективні методи. Ф. Келор також стверджує, що люди зверталися до третейського врегулювання суперечок задовго до того, як з'явилося право або були створені суди [19].

Арбітраж, як і решта методів врегулювання спору за участю посередника, був попередником судової системи, і саме завдяки йому згодом з'являється державний суд, тобто це процедура, що нагадує арбітражну. Гомер наводив такий приклад розгляду спору про кровну помсту за допомогою публічного арбітражного процесу ще в VIII ст.

до н. е.: учасники спору за обопільною згодою звернулися до чоловіка, який «має досвід у праві» головувати в суді старійшин [20]. Подібні ситуації згадуються в історичних працях Давнього Риму, Азії, Африки, Київської Русі та решти стародавніх держав. За часів радянської України діяльність саморегульованих інституцій було придушено. З відновленням незалежності процеси механізму саморегулювання відроджуються, створюються саморегульовані організації та третейські суди.

Торгові третейські суди виникли та функціонували як швидкий засіб врегулювання спорів, що використовували звичаї торгівлі. Такі суди називали ще «*perpoudrous cours*» або «*piepowder courts*», «з одного дня на інший», «від приливу до приливу» (морські третейські суди). Здебільшого спори врегулювали за допомогою звичаєвих норм *Lex mercatoria* або ж сторони використовували принцип *ex aequo et bono*, тобто «по добру й добрій совісті». Суддя наділявся правом врегулювати спір, виходячи з власного досвіду та розуміння справедливості, не застосовуючи норми законів.

Сьогодні діяльність міжнародних комерційних арбітражів як інституційної форми саморегулювання часто пов'язують із застосуванням для врегулювання спору норм *Lex mercatoria*. Здебільшого в разі врегулювання комерційних спорів із іноземним елементом *Lex mercatoria* використовують як нормативний інструмент саморегулювання. У цьому випадку поєднують два засоби саморегулювання: інституційне та нормативне. Це є вищий ступінь розвитку саморегулювання: внаслідок вибору міжнародного комерційного арбітражу як інституції та виду процесу саморегулювання на основі саморегульованої нормативної системи врегулюється міжнародний комерційний спір. Арбітражна угода дає можливість сторонам самостійно обирати арбітражний суд, порядок розгляду, місце, арбітра тощо. Така угода є елементом процесуального саморегулювання й водночас домовленістю сторін про врегулювання спору. В цій ситуації спостерігається потрійний «саморегульовний ефект»: сторони підпорядковують свій спір міжнародному комерційному арбітражному суду (інституційне саморегулювання), застосовуючи процесуальні норми; самостійно укладають угоду про розгляд спору та обирають *Lex mercatoria* (що є фактично кодифікацією норм саморегулювання). Норма саморегулювання – це правило, створене самостійно суб'єктами певних відносин поза державним впливом. Суб'єкти комерційних відносин можуть здійснити вибір та обрати застосування норми саморегулювання у вигляді *Lex mercatoria*. Тобто реалізується потенціал саморегулювання, до того ж саморегульовані норми з потенційно м'яких стають жорстко-обов'язковими для сторін, що їх обрали.

Сучасне розуміння транснаціонального комерційного права надано в праці К. Бергера. Він використовує термін «повзучої кодифікації» (*Creeping Codification of Transnational Commercial Law*) і висловлює ідею повзучої кодифікації транснаціонального комерційного права через вичерпний, регулярно оновлюваний перелік понад 60 принципів

і правил, що легко адаптуються в повсякденну практику [21]. Наприклад, міжнародна урядова організація УНІДРУА розробила Принципи міжнародних комерційних договорів за редакціями 1994, 2004, 2010 та 2016 рр. [22] і фактично є кодифікованим звичаєм договірного права.

А. Стоун також приділив увагу особливостям нового *Lex mercatoria* і вважає, що найважливішим кроком *Lex mercatoria* нині є його створення за допомогою прецеденту та постійного формування «арбітражного загального права» (*arbitral common law*), пристосованого до потреби конкретних видів торгівлі через врегулювання спорів у кожному випадку. Вчений вказує, що транснаціональна ділова спільнота успішно побудувала приватну систему транснаціонального управління – нову *Lex mercatoria (private system of transnational governance)*, а суб'єкти, що керують цією системою (фірми, їхні адвокати, міжнародні арбітри та вчені), розвивають і використовують «національні» договірні принципи та систему приватних «судів» (*private «courts»*) для організації та регулювання транскордонних комерційних обмінів» (*cross-border commercial exchange*) [17].

М. Бонель зазначає, що «...аргумент про те, що Принципи УНІДРУА без досить розвинутого прецедентного права, яке стосується їхнього застосування на практиці, не забезпечують необхідної визначеності та передбачуваності рішень, це є занадто багато й занадто мало одночасно. Занадто багато – оскільки навіть дуже складні національні закони, не кажучи вже про менш складні, не завжди пропонують такі ясні й передбачувані рішення для постійно мінливого сценарію транскордонних ділових операцій; занадто мало – тому що все більше і більше рішень – не тільки арбітражних, а й судових, у яких так чи інакше застосовують Принципи УНІДРУА, – повідомляються і ануються, тож може пройти занадто багато часу, поки Принципи не будуть підтверджені достатнім обсягом прецедентного права» [6]. У цьому прикладі йдеться про два важливі фактори застосування Принципів УНІДРУА, які є наслідком саморегулювання суб'єктів комерційної діяльності:

- завдяки постійній кодифікації контрагенти у цій системі вбачають більш прогресивні та актуальні правила для врегулювання відносин та які власне можна легітимно обрати;
- ускладнення та зміна правил УНІДРУА швидко відбувається через зміни в міжнародній торгівлі та безпосередній діяльності суб'єктів міжнародного торгового обороту, тому національне законодавство не завжди є актуальним і відповідає потребам цих суб'єктів. Водночас кодифікація принципів, розробка та їхнє вдосконалення здійснюється через підтвердження у прецедентному праві.

Однією з причин змін змісту ТНТП є розвиток електронної комерції. В. Руденко зазначає: «Сьогодні спостерігається тенденція не лише укрупнення, а й віртуалізації міжнародного бізнесу, насамперед

унаслідок формування ТН мегакорпорацій, транснаціональних альянсів, локальних «мереж», віртуальних підприємств і використання глобальних мереж, посилення процесів злиттів-поглинань ТНК» [23]. Наразі вчені приділяють увагу вивченню питання, як саморегулівна система (мережа Інтернет) регулюється через іншу саморегулівну нормативну систему транснаціонального торгового права, порівнюючи Інтернет з його транснаціональним характером та регулюванням за допомогою звичаїв, встановлених спільнотою кінцевих споживачів з *Lex mercatoria*, що виникло спонтанно в середні віки та внаслідок вирішення міжнародних торговельних суперечок автономно від національного права. Науковці зазначають, що «концепція недержавного, транснаціонального універсального закону, народженого знизу-вгору, завдяки реальним комерційним практикам захопила увагу прибічників транснаціонального права. Прив'язка концепції Інтернет-регулювання до тривалої історичної традиції, пов'язаної з *Lex mercatoria*, виховує прагматичне відчуття пов'язаності та легітимності. Важливим є те, що ці норми з'явилися знизу-вгору поза контролем суверенних націй... Електронна комерція – лише одна з галузей торгівлі, в якій застосовано *Lex mercatoria*, оскільки її норми є частиною основних джерел сучасного міжнародного комерційного права» [24]. Тож електронна комерція є джерелом змін у ТНТП, що розробляється та впроваджується самими суб'єктами застосування, тобто учасниками міжнародної торгівлі, які і є суб'єктами саморегулювання.

Висновки. *Lex mercatoria* є елементом у системі «м'якого» права, має специфіку, відмінну від решти джерел цієї системи, оскільки сформована з урахуванням переваг і недоліків міжнародної торгівлі.

Lex mercatoria – це глобалізована система норм саморегулювання (звичаїв торгівлі), яка кодифікована на рівні відомих міжнародних урядових і неурядових організацій, науково-дослідних інститутів. *Lex mercatoria* має важливу ознаку автономності: її розробляє, приймає, кодифікує певна спільнота, що професійно здійснює та упорядковує міжнародну торгівлю. Суб'єкти комерційних відносин можуть обрати та застосувати норми саморегулювання у вигляді *Lex mercatoria*. Така можливість реалізує потенціал саморегулювання, тобто саморегулівні норми з потенційно м'яких стають жорстко-обов'язковими для сторін, що їх обрали.

У багатьох випадках під час врегулювання комерційних спорів із закордонним елементом *Lex mercatoria* використовують як нормативний інструмент саморегулювання. Тобто поєднуються два засоби саморегулювання: інституційне та нормативне. Це є вищий ступінь розвитку саморегулювання: внаслідок вибору міжнародного комерційного арбітражу як інституції та виду процесу саморегулювання на основі саморегулівної нормативної системи відбувається врегулювання міжнародного комерційного спору.

Електронна комерція є джерелом змін у транснаціональному торговому праві, що розробляють і впроваджують самі суб'єкти застосування – учасники міжнародної торгівлі, які є суб'єктами само-регулювання. Особливістю нового *Lex mercatoria* є його створення за допомогою прецеденту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакалінська О. О. Саморегулювання господарської діяльності у сучасній парадигмі змін. Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 р.). за наук. ред. А. Г. Бобокова, А. М. Захарченко. Вінниця: Віндрук, 2019. С. 50-53.
2. Беляневич О. А. Питання саморегулювання господарської діяльності. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення: *збірник наукових праць*; за ред. О. А. Беляневич. Вип. 4. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2016. 200 с.
3. Медведчук О. В. Нормативно-правові аспекти розвитку саморегулювання в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 98-102.
4. Остапенко Ю. І. Саморегулівна діяльність у сфері господарювання: завдання господарсько-правового забезпечення. *Теорія і практика правознавства*. 2018. № 2 (14) (дата звернення: 25.012.2019).
5. Пацурія Н. Б., Войцеховська І. М., Головачова А. С. Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестраховування: проблеми теорії та практики: монографія; Київ: Ліра-К, 2017. 256 с.
6. Bonell M. J. The law governing international commercial contracts and the actual role of the UNIDROIT Principles. *Uniform Law Review*. Vol. 23. Issue 1. March 2018. P. 15-41. DOI: <https://doi.org/10.1093/ulr/uny001>.
7. Peters A., Pagotto I. Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective NEWGOV: New Modes of Governance. 2006. P. 7. URL: <http://ssrn.com/abstract=1668531> (дата звернення: 25.08.2019).
8. Шалінська І. В. Ознаки та види актів «м'якого права». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2013. № 23. Ч. 1. Т. 1, С. 104-107. Серія Право.
9. Гончаренко О. Корпоративний акт як засіб саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*, 2019. № 7. С. 34-39.
10. Гончаренко О. Щодо співставного аналізу саморегулювання господарської діяльності. *Часопис Київського університету права*, 2016. № 4. С. 161-165.
11. Goldman B. The applicable law: general principles of law – the *lex mercatoria*. In: Lew J.D.M. *Contemporary Problems in International Arbitration*. Springer, Dordrecht. 1982. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-017-1156-2_11.
12. Schmitthoff C. The Law of International Trade – Its Growth, Formulation and Operation. Schmitthoff (Ed.). *The Sources of the law of International Trade*, 1964.
13. Schmitthoff C. *The Sources of the Law of International Trade*. London. 1964.
14. Horn N. Uniformity and Diversity in the Law of International Commercial Contracts. URL: <https://www.trans-lex.org/113800> (дата звернення: 25.08.2019).
15. Cremades B., Plehn S. The New *Lex Mercatoria* and the Harmonization of the Laws of the of International Commercial Transactions. *Boston University International Law Review*, 1984. P. 317-328.
16. Naón Horacio Grigera. *The transnational law of international commercial transactions*. Deventer [u.a.]: Kluwer, 1982.
17. Stone A. The New *Lex Mercatoria* and Transnational Governance. Faculty Scholarship, 2006. Series. 92. P. 627-646. URL: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/92.

18. Fiadjoe A. Alternative dispute resolution: A developing world perspective. Abingdon: Routledge Cavendish, 2013.
19. Kellor F. American Arbitration: Its History, Functions and Achievements. Washington, D.C: BeardBooks, 1999.
20. Born G. B. International Commercial Arbitration, 2nd ed. Kluwer Law International, 2014.
21. Berger K. P. The Creeping Codification of the New Lex Mercatoria. Revised Edition/ Klaus Peter Berger. Kluwer Law International, BV 2010. 464 p.
22. UNIDROIT 2016. Published by the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT). URL: [//www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016](http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016) (дата звернення: 25.09.2019).
23. Руденко В. Трансформаційні зміни організаційного дизайну глобальних корпорацій. *Дослідження міжнародної економіки*. 2011. № 4. С. 170-182.
24. Marrella F. Y., Christopher S. Is Open Source Software the New Lex Mercatoria? URL: <https://escholarship.org/uc/item/0467105j>. Publication Date 2007-09-07 (дата звернення: 25.11.2019).

Стаття надійшла до редакції 14.01.2020.

Honcharenko O. Transnational trade law as a form of normative self-regulation.

Background. *The modern world is a world of alternatives. Such alternatives arise both for certain procedural and substantive rules and for substantive law.*

Analysis of recent research and publications. *The aspect of Lex mercatoria research through the lens of self-regulation of economic activity remains insufficiently studied.*

The aim of the study is to identify the features of transnational trade law (Lex mercatoria) as a form of self-regulation of economic activity.

Materials and methods. *General and special methods of knowledge of legal phenomena and processes are used. The main methods used in the work were: dialectical, systematic approach, formal-logical, generalization, comparative law, synergistic. Information base of the research – Principles of international commercial treaties of UNIDROU, Incoterms Rules, Code of Principles, Rules and Requirements of Lex mercatoria CENTRAL, works of domestic and foreign scientists.*

Results. *Lex mercatoria is an element of the soft law system that has its own peculiarity different from other sources of this system because it is formed taking into account the advantages and disadvantages of international trade.*

Today, Lex mercatoria is a globalized system of norms of self-regulation (customs of trade), which is codified at the level of well-known international governmental and non-governmental organizations, research institutes. Lex Mercatoria has an important sign of autonomy (it is developed, accepted, codified by a specific community that professionally organizes and organizes international trade). Business entities can choose and choose to apply a self-regulation rule in the form of Lex mercatoria. This is an opportunity to realize the potential of self-regulation. In this case, self-regulatory norms from potentially soft become binding on the parties that have chosen them.

Conclusion. *In many cases, when dealing with commercial disputes with a foreign element, Lex mercatoria is used as a regulatory tool for self-regulation. In this case, there is a combination of two means of self-regulation: institutional and regulatory. To date, e-commerce is a source of change in transnational trade law, which is developed and implemented by the entities themselves, that is, international trade participants who are self-regulatory entities. The peculiarity of the new Lex mercatoria is its creation by precedent.*

Keywords: transnational trade law, Lex mercatoria, self-regulation of economic activity, norm of self-regulation, custom of trade, e-commerce, precedent.

REFERENCES

1. Bakalinska, O. O. (2019). Samoregulyuvannya gospodarskoyi diyalnosti u suchasniy paradigmi zmin. Pravove zabezpechennya sotsialno-ekonomichnogo rozvitku: stan ta perspektivi: Materiali Vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyyi (m. Vinnitsya, 11-12 zhovtnya 2019 r.) Nauk. red. A. G. Bobokova, A. M. Zaharchenko. Vinnitsya: Vindruk [The self-regulation of economic activity in the modern paradigm of changes. Legal support for socio-economic development: status and prospects. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Vinnitsya, October 11-12, 2019). A. G. Bobokova, A. M. Zakharchenko (Eds.). Vinnitsya: Windruck LLC,] [in Ukrainian].
2. Belyanevich, O. A. (2016). Pitannya samoregulyuvannya gospodarskoyi diyalnosti. Ctabilnist tsivilnogo oborotu v Ukrayini: problemi zabezpechennya: zbirnik naukovih prats; O. A. Belyanevich. Kiyv: NDI privatnogo prava i pidpriemnitstva NAPrN Ukrayini [Self-regulation issues of economic activity. The stability of civil turnover in Ukraine: problems of providing: collection of scientific works; edited by O. A. Belianevych. Kyiv: Private Law and Entrepreneurship Research Institute of the National Academy of Science of Ukraine], 4 [in Ukrainian].
3. Medvedchuk, O. V. (2018). Normativno-pravovi aspekti rozvitku samoregulyuvannya v Ukrayini. [Regulatory aspects of self-regulation development in Ukraine.] *Investitsiyyi: praktika ta dosvid – Investments: practice and experience*, 13, 98-102. [in Ukrainian].
4. Ostapenko, Yu. I. (2018). Samoregulivna diyalnist u sferi gospodaryuvannya: zavdannya gospodarsko-pravovogo zabezpechennya. [Self-regulatory activity in the sphere of management: the task of economic and legal support]. *Teoriya i praktika pravoznavstva – Theory and Practice of Law*, 2 (14) [in Ukrainian].
5. Patsuriya, N. B. (2017). Pravove reguluvannya diyalnosti u sferi strahuvannya ta perestrahuvannya: problemi teorii ta praktiki [The legal regulation of insurance and reinsurance activities: problems of theory and practice] I. M. Voytshovska, A. S. Golovachova (Eds.). Kiyv: Lira-K [in Ukrainian].
6. Bonell, M. J. (2018). The law governing international commercial contracts and the actual role of the UNIDROIT Principles. *Uniform Law Review*. Vol. 23. Iss. 1. (pp. 15-41). DOI: <https://doi.org/10.1093/ulr/uny001> [in English].
7. Peters, A., & Pagotto, I. (2006). Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective. *NEWGOV: New Modes of Governance*. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=1668531> [in English].
8. Shalinska, I.V. (2013). Oznaki ta vidi aktiv «m'yakogo prava». [Signs and Types of «Soft Law»]. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo univertsitetu – The Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 23, part. 1. (Vol. 1), (pp. 104-107). Seriya Pravo. [in Ukrainian].
9. Honcharenko, O. (2019). Korporativniy akt yak zasib samoregulyuvannya gospodarskoyi diyalnosti [Corporate act as a means of self-regulation of economic activity. *Pidprijemnyctvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 7, 34-39 [in Ukrainian].
10. Honcharenko, O. (2016). Schodo spivstavnogo analizu samoregulyuvannya gospodarskoyi diyalnostyu [On a comparative analysis of self-regulation of economic activity.] *Chasopis Kiyivskogo universitetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 4, 161-165 [in Ukrainian].
11. Goldman, B. (1987). The applicable law: general principles of law – the *lex mercatoria*. In: Lew J.D.M. *Contemporary Problems in International Arbitration*. Springer, Dordrecht. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-017-1156-2_11 [in English].
12. Schmitthoff, C. (1964). The Law of International Trade – Its Growth, Formulation and Operation, in: Schmitthoff (Ed.), *The Sources of the law of International Trade* [in English].
13. Schmitthoff, C. (1964). *The Sources of the Law of International Trade*. London [in English].

14. Horn, N. (n.d.). Uniformity and Diversity in the Law of International Commercial Contracts. *trans-lex.org*. Retrieved from <https://www.trans-lex.org/113800> [in English].
15. Cremades, B., & Plehn S. (1984). The New Lex Mercatoria and the Harmonization of the Laws of the of International Commercial Transactions. *Boston University International Law Review*. (pp. 317-328) [in English].
16. Naón, Horacio Grigera. (1982). The transnational law of international commercial transactions. Deventer [u.a.]: Kluwer [in English].
17. Stone, A. (2006). The New Lex Mercatoria and Transnational Governance. Faculty Scholarship. Series. 92. (pp. 627-646). Retrieved from https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/92 [in English].
18. Fiadjoe, A. (2013). Alternative dispute resolution: A developing world perspective. Abingdon: Routledge Cavendish [in English].
19. Kellor, F. (1999). American Arbitration: Its History, Functions and Achievements. Washington, D.C: BeardBooks [in English].
20. Born, G. B. (2014). International Commercial Arbitration, 2nd ed. Kluwer Law International [in English].
21. Berger, K. P. (2010). The Creeping Codification of the New Lex Mercatoria. Revised Edition. Klaus Peter Berger. Kluwer Law International [in English].
22. UNIDROIT (2016). Published by the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Retrieved from www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles [in English].
23. Rudenko, V. (2011). Transformatsiyi zmlni organizatsiyonogo dizaynu globalnih korporatsiy [Transformational changes in the organizational design of global corporations]. *Doslidzhennya mizhnarodnoyi ekonomiki – International Economics Research*, 4, 170-182 [in Ukrainian].
24. Marrella, F. Y., Christopher S. (2007). Is Open Source Software the New Lex Mercatoria? URL: <https://escholarship.org/uc/item/0467105j> Publication Date 2007-09-07 [in English].

УДК 341.242:340.113 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)05)

ТИЩЕНКО Юлія к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: y.tyschenko@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0002-3799-4227

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ ДОГОВІР І КОНТРАКТ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто теоретичні та законодавчі аспекти визначення понять «зовнішньоекономічний договір» і «контракт». Проаналізовано співвідношення термінів «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» в доктрині, національному законодавстві, міжнародно-правовій практиці та законодавстві деяких закордонних країн. Сформульовано пропозиції по вдосконаленню нормативних дефініцій у вітчизняному законодавстві.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, договір, контракт, зовнішньоекономічний договір (контракт), міжнародний договір.

Тищенко Ю. Внешнеэкономический договор и контракт: терминологические аспекты. Рассмотрены теоретические и законодательные аспекты определения понятий «внешнеэкономический договор» и «контракт». Проанализировано соотношение терминов «внешнеэкономический договор» и «контракт» в доктрине, национальном законодательстве, международно-правовой практике и законодательстве некоторых зарубежных стран. Сформулированы предложения по усовершенствованию нормативных дефиниций в отечественном законодательстве.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, договор, контракт, внешнеэкономический договор (контракт), международный договор.

Постановка проблеми. Важливою умовою розвитку економіки кожної країни є здійснення учасниками національного ринку зовнішньоекономічної діяльності. Одним із чинників ефективності такої діяльності є її належне унормування. Для успішного регулювання зовнішньоекономічних відносин варто закріпити в національному законодавстві нормативні дефініції. Вчені вважають, що чим більше нормативних дефініцій створить законодавець, тим краще буде правокористувачеві та суспільству в цілому [1].

Науковці здебільшого зазначають, що для єдності юридичної термінології в нормативному документі певного поняття варто послідовно використовувати той самий термін, а не подібні між собою поняття позначати різними термінами. Закони, що прийняті, мають термінологічно стикуватися між собою та містити бездоганні, єдині, наскрізні для всієї галузі законодавства дефініції [2].

Зазначене повною мірою стосується й національного законодавства, що регулює зовнішньоекономічну сферу. Зокрема в ньому вживають терміни «зовнішньоекономічний договір» і «контракт». Дослідження співвідношення цих двох термінів є важливим питанням для забезпечення належного юридичного оформлення зовнішньоекономічної діяльності. З'ясування змісту юридичних категорій, чітке та однозначне їхнє формулювання вважають визначною умовою належного та ефективного правозастосування.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню таких дефініцій приділяли увагу багато науковців. Так, вчений А. Ключник [3] проводив теоретичний аналіз зовнішньоекономічного контракту, В. Мілаш розглядав питання законодавчих дефініцій термінів «зовнішньоекономічна діяльність» і «зовнішньоекономічний договір» [4]. Проте зазначені автори зверталися до поняттєвих категорій у площині дослідження зовнішньоекономічної діяльності, не зупиняючись на особливостях договірної термінології. В господарсько-правовій літературі майже відсутні спеціальні дослідження з цього питання.

Отже, **метою** цієї статті є дослідження теоретичних і законодавчих аспектів визначення понять «зовнішньоекономічний договір» і «контракт».

Матеріали та методи. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пошуку. Шляхом діалектичного методу розглянуто категорії «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» у взаємозв'язку, виявлено загальні закономірності та особливості. Порівняльно-правовий метод застосовано з метою вивчення співвідношення норм цивільного та господарського права, які регулюють зовнішньоекономічні договірні відносини, а також законодавчі акти інших держав із цього питання. Формально-логічний метод використано для обґрунтування сутнісних характеристик змін, які пропонується внести до чинного законодавства, що регулює зовнішньоекономічні зобов'язальні відносини.

Результати дослідження. Вітчизняні науковці досліджували дефініції «зовнішньоекономічний договір» і «контракт». Так, В. Кисіль використовує поняття «зовнішньоекономічний контракт» у широкому розумінні як угоду, що укладається приватними особами з різних держав. Утім, дослідник вважає «зовнішньоторговельний договір (угоду)» домовленістю між суб'єктами господарської діяльності за умови, коли хоча б один із них є іноземним громадянином або іноземною юридичною особою, предметом якої є купівля-продаж товарів, підряд або комісія [5]. Проте, чи свідомо вчений відійшов від терміну «контракт», позначаючи домовленість щодо більш вузького предмета зовнішньоекономічної діяльності поняттям «договір (угода)»?

А. Ключник використовує форму «зовнішньоторговельний контракт», не виокремлюючи юридичну різницю між договором і контрактом. Він зазначає, що «контракт» застосовують переважно в зовнішній сфері,

зокрема у зовнішньоекономічній діяльності [3]. В. Саксонов розглядає правові особливості зовнішньоекономічного договору і контракту як терміни-синоніми [6]. В. Мілаш для аналізу зовнішньоекономічної діяльності в своїй роботі вживає поняття «зовнішньоекономічний договір» [4].

В економічній енциклопедії визначено, що зовнішньоекономічний контракт – це «докладно розроблений суб'єктами зовнішньої торгівлі економічний і правовий документ, що регламентує організаційно-технічні, економічні та адміністративно-управлінські відносини під час здійснення купівлі-продажу товарів і послуг на зовнішньому ринку», а також, що кваліфікуючою ознакою поняття зовнішньоекономічного підрядного контракту так само є документ, складений суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності [7].

У національному законодавстві для застосування термінів «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» зустрічаються різні підходи. Вперше їх було визначено в Законі Української РСР «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Закон) в редакції від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ [8]. Згідно зі ст. 1 цього Закону, «зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності». Тобто у цьому Законі зазначені терміни вживалися як синоніми.

Такий підхід спостерігається і в чинній редакції Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [9], що визначає зовнішньоекономічний договір (контракт) як домовленість, а не матеріально оформлену угоду за наявності решти ознак, передбачених першою редакцією. Це формулювання більш вдале з огляду на трансформаційний розвиток форм договорів, зокрема зовнішньоекономічних. Виникає питання щодо вживання в зазначеному Законі для регулювання зовнішньоекономічної діяльності поняття «контракт». Адже термін «контракт» в українському законодавстві застосовують, як правило, для визначення особливої форми трудового договору (ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 року) [10]. Для означення трудових договірних відносин використовують термін «контракт» і в ч. 5 ст. 38 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [11], де з кожним членом наглядової ради укладали цивільно-правовий договір або трудовий контракт.

Зазначений вище термін використовують також у Постанові Кабінету Міністрів України № 8 від 11 січня 2012 року «Про затвердження Порядку та умов укладання контрактів з адвокатами, що надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі» [12].

Вживання поняття «контракт» в ч. 1 ст. 19 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [13] також можна віднести, хоча й умовно, до категорії договорів у сфері трудових відносин.

.....

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фахову передвищу освіту» [14] «регіональне замовлення в сфері фахової передвищої освіти реалізується шляхом укладення регіональним замовником із закладом фахової передвищої освіти регіонального контракту на підготовку відповідних фахівців». Проте в деяких законодавчих актах термін «контракт» вживають для означення цивільно-правових відносин. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державне оборонне замовлення» [15] «державний контракт – це договір, укладений у письмовій формі державним замовником від імені держави з виконавцем оборонного замовлення, в якому визначають економічні та правові зобов’язання сторін, порядок регулювання їхніх господарських відносин».

У п. 2 ч. 6 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [16] визначено, що «центральный орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в сфері кінематографії, укладає державні контракти на виробництво національних фільмів за умов державного замовлення».

Також у п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» [17] є визначення договору про закупівлю як такого, що «укладається між замовником та учасником за результатами проведення процедури закупівлі й передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари». При цьому загальний законодавчий акт у сфері державних (публічних) закупівель не використовує термін «контракт». Проте в статтях 13 та 183 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [18] договір, укладений державним замовником від імені держави з суб’єктом господарювання – виконавцем державного замовлення, в якому прописані економічні та правові зобов’язання сторін і регулюються їхні господарські відносини, визначають як державний контракт.

Деякі законодавчі акти оперують терміном «контракт» і в значенні «внутрішнього» цивільно-правового договору. Так, згідно з п. 4 прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про ринок електричної енергії» [19] «учасники ринку не мають зобов’язань щодо інформування оператора системи передачі стосовно їхніх комерційних контрактів купівлі та продажу електричної енергії». Однак пп. 17, 19, 20 ч. 1 ст. 1 цього Закону і ст. 275 ГК України визначають відносини щодо купівлі та продажу електричної енергії як договір постачання електричної енергії.

В інших законодавчих актах терміни «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» вживають як форми правочинів у зовнішньоекономічній сфері. Так, у базовому нормативно-правовому акті в сфері договірних відносин – Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [20] поняття «контракт» застосовують лише за трудових, а не договірних відносин. А термін «зовнішньоекономічний договір» в цьому законодавчому акті взагалі не вживають. Такий підхід є певним недоліком ЦК України, що потребує його виправлення шляхом внесення відповідного доповнення до зазначеного законодавчого акта.

Також відсутні поняття «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» у Законі України «Про міжнародні договори України» [21]. У ч. 3 ст. 3 Закону лише передбачено, що «від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України». Враховуючи базовий характер цього Закону про міжнародні договори України, доцільно внести до нього зміну, в якій зазначити, що питання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» та іншими законами, як це зроблено відповідно до форми та порядку їх укладення та прав й обов'язків сторін у ч. 2 ст. 382 ГК України.

ГК України також приділив увагу поняттям «зовнішньоекономічний договір» і «контракт»: ч. 2 ст. 189, ст. 382 ГК України містять аналогічне Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» формулювання цих термінів як «зовнішньоекономічний договір (контракт)».

Водночас у ч. 3 ст. 344 ГК України щодо регулювання міжнародних розрахунків нормами міжнародного права, знаходимо дещо іншу термінологічну конструкцію. Зокрема застосовується поняття «зовнішньоекономічний контракт», а «зовнішньоекономічний договір» не згадується. Натомість в ч. 4 ст. 344 ГК України, присвяченій загальним умовам розрахункових відносин із іноземними державами, йдеться про міжнародні, а не зовнішньоекономічні договори. А в ч. 3 статті 15 ГК України для позначення зовнішньоекономічних операцій вжито термін «контракт», а не «зовнішньоекономічний контракт», а згадка про зовнішньоекономічний договір відсутня. Отже, таку термінологічну невизначеність у рамках навіть одного законодавчого акта варто усунути.

Схожий недолік спостерігаємо й у Законі України «Про міжнародне приватне право» [22]. Як зазначалося вище, у ч. 2 ст. 382 ГК України передбачено, що форма та порядок укладення зовнішньоекономічного договору (контракту), права та обов'язки його сторін регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» та іншими нормативними документами. Проте ч. 3 ст. 31 цього Закону визначає лише форму зовнішньоекономічного договору, а про контракт не згадується. Доречно додати, що в інших статтях Закону України «Про міжнародне приватне право», зокрема ст. 43 та 44, вживається термін «договір», а не «міжнародний договір».

Певний інтерес викликають положення ст. 280 ГК України, що використовують поняття «торговельні угоди» та «типові контракти», позначаючи ними правочини, виконані за посередництвом товарної біржі. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про товарну біржу» [23], «товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу й комерційну діяльність». Таким чином, термін «контракт» в ст. 280 ГК України використовують як домовленість між контрагентами, що здійснюють комерційну діяльність, в тому числі й зовнішньоекономічну, відмежовуючи її від інших цивільно-правових угод.

Цікавим є застосування термінів «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» у п. 7 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Український культурний фонд» [24]: «Український культурний фонд набуває цивільні права та обов'язки в порядку, передбаченому цивільним законодавством, у тому числі шляхом укладення договорів, контрактів, зокрема зовнішньоекономічних, та інших правочинів». Цей Закон розмежовує поняття «внутрішнього» цивільно-правового договору та зовнішнього, визначаючи його терміном «контракт». Такий самий підхід спостерігаємо й у п. 2 ч. 7 ст. 34 Закону України «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» [25], де «посадові особи митних органів під час проведення оцінки відповідності мають право отримувати доступ до грошових, фінансових і бухгалтерських документів, звітів, контрактів, декларацій тощо». Таким чином, цей Закон вживає термін «контракт» у значенні зовнішньоекономічного контракту.

Термінологічна проблема є й в ч. 3 ст. 11¹ Закону України «Про космічну діяльність» [26], згідно з якою «центрального орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері космічної діяльності, реєструє укладені державними суб'єктами космічної діяльності України, суб'єктами космічної діяльності України приватної форми власності, що виконують державне замовлення, з іноземними суб'єктами космічної діяльності, договори (контракти) з питань дослідження та використання космічного простору тощо». Тож замість термінів «зовнішньоекономічні договори» вжито термін «договори».

Як зазначають науковці, одним із головних завдань удосконалення юридичних термінів в Україні є приведення їх у відповідність з термінологією європейського та міжнародного права [2].

Окрім вживання термінів «договір» і «контракт» зафіксовано в міжнародній діловій практиці. В англійських країнах і між іноземними контрагентами, що обирають англійську як мову зовнішньоекономічних зв'язків, застосовують термін «*contract*». Відповідно до англо-українського словника, цей термін перекладається як «контракт», «договір» [27]. Термін «*contract*» зустрічається в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року [28] (*United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*) та інших міжнародних актах, що регулюють міжнародні приватні відносини, як правило, у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Натомість згідно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року в значенні поняття «договір» вживають слово «*treaty*» (*Vienna Convention on the Law of Treaties*) [29].

За своїм змістовним значенням ці два терміни означають домовленість між учасниками, що породжує взаємні права та обов'язки. Проте терміни «*contract*» і «*treaty*» відрізняються один від одного сферою застосування та учасниками. Перший зазвичай використовують у розгляді

приватних комерційних відносин серед суб'єктів комерційної діяльності. Другий – регулює публічно-правові відносини між суб'єктами публічного права. Такий самий підхід можна знайти і в національних законодавствах різних держав. Так, в Комерційному кодексі Французької Республіки для визначення домовленості про права та обов'язки комерційних партнерів використовують поняття «*contrat*» (наприклад, статті L 127-1, L 144-1, L 225-43, L 441-3, L 522-12 тощо) [30]. А для визначення домовленостей між державами та іншими публічними особами застосовують термін «*traité*» (наприклад, *Traité du 1er juillet 1968 de non-proliférations sur les armes nucléaires*) [31].

У національному законодавстві держави Ізраїль для позначення домовленостей як на публічно-правовому, так і на приватноправовому рівні загалом використовують один термін *תּוֹמָר* – «хозе», тобто «договір» [32].

Висновки. Однією з ознак юридичної термінології є її стабільність, усталеність, тож важливо привести у відповідність поняття, що визначають договірні відносини, зокрема зовнішньоекономічні, до однозначності та ідентичності їхнього уживання.

Водночас у вітчизняному законодавстві має місце певна неузгодженість щодо вживання термінів «зовнішньоекономічний договір» і «контракт». Зокрема недоліком вважається відсутність цих понять щодо зовнішньоекономічної сфери в базових законодавчих актах, як-от: ЦК України та Закон України «Про міжнародні договори України». Крім того, певна термінологічна невизначеність спостерігається в рамках навіть одного законодавчого акта. Це стосується, зокрема, ГК України, Закону України «Про міжнародне приватне право» тощо. Відсутня також узгодженість з цього питання між положеннями різних законодавчих актів.

Усунення цих недоліків через уніфікацію зазначених термінів в національному законодавстві, їхнє чітке та однозначне формулювання сприятиме належному та ефективному правозастосуванню в зовнішньоекономічній сфері.

Проте, беручи до уваги, що терміни «зовнішньоекономічний договір» і «контракт» вживають у зовнішньоекономічній сфері як синоніми, а поняття «контракт» застосовують у вітчизняному законодавстві в інших значеннях, для уникнення плутанини пропонується впровадити в законодавчу практику термін «зовнішньоекономічний контракт».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк Р. Законодавчі дефініції у праві: логіко-гносеологічні, політико-юридичні, морально-психологічні та практичні проблеми. *Право України*. 2006. № 11. С. 153-157.
2. Скакун О. Ф. Правова система держави, суспільства, регіону, світу (щодо базових категорій порівняльного правознавства). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ; Харків; Сімферополь: Логос, 2008. 31 с.

3. Ключник А. В., Баришник Л. С., Негрецька І. А. Теоретичний аналіз зовнішньоторговельного контракту. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 8. С. 20-24.
4. Мілаш В. Законодавчі дефініції термінів «зовнішньоекономічна діяльність» і «зовнішньоекономічний договір»: подальший розвиток чи поглиблення дефекту. *Право України*. 2019. № 8. С.195-209.
5. Кисіль В. Право, що застосовується до зовнішньоторговельних договорів: тенденції розвитку законодавчого регулювання. *Юридичний журнал*. 2004. № 2. URL: vkr.ua/ua/publication/the_law_regarding_foreign_trade_agreements_regulatory_development_trends.
6. Саксонов В. Б. Правові особливості зовнішньоекономічних договорів (контрактів) України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 252-260.
7. Економічна енциклопедія; від. ред. С. В. Мочерний. Т. 1. Київ: Академія, 2000. 1211 с.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон Української РСР від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed19910416>.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України в редакції від 7 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
10. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
11. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/ed20191102>.
12. Про затвердження Порядку та умов укладання контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-%D0%BF>.
13. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
14. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>.
15. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 3 березня 1999 року № 464-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14>.
16. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України від 23 березня 2017 року № 1977-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19>.
17. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
18. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
19. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19>.
20. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
21. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. ст.540.
22. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
23. Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
24. Про Український культурний фонд: Закон України від 23 березня 2017 року № 1976-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19>.
25. Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи: Закон України від 12 вересня 2019 року № 78-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-20>.

26. Про космічну діяльність: Закон України від 15 листопада 1996 року № 502/96-ВРт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-%D0%B2%D1%80>.
27. Найновіший англо-український українсько-англійський словник. Донецьк: БАО. 2011. 1120 с.
28. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods 1980. URL: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/sales/cisg/V1056997-CISG-e-book.pdf>.
29. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>.
30. Code de Commerce de la République Française du 25er mars. 2007. URL: www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379&dateTexte=vig.
31. Traité du 1er juillet 1968 de non-proliférations sur les armes nucléaires. URL: [\www.legifrance.gouv.fr/Droit-international/Traites.
32. Закон Держави Ізраїль про договори URL: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawBill.aspx?t=LawReshumot&lawitemid=147391>.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2020.

Tyshchenko Yu. Foreign economic agreement and contract: terminological aspects.

Background. In the national legislation that regulates the foreign economic sphere, the terms «foreign economic agreement» and «contract» are used. Clarification of the content of legal categories, their clear and unambiguous wording is a condition for proper and effective enforcement.

Analysis of recent research and publications. Some domestic scientists paid attention to the study of these definitions in their writings. However, the authors considered these concepts in the plane of the study of foreign economic activity, without focusing on the features of contractual terminology.

The ***aim*** of this article is to study the theoretical and legislative aspects of the concepts definition of «foreign economic agreement» and «contract».

Materials and methods. A set of general scientific and special methods of scientific research, such as dialectic, comparative legal, formal logical methods, was chosen as the methodological basis.

Results. Domestic scientists have researched the definitions of «foreign economic agreement» and «contract». Some of them use the concept of «foreign economic contract» in a broad sense. Others consider legal forms «foreign trade agreement» and «contract» as synonyms. Sometimes authors use only the term «foreign economic agreement». In national legislation, various approaches to the application of the terms «foreign economic agreement» and «contract» are observed. The concept of «contract» in Ukrainian law is usually used to determine a particular form of employment contract. However, in some legislative acts we find the use of the term «contract» in the meaning of civil law relations. The Economic Code of Ukraine contains several formulations of foreign economic contractual relations – «foreign economic agreement (contract) », «foreign economic contract», but «foreign economic agreement» is not mentioned. We find a separate use of the terms «treaty» and «contract» in international business practice. We find the similar approach in the national legislations of different states.

Conclusion. In domestic legislation there is inconsistency regarding the use of the terms «foreign economic agreement» and «contract». The elimination of certain shortcomings is aimed at unifying these terms in national legislation, their clear and unambiguous formulation will contribute to proper and effective enforcement in the foreign economic sphere.

Keywords: foreign economic activity, treaty, contract, foreign economic agreement (contract), international treaty.

REFERENCES

1. Gavryljuk, R. (2006). Zakonodavchi definicii' u pravi: logiko-gnoseologichni, polityko-jurydychni, moral'no-psyhologichni ta praktychni problemy [Legislative definitions in law: logical-epistemological, political-legal, moral-psychological and practical problems]. *Pravo Ukrai'ny – The Law of Ukraine*, 11, 153-157 [in Ukrainian].
2. Skakun, O. F. (2008). Pravova systema derzhavy, suspil'stva, regionu, svitu (shhodo bazovyh kategorij porivnjalnogo pravoznavstva) [The legal system of the state, society, region, world (regarding the basic categories of comparative law)]. *Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrai'ny – V. M. Koretsky Institute of state and law of the NAS of Ukraine*. Kyi'v; Harkiv; Simferopol': Logos [in Ukrainian].
3. Kljuchnyk, A. V., Baryshnyk, L. S., & Negrec'ka, I. A. (2016). Teoretychnyj analiz zovnishn'otorgovelnogo kontraktu [The theoretical analysis of foreign trade contract]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii' – Black Sea Economic Studies*, 8, 20-24 [in Ukrainian].
4. Milash, V. (2019). Zakonodavchi definicii' terminiv «zovnishn'oekonomichna dij'al'nist'» i «zovnishn'oekonomichnyj dogovor»: podal'shyj rozvytok chy poglyblennja defektu [Legislative definitions of the terms «foreign economic activity» and «foreign economic agreement»: further development or deepening the defect]. *Pravo Ukrai'ny – The Law of Ukraine*, 8, 195-209 [in Ukrainian].
5. Kysil', V. (2004). Pravo, shho zastosovujet'sja do zovnishn'otorgovelnih dogovoriv: tendencii' rozvytku zakonodavchogo reguljuvannja [The law applicable to foreign trade treaties: development trends in legislative regulation]. *Jurydychnyj zhurnal – Law Journal*, 2. Retrieved from vkp.ua/ua/publication/the_law_regarding_foreign_trade_agreements_regulatory_development_trends [in Ukrainian].
6. Saksonov, V. B. (2012). Pravovi osoblyvosti zovnishn'oekonomichnyh dogovoriv (kontraktiv) Ukrai'ny [Legal features of foreign economic agreements (contracts) of Ukraine]. *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 252-260 [in Ukrainian].
7. Ekonomichna encyklopedija [Economic Encyclopedia] (2000). S. Mochernyj (Ed.) (Vol. 1). Kyi'v: Akademija [in Ukrainian].
8. Pro zovnishn'oekonomichnu dij'al'nist': Zakon Ukrai'ns'koi' RSR vid 16 kvitnja 1991 roku № 959-XII [On Foreign Economic Activity: the Law of the Ukrainian SSR of April 16, 1991 № 959-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed19910416> [in Ukrainian].
9. Pro zovnishn'oekonomichnu dij'al'nist': Zakon Ukrai'ny v redakcii' vid 7 ljutogo 2019 roku [On Foreign Economic Activity: the Law of Ukraine in the edition of February 7, 2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> [in Ukrainian].
10. Kodeks zakoniv pro pracju vid 10 grudnja 1971 roku № 322-VIII [The Labor Code of December 10, 1971 № 322-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukrainian].
11. Pro tovarystva z obmezhenju ta dodatkovoju vidpovidal'nistju: Zakon Ukrai'ny vid 6 ljutogo 2018 roku № 2275-VIII [On limited and additional liability companies: the Law of Ukraine of February 6, 2018 № 2275-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/ed20191102> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennja Porjadku ta umov ukladannja kontraktiv z advokatamy, jaki nadajut' bezoplatnu vtorynnu pravovu dopomogu na postijnij osnovi, ta dogovoriv z advokatamy, jaki nadajut' bezoplatnu vtorynnu pravovu dopomogu na tymchasovij osnovni: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 11 sichnja 2012 roku № 8 [On approval of the Procedure and conditions for concluding contracts with attorneys providing free secondary legal aid on a permanent basis and contracts with attorneys providing free secondary legal aid on a temporary basis: The Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine of January 11, 2012 № 8]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-%D0%BF> [in Ukrainian].

13. Pro vijs'kovyj obov'jazok i vijs'kovu sluzhbu: Zakon Ukrai'ny vid 25 bereznja 1992 roku № 2232-XII [On military duty and military service: the Law of Ukraine of March 25, 1992 № 2232-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> [in Ukrainian].
14. Pro fahovu peredvyshhu osvitu: Zakon Ukrai'ny vid 6 chervnja 2019 roku № 2745-VIII [On professional pre-higher education: the Law of Ukraine of June 6, 2019 № 2745-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> [in Ukrainian].
15. Pro derzhavne oboronne zamovlennja: Zakon Ukrai'ny vid 3 bereznja 1999 roku № 464-XIV [On the state defense order: the Law of Ukraine dated March 3, 1999, № 464-XIV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14> [in Ukrainian].
16. Pro derzhavnu pidtrymku kinematografii' v Ukrai'ni: Zakon Ukrai'ny vid 23 bereznja 2017 roku № 1977-VIII [On State Support for Cinematography in Ukraine: the Law of Ukraine of March 23, 2017 № 1977-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19> [in Ukrainian].
17. Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrai'ny vid 25 grudnja 2015 roku № 922-VIII [On public procurement: the Law of Ukraine of December 25, 2015 № 922-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> [in Ukrainian].
18. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 roku № 436-IV [The Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
19. Pro rynek elektrychnoi' energii': Zakon Ukrai'ny vid 13 kvitnja 2017 roku № 2019-VIII [On the electricity market: the Law of Ukraine from April 13, 2017 № 2019-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> [in Ukrainian].
20. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 roku № 435-IV [The Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
21. Pro mizhnarodni dogovory Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 29 chervnja 2004 roku № 1906-IV [On international treaties of Ukraine: Law of Ukraine dated June 29, 2004, № 1906-IV] (2004). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50, article 540 [in Ukrainian].
22. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrai'ny vid 23 chervnja 2005 roku № 2709-IV [On private international law: the Law of Ukraine of June 23, 2005 № 2709-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> [in Ukrainian].
23. Pro tovarnu birzhu: Zakon Ukrai'ny vid 10 grudnja 1991 roku № 1956-XII [On the commodity exchange: the Law of Ukraine of December 10, 1991 № 1956-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12> [in Ukrainian].
24. Pro Ukrai'ns'kyj kul'turnyj fond: Zakon Ukrai'ny vid 23 bereznja 2017 roku № 1976-VIII [On the Ukrainian cultural fund: the Law of Ukraine of March 23, 2017 № 1976-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19> [in Ukrainian].
25. Pro rezhym spil'nogo tranzytu ta zaprovadzhennja nacional'noi' elektronnoi' tranzytnoi' systemy: Zakon Ukrai'ny vid 12 veresnja 2019 roku № 78-IX [On the regime of joint transit and introduction of the national electronic transit system: the Law of Ukraine of September 12, 2019 № 78-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-20> [in Ukrainian].
26. Pro kosmichnu dijal'nist': Zakon Ukrai'ny vid 15 lystopada 1996 roku № 502/96-VRt [On space activities: the Law of Ukraine of November 15, 1996 № 502/96-VRt]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
27. Najnovishyj anglo-ukrai'ns'kyj ukrai'ns'ko-anglijs'kyj slovnyk [The latest English-Ukrainian Ukrainian-English dictionary]. (2011). Donec'k: BAO [in Ukrainian].
28. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980). Retrieved from <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/sales/cisg/V1056997-CISG-e-book.pdf> [in English].

29. Vienna Convention on the Law of Treaties (1969). Retrieved from <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf> [in English].
30. Code de Commerce de la République Française du 25er mars (2007). Retrieved from www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379&dateTexte=vig [in French].
31. Traité du 1er juillet 1968 de non-proliférations sur les armes nucléaires. Retrieved from www.legifrance.gouv.fr/Droit-international/Traites [in French].
32. Zakon Derzhavy Izrai'l' pro dogovory [The Law of the State of Israel on treaties]. Retrieved from <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawBill.aspx?t=LawReshumot&lawitemid=147391> [in Hebrew].

УДК 341.96:347.65(410.1) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)06)

ІЛЬЧЕНКО Ганна

E-mail: ilchanna@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1996-7062

к. ю. н., доцент кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА АНГЛІЙСЬКИМ ПРАВОМ

Проаналізовано та виокремлено етапи процедури спадкування за заповітом в Англії та Уельсі. Проведено порівняльний аналіз спадкування за англійським правом та українським законодавством.

Ключові слова: спадкування, заповіт, затвердження заповіту, виконавець заповіту, англійське право.

Ільченко А. Особенности наследования по английскому праву. Проанализированы и выделены этапы процедуры наследования по завещанию в Англии и Уэльсе. Проведен сравнительный анализ наследования по английскому праву и украинскому законодательству.

Ключевые слова: наследование, завещание, утверждение завещания, исполнитель завещания, английское право.

Постановка проблеми. У кожній країні існують свої особливості спадкування як за законом, так і за заповітом. Враховуючи значний вплив англійського права на розвиток права в цілому в світі, важливим є дослідження та аналіз чинних правових механізмів регулювання суспільних відносин і спадкування зокрема. Історія становлення та функціонування англійського права, його вплив на розвиток суспільних та економічних відносин багатьох країн, а також поширена практика вибору місця вирішення договірних спорів саме у Лондоні, прагнення придбати нерухомість у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Сполучене Королівство) чи отримати громадянство цієї країни демонструють значущість і практичну цінність

дослідження особливостей процесу спадкування за англійським правом, оскільки для іноземців чи тих, хто отримав громадянство Сполученого Королівства, питання спадкування з іноземним елементом і без нього можуть призвести до неприємних несподіванок. Саме тому автор дослідження звертається до аналізу норм англійського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних науковців В. В. Васильєвої та Є. Є. Фурси розглянуті питання спадкування в країнах англо-американської правової системи та порівняльні аспекти спадкування з іноземним елементом [1–2]. Українські вчені здебільшого звертаються саме до проблем спадкування відповідно до вітчизняного законодавства, проте намагаються запровадити в цей процес і закордонний досвід. Так, М. В. Бондарєва [3] зупиняється на медіативному аспекті оформлення спадкових справ у нотаріальній діяльності, що є кроком вперед, ураховуючи ще не прийнятий в Україні закон про медіацію.

Актуальну інформацію з питань спадкування у Сполученому Королівстві можна отримати в юридичних фірмах, що спеціалізуються на цьому. Наприклад, ТОВ «Адвокат в Європі» [4], *Law Firm Limited* [5] тощо.

Варто зазначити, що у вітчизняній доктрині існує певний вакуум у площині поетапного дослідження процесу спадкування за англійським правом, який базується на перекладі російськомовної літератури, а не на першоджерелах.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз особливостей процедури спадкування у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії.

Матеріали та методи. Нормативною базою дослідження стали закони Сполученого Королівства (*Probate and Legacy Duties Act 1808* [6], *Inheritance Act 1833* [7], *Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975* [8], *Inheritance Tax Act 1984* [9], *Inheritance and Trustees' Powers Act 2014* [10]) та інформація з офіційного урядового сайту країни. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. Процес спадкування у Сполученому Королівстві розпочинають із затвердження судом заповіту чи отримання спеціального повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи в разі відсутності заповіту. На відміну від України, де нотаріуси посвідчують заповіти, а потім ведуть спадкову справу, в Сполученому Королівстві проблему спадкування вирішує суд. Клопотання (заява) про надання законного права розпоряджатися чиеюсь власністю, грошима, майном (нерухомістю) після смерті особи називається клопотанням (заявою) про затвердження заповіту судом (*applying for probate*). Якщо заповіт існує, то варто отримати «затвердження заповіту» (*grant of probate*). У разі відсутності заповіту потрібно звернутися до суду за отриманням повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи (*letters of administration*).

Сполучене Королівство складається з 4 адміністративних частин (Англія, Уельс, Шотландія, Північна Ірландія) зі своїми особливостями правового регулювання відносин на їх території, тож процеси спадкування у Шотландії [11] та Північній Ірландії [12] відрізняються від процесів у Англії та Уельсі.

У статті розглянуто особливості спадкування в Англії та Уельсі. Так, у цих країнах після смерті особи не потрібно звертатися за затвердженням заповіту, якщо:

- було спільне володіння землею, майном, акціями або грошима (в цьому разі все автоматично переходить до тих власників, що пережили померлу особу);
- були тільки заощадження та облігації.

Варто звернутися до кожного держателя активу (наприклад, банку чи іпотечної компанії) з метою з'ясування необхідності в такому випадку отримувати доступ до їхніх активів. Кожна організація має свої власні правила, тож це потрібно враховувати.

Певні особи мають право клопотати про затвердження заповіту, щоб мати справи з майном особи, яка померла. Це залежить від того, чи залишила ця особа заповіт, який встановлює, що має відбутися з особистою власністю та речами після смерті заповідача. Він є дійсний у разі його підписання заповідачем і двома свідками. На відміну від України, заповіт не потрібно завіряти у нотаріуса. Проте під час складання заповіту бажано звернутися до юристів, які порадять, як зменшити податкове навантаження на спадкоємців. Це пов'язано з тим, що той з подружжя, хто пережив, має право на отримання спадщини без сплати податку. Але це тільки за умови офіційно зареєстрованого шлюбу.

Особа може звернутися до суду за затвердженням заповіту, якщо її ім'я та прізвище вказано в заповіті як виконавця заповіту (*an «executor»*) або в кодицилі (*a «codicil»*), тобто додатковому розпорядженні до заповіту.

Якщо особа не бажає затверджувати заповіт за відсутності інших визначених виконавців заповіту, то варто звернутися до місцевих офісів по спадкових справах (*local probate office*) для визначення, що робити далі.

Важливо мати оригінал заповіту та будь-які оновлення до клопотання про його затвердження (також оригінали документів, а не копії). Як і в Україні, якщо заповідач склав декілька заповітів, дійсним є останній за датою укладення.

У разі, якщо померла особа не залишила заповіту, можна надати клопотання про призначення заявника «адміністратором» (*the administrator*). Особа може звернутися з таким проханням, якщо вона є чоловіком чи дружиною померлого (навіть, якщо вони проживали окремо), цивільним партнером, дитиною. Процедура подання документів у цьому випадку така сама, як і під час звернення за затвердженням заповіту. В обох випадках заявник отримує повноваження (дозвіл) на управління майном померлої особи (*letters of administration*), що видається судом. Цей документ є доказом, що саме ця особа має законне право мати справу

з майном померлого. Якщо особа не входить до наведеного переліку, то вона автоматично не отримує право на будь-яке майно померлого.

Закон чітко визначає, хто саме буде успадковувати майно, якщо заповіт відсутній. Для цього на урядовому сайті Сполученого Королівства розроблено спеціальну програму, що прораховує всі можливі варіанти спадкування окремо в Англії й Уельсі, Шотландії та Північній Ірландії [13]. Вона є дуже зручною й легкою у використанні, що безумовно полегшує отримання громадянами необхідної їм інформації без звернення до юристів. Подібні програми доцільно запровадити й на урядовому сайті України.

Також з'ясується інформація про вартість майна спадкодавця та сплату податку на спадщину [14]. Якщо все майно переходить до другого з подружжя чи цивільного партнера або благодійного чи аматорського спортивного клубу, то податок не сплачується. Не потрібно його платити також, якщо вартість майна не перевищує 325 000 фунтів стерлінгів. Проте якщо людина, яка померла, овдовіла або залишає дім своїм дітям, нижній поріг доходу, що оподатковується, може бути вищим.

За виникнення спору до моменту отримання повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи (*letters of administration*) можна оскаржити заяву про затвердження заповіту (*enter a caveat*).

Якщо особу зазначено у заповіті як виконавця, на неї покладається обов'язок розібратися з майном заповідача. Зазвичай заповідач попереджає людину про те, що він обирає її виконавцем заповіту. Причому можна мати не більше чотирьох виконавців, однак вони повинні бути попереджені заповідачем про місцеперебування оригіналу заповіту (у будинку, в адвоката чи Лондонському департаменті заповітів). Якщо на момент смерті особа, яку визначено виконавцем заповіту, не бажає або не може виконувати ці обов'язки, можна змінити особу виконавця. В цьому разі потрібно:

- повністю відмовитися від права на подання заяви про затвердження заповіту (*renunciation*), передусім заповнити відповідну форму та відправити її разом із формою заяви про оформлення спадщини;
- зарезервувати на майбутнє своє право на звернення про затвердження заповіту, якщо решта виконавців не можуть вести справи з майном спадкодавця (*holding power reserved*);
- призначити адвоката, який діятиме від вашого імені (заповнити відповідну форму та відправити її разом із формою заяви про оформлення спадщини).

Подавати клопотання про затвердження заповіту можна самостійно або через адвоката чи фахівця зі спадкування. Перед звертанням з таким клопотанням варто:

- з'ясувати, чи потребує ця особа затвердження заповіту;
- перевірити, чи може саме ця особа звертатися за затвердженням заповіту;
- оцінити вартість майна перед зверненням (це може впливати на необхідність сплати податку (*Inheritance Tax*)).

Плата за подання заяви про затвердження заповіту становить 215 фунтів стерлінгів, якщо вартість майна від 5000 і більше [15]. Плата не потрібна, якщо вартість майна менша, ніж 5000 фунтів стерлінгів.

Звернутися з таким клопотанням можна онлайн, якщо особа є виконавцем заповіту чи адміністратором, а також:

- має оригінал заповіту, якщо це виконавець заповіту (адміністратору це не потрібно);
- має оригінал свідоцтва про смерть чи тимчасове свідоцтво про смерть від слідчого, що проводить дізнання у випадках насильницької чи передчасної смерті (коронер);
- уже повідомили про вартість майна.

Також людина, яка померла, повинна була жити в Англії чи Уельсі більшість часу.

Звернутися з клопотанням про затвердження заповіту можна й поштою, при цьому заповнити відповідну форму *PA1P* – у разі наявності заповіту, та *PA1A* – через його відсутність. Проте перед цим потрібно внести плату за подання клопотання про затвердження заповіту. Цю форму відправляють до районного відділу з питань спадкування разом із:

- оригіналом заповіту та доповненням до нього (*codicils*);
- двома копіями заповіту та доповненнями до нього (під час копіювання не видаляти будь-які скоби та кріплення, формат – А4);
- сертифікатом про смерть чи тимчасовим свідоцтвом про смерть від слідчого, що проводить дізнання у випадках насильницької чи передчасної смерті (коронера).

Надалі особа, що звернулася за затвердженням заповіту, протягом чотирьох тижнів отримує «затвердження заповіту» (*grant of probate*) за наявності заповіту або повноваження (дозвіл) на управління майном померлої особи (*letters of administration*) за його відсутності. Після отримання одного з цих документів особа починає займатися майном померлого. На цьому етапі можна звернутися за допомогою до адвоката чи спеціаліста зі спадкування [16].

Перш ніж розпорядитися майном, особа як виконавець чи адміністратор повинна сплатити всі борги або непогашені платежі (зокрема неоплачені рахунки, податкова заборгованість, надмірно або помилково надані пільги тощо). Далі варто розмістити повідомлення в газеті [17] з метою надати можливість кредиторам заявити про свої вимоги.

Виконавець має право використовувати гроші з майна померлого на оплату послуг адвоката, якщо той надає юридичні послуги з оформлення спадкового майна.

Після сплати всіх боргів і податків виконавець може розділити майно, як зазначено в заповіті чи керуючись законом за відсутності заповіту. Бенефіціари зобов'язані сплатити відповідний податок, якщо

активи, які вони успадкували, генерують певний дохід для них. Після цього готуються рахунки, що затверджуються і підписуються виконавцем заповіту та основними бенефіціарами.

Висновки. Спадкування у Сполученому Королівстві має свої особливості, про які потрібно знати тим, хто має там майно, планує отримати громадянство чи інвестувати кошти у певні проекти. Втім, існують відмінності у процесі спадкування в Англії та Уельсі, а також Шотландії та Північній Ірландії.

Особливістю спадкування в країнах англо-американської правової системи є спадкування звільненого від боргів майна. Тільки після сплати всіх боргів спадкодавця виконавець заповіту розподіляє майно між спадкоємцями відповідно до волі заповідача. Це правило діє й за відсутності заповіту.

На відміну від України, де спадкову справу веде нотаріус, у Сполученому Королівстві для отримання «затвердження заповіту» (*grant of probate*) та визначення виконавців заповіту звертаються до суду, а в разі відсутності заповіту апелюють до суду для отримання повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи (*letters of administration*) та призначення судом особи «адміністратором» (*the administrator*), який буде розподіляти спадкове майно відповідно до закону.

Варто зазначити привілейоване становище другого з подружжя в разі офіційно зареєстрованого шлюбу (це розповсюджується й на одностатеві шлюби), який може отримати все майно без сплати спадкового податку, що становить 40 %. Той з подружжя, що пережив спадкодавця, має привілейоване становище й під час спадкування за законом. На відміну від України, де поряд із другим з подружжя також за відсутності заповіту спадкують батьки померлого та діти, у Сполученому Королівстві основну частину або навіть все майно отримує саме вдова чи вдівець. Це пов'язано з вартістю спадкового майна. Отже, детальніший аналіз спадкування за законом у Сполученому Королівстві у порівнянні з вітчизняним законодавством є перспективним напрямом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва В. В. Проблеми спадкування частки спадкоємця за заповітом у випадку його смерті до відкриття спадщини в Україні та країнах англо-американської правової системи права. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 69-72.
2. Фурса Є. Є. Спадкування з іноземним елементом: порівняльний аспект, теорія і практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 4 (98). С. 90-93.
3. Бондарева М. В. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 4-7.
4. Отримання спадщини у Великобританії для іноземців. URL: <https://advokatveurope.com/otrimannya-spadshhini-u-velikobritaniyi>.
5. Завещание и наследство в Великобритании. URL: <https://newstyle-mag.com/law-firm-ltd>.

6. Probate and Legacy Duties Act 1808. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/48/149/contents>.
7. Inheritance Act 1833. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4/3-4/106>.
8. Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/63/contents>.
9. Inheritance Tax Act 1984. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/51/contents>.
10. Inheritance and Trustees' Powers Act 2014. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/16>.
11. Dealing With a Deceased's Estate in Scotland. URL: <https://www.scotcourts.gov.uk/taking-action/dealing-with-a-deceased%27s-estate-in-scotland>.
12. Applying for probate. URL: <https://www.nidirect.gov.uk/articles/applying-probate>.
13. Intestacy – who inherits if someone dies without a will? URL: <https://www.gov.uk/inherits-someone-dies-without-will>.
14. Valuing the estate of someone who's died. URL: <https://www.gov.uk/valuing-estate-of-someone-who-died/estimate-estate-value>.
15. Applying for probate. URL: <https://www.gov.uk/applying-for-probate/apply-for-probate>.
16. When to use a probate solicitor or specialist. URL: <https://www.moneyadviceservice.org.uk/en/articles/when-to-use-a-probate-specialist>.
17. Place a Deceased Estates notice. URL: <https://www.thegazette.co.uk/wills-and-probate/place-a-deceased-estates-notice>.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2020.

Ichenko H. Features of inheritance under English law.

Background. *The long history of the formation and operation of English law, its impact on the development of social and economic relations in many countries, as well as the widespread practice of choosing a place to settle contractual disputes in London, the desire of many people to buy real estate in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to obtain the nationality of that country demonstrates the importance and practical value of exploring the features of the process of inheritance under English law, since inheritance issues, both with and without a foreign element, may be borne by foreigners or citizens of the United Kingdom, many unpleasant surprises.*

Analysis of recent research and publications. *The works of M. Bondareva, V. Vasilyeva, E. Fursa and others are devoted to the problems of the inheritance in the countries of the Anglo-American legal system or the comparative aspects of inheritance with a foreign element.*

The aim of the article is a theoretical and legal analysis of the particularities of the inheritance procedure in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.

Materials and methods. *The regulatory framework for the study is the laws of the United Kingdom (Probate and Legacy Duties Act 1808, Inheritance Act 1833, Inheritance (Provision for Family and Dependents) Act 1975, Inheritance Tax Act 1984, Inheritance and Trustees' Powers Act 2014) and information is provided on the country's official government website. The methodological basis of the study was general scientific and special legal methods of cognition.*

Results. *The process of inheritance in the United Kingdom begins with the need to obtain a court's endorsement of a will or to obtain special authority (permission) to manage a deceased person's property in the absence thereof. Unlike in Ukraine, where notaries certify wills and then conduct a succession, in the United Kingdom a person has to go to court. An application for a legal right to dispose of one's property, money, real estate after the death of a person is called an application for probate by a court (applying for probate). If a person leaves a will, in this case you need to receive a «grant of probate». In the absence of a will, it is necessary to go to court to obtain the authority (permission) to manage the property of the deceased person (letters of administration).*

A feature of inheritance in the countries of the Anglo-American legal system is the inheritance of debt-exempt property. As noted above, only after the payment of all the debts of the testator, the executor of the will can distribute the property between the heirs according to the will of the testator. The same rule applies in the absence of a will.

Conclusion. *Summarizing the foregoing, it should be emphasized that the inheritance in the United Kingdom has its own characteristics to be aware of who owns the property, plans to acquire citizenship or invest in certain projects. There are differences in the process of inheritance in England and Wales, Scotland and Northern Ireland.*

Also, in contrast to Ukraine, where a notary is a successor, in the United Kingdom, you must go to court to obtain a grant of probate and determine the executors of the will in the United Kingdom, and in the absence of a will, go to court for authorization (permits) to administer the estate of the deceased person (letters of administration) and the appointment by the court of the person of the «administrator» (the administrator), who will distribute the hereditary property in accordance with the law.

It should also be noted the privileged position of the second spouse in the case of officially registered marriage (this applies to same-sex marriage), which can receive all property without paying inheritance tax

Keywords: inheritance, will, probate, executor, English law.

REFERENCES

1. Vasyl'jeva, V. V. (2016). Problemy spadkuvannja chastky spadkojemca za zapovitom u wypadku jogo smerti do vidkryttja spadshhyny v Ukraini ta krajinah anglo-amerykans'koi pravovoi systemy prava [Problems of inheritance of a share of a heir in a will in case of his death before the discovery of inheritance in Ukraine and the countries of the Anglo-American legal system of law]. *Pryvatne pravo i pidpryjemnytvo – Private law and entrepreneurship*. (Vol. 16), (pp. 69-72) [in Ukrainian].
2. Fursa, Je. Je. (2013). Spadkuvannja z inozemnym elementom: porivnjal'nyj aspekt, teorija i praktyka [Inheritance with a foreign element: a comparative aspect, theory and practice]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 4 (98), 90-93 [in Ukrainian].
3. Bondarjeva, M. V. (2019). Mediatyvnyj aspekt u notarial'nij dijal'nosti z oformlennja spadkovyh sprav [Mediation aspect in notarial activity on registration of hereditary cases]. *Pidpryjemnytvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 1, 4-7 [in Ukrainian].
4. Otrymannja spadshhyny u Velykobrytanii' dlja inozemciv [Inheritance in the UK for foreigners]. (n.d.). *advokatveurope.com*. Retrieved from <https://advokatveurope.com/otrimannya-spadshhini-u-velikobritaniyi> [in Ukrainian].
5. Zaveshhanie i nasledstvo v Velikobritanii [Testament and inheritance in the UK]. (n.d.). *newstyle-mag.com*. Retrieved from <https://newstyle-mag.com/law-firm-ltd> [in Russian].
6. Probate and Legacy Duties Act 1808. (n.d.). Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/48/149/contents> [in English].
7. Inheritance Act 1833. (n.d.). *legislation.gov.uk*. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4/3-4/106> [in English].
8. Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975. (n.d.). *legislation.gov.uk*. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/63/contents> [in English].
9. Inheritance Tax Act 1984. (n.d.). *legislation.gov.uk*. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/51/contents> [in English].
10. Inheritance and Trustees' Powers Act 2014. (n.d.). *legislation.gov.uk*. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/16> [in English].

11. Dealing With a Deceased's Estate in Scotland. (n.d.). *scotcourts.gov.uk*. Retrieved from <https://www.scotcourts.gov.uk/taking-action/dealing-with-a-deceased%27s-estate-in-scotland> [in English].
12. Applying for probate. (n.d.). *nidirect.gov.uk*. Retrieved from <https://www.nidirect.gov.uk/articles/applying-probate> [in English].
13. Intestacy – who inherits if someone dies without a will? (n.d.). Retrieved from <https://www.gov.uk/inherits-someone-dies-without-will> [in English].
14. Valuing the estate of someone who's died. (n.d.). *gov.uk*. Retrieved from <https://www.gov.uk/valuing-estate-of-someone-who-died/estimate-estate-value> [in English].
15. Applying for probate. (n.d.). *gov.uk*. Retrieved from <https://www.gov.uk/applying-for-probate/apply-for-probate> [in English].
16. When to use a probate solicitor or specialist. (n.d.). *moneyadvice.service.org.uk*. Retrieved from <https://www.moneyadvice.service.org.uk/en/articles/when-to-use-a-probate-specialist> [in English].
17. Place a Deceased Estates notice. (n.d.). *thegazette.co.uk*. Retrieved from <https://www.thegazette.co.uk/wills-and-probate/place-a-deceased-estates-notice> [in English].

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

УДК 342.58:338.43 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(108\)07](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(108)07)

МУШЕНОК Віктор д. ю. н., доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: mushenook@gmail.com вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-0411-7567

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОРАДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено теоретико-правові засади бюджетної підтримки вітчизняної сільськогосподарської дорадчої діяльності. Проаналізовано позицію Мінекономіки щодо перспектив ненадання такої підтримки в 2020 році. В межах проблематики дослідження на основі статистичних матеріалів, чинних локальних нормативно-правових актів і передового закордонного досвіду зроблено спробу обґрунтувати хибність позиції Мінекономіки та запропоновано спосіб удосконалення механізму правового забезпечення стабільної бюджетної підтримки державою суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Ключові слова: аграрна політика, бюджетне регулювання, державна підтримка, закордонний досвід, Мінекономіки, правове забезпечення, сільськогосподарська дорадча діяльність.

Мушенюк В. Государственная поддержка развития сельскохозяйственной консультативной деятельности. Исследованы теоретико-правовые основы бюджетной поддержки отечественной сельскохозяйственной консультативной деятельности. Проанализирована позиция Минэкономки относительно перспектив непредоставления такой поддержки в 2020 году. В рамках проблематики исследования на основе статистических материалов, действующих локальных нормативно-правовых актов, передового зарубежного опыта сделана попытка обосновать ошибочность позиции Минэкономки и предложен способ усовершенствования механизма правового обеспечения стабильной бюджетной поддержки государством субъектов сельскохозяйственной консультативной деятельности.

Ключевые слова: аграрная политика, бюджетное регулирование, государственная поддержка, зарубежный опыт, Минэкономки, правовое обеспечение, сельскохозяйственная консультативная деятельность.

Постановка проблеми. Поступ нашої держави до європейського соціально-економічного простору нерозривно пов'язаний із удосконаленням фінансово-правового регулювання відносин в аграрному секторі

економіки України (надалі – аграрний сектор). Подолання кризового стану, в якому перебуває вся економіка України, неможливе без нормативно-правового забезпечення державою інтересів виробників сільськогосподарської продукції. Удосконалення механізмів бюджетної підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності наразі залишається для України важливою складовою проблеми правового регулювання відносин в аграрному секторі та є серйозним чинником забезпечення подальшого існування й розвитку держави в сучасних світових соціально-політичних умовах.

У ряді закордонних країн із значною часткою аграрного виробництва в структурі ВВП і національного доходу потреба в отриманні різнопланової, орієнтованої на вузьку професійну спеціалізацію інформації виробниками сільськогосподарської продукції, їхнє навчання, підвищення фахового рівня тощо є актуальним, доцільним, ефективним і неодмінним видом консультативної діяльності. Адже стабільний розвиток аграрного сектору економіки кожної країни значною мірою залежить від нормативно-правового забезпечення динамічного освоєння новітніх технологій виробництва продукції та використання різноманітних можливостей сучасної ринкової кон'юнктури.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення сучасними науковцями-правниками проблем правового регулювання відносин в аграрному секторі, аналіз законодавчих повноважень і можливостей консультативних сільськогосподарських організацій, а також стан їхньої підтримки з боку держави в цілому є недостатнім. У суспільно-політичних та економічних умовах наразі актуальними для детального наукового дослідження стали питання сучасного стану правового забезпечення бюджетної підтримки сільськогосподарських дорадчих організацій. Певних здобутків у дослідженні проблематики фінансово-правового регулювання відносин сільськогосподарського дорадництва досягли лише окремі представники вітчизняної та закордонної правової й економічної науки, як-от: М. Безкровний [1], Т. Коваленко [2], Р. Корінець [3], Н. Похиленко [3–4], Л. Тараненко [5], Б. Свенсон і Р. Раджалатті [6], Дж. Гайо [7] тощо.

Здебільшого з огляду на доктринальні напрацювання учених щодо перспектив розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності можна констатувати, що поза їхньою увагою залишилися важливі питання законодавчого забезпечення суб'єктів такої діяльності стабільною бюджетною підтримкою в системі реалізації заходів державної підтримки аграрного сектору вітчизняної економіки.

Метою статті є аналіз стану правового регулювання відносин бюджетного забезпечення вітчизняних і закордонних суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності та на підставі його результатів – формування пропозицій щодо законодавчого гарантування можливостей отримання реальної державної підтримки суб'єктами цієї сфери суспільно-економічних відносин в Україні.

Матеріали та методи. Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти України, зокрема закони України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», «Про Державний бюджет України на 2020 рік», праці науковців у галузі права та економіки. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, використання яких забезпечило високий ступінь достовірності отриманих результатів щодо визначення взаємного впливу суспільно-економічних чинників, що обумовлює ефективність розвитку аграрного сектору в Україні.

Результати дослідження. Державна підтримка суб'єктів аграрного сектору є одним із важливих напрямів державної аграрної політики та полягає в закріпленні в законодавстві системних методів позитивного впливу на фінансово-господарський стан таких суб'єктів, зокрема шляхом розбудови дієвої системи сільськогосподарського дорадництва, що є одним із важливих завдань сучасного державотворення та невід'ємною складовою євроінтеграційного процесу.

Аргументом на користь авторської позиції є й положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо визначення обов'язків сторін сприяти «просуванню системи дорадництва до сільськогосподарських виробників» [8]. Окрім того, Угода містить інформацію про те, що «основними стримуючими факторами розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні є незабезпечення становлення та розвитку інституційної бази дорадництва» [8].

Організаційно-правову основу формування національної системи сільськогосподарського дорадництва визначено Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17 червня 2004 року № 1807-IV, згідно з яким дорадництво – це один із методів реалізації державної політики в сфері аграрного виробництва та є «сукупністю дій і заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, різних типів сільськогосподарських підприємств, сільського населення у підвищенні рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового господарювання» [9].

Дорадчу діяльність (дорадництво) здійснюють сільськогосподарські дорадчі служби, у складі яких працюють сільськогосподарські дорадники та/або експерти-дорадники, що пройшли реєстрацію відповідно до законодавства та внесені до Реєстру дорадників. Головною метою діяльності суб'єктів дорадництва є надання консультаційних послуг сільськогосподарським виробникам з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології, зайнятості сільського населення, впровадження у виробництво сучасних технологій, сприяння розвитку сільського зеленого туризму тощо.

За офіційними даними, в Україні на кінець 2019 р. зареєстровано 86 сільськогосподарських дорадчих служб, що об'єднані у Всеукраїнську громадську організацію «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України». Метою діяльності асоціації

є сприяння покращенню добробуту сільського населення та розвитку сільської місцевості шляхом підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок сільського населення та сільськогосподарських товаровиробників, задоволення й захист соціальних, економічних, фахових та інших спільних інтересів членів асоціації [10].

Фінансову основу дорадчої діяльності визначено в ст. 8. Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», зокрема прописано, що у Державному бюджеті України (надалі – ДБ України) на відповідний рік передбачено кошти для фінансування державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності, а порядок використання цих коштів визначає Кабінет Міністрів України (надалі – КМ України) [9].

Досліджуючи законодавче закріплення механізму бюджетно-правового регулювання відносин держави із сільськогосподарськими дорадчими службами, варто зауважити на цьогорічних перспективах державної фінансової підтримки дорадництва. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 № 294-ІХ (Додаток 3) за кодом програмної класифікації 1201150 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у 2020 р. як видатки на розвиток в загальний фонд ДБ України закладено 4 млрд грн [11].

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (надалі – Мінекономіки) («центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України, та є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику у сфері сільського господарства» [12]) орієнтовно визначило базові напрями державної підтримки аграрної галузі на 2020 р., зокрема «садівництво, тваринництво, здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання, фермерство, дорадництво, здешевлення кредитів», та передбачає за зазначеними напрямками надати часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання – 1 млрд грн; виділити кошти на розвиток тваринництва – 1 млрд грн; здешевлення кредитів – 1,2 млрд грн; розвиток садівництва та фермерства – по 400 млн грн [13].

Така інформація дає підстави стверджувати про порушення ст. 8 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», де зазначено, що «у державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, прогнозовано фінансування дорадчої діяльності в розмірі не менше ніж 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм» [9], тобто визначений базовий напрям державної підтримки аграрного сектору на 2020 рік, який має бути профінансований на суму не менше ніж 200 млн грн, фактично не отримує бюджетної підтримки.

За результатами аналізу зазначеної вище позиції Мінекономіки можна зробити висновок, що держава не має за мету в 2020 році (як й у 2011 та 2013 рр. [14]) забезпечувати державну підтримку суб'єктів

сільськогосподарської дорадчої діяльності. Тож для обґрунтування хибності позиції Мінекономіки у цьому питанні та на захист забезпечення державної бюджетної підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності можна навести (як докази), відповідно, статистичний матеріал, факти невиконання попередніх чинних нормативних розпоряджень, а також приклади передового закордонного досвіду.

➤ Наявні на офіційному сайті Мінекономіки [15] звернення профільних сільськогосподарських асоціацій щодо держпідтримки можна згрупувати за такими напрямками: компенсація невикористаних коштів за попередній період; тваринництво, у тому числі компенсація вартості тваринницьких комплексів; відшкодування за придбання племінних тварин; здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання; садівництво; дорадництво; здешевлення кредитів; підтримка пасічників, у тому числі виплати дотації на купівлю бджолосімей; підтримка фермерства, у тому числі сімейних фермерських господарств; підтримка сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів; кредитування малих виробників; залучення коштів під купівлю земель сільськогосподарського призначення тощо.

Отже, очевидно, що у сільськогосподарських виробників, особливо кооперативів, фермерських та особистих селянських господарств існує нагальна необхідність в отриманні фахових різнопланових сільськогосподарських дорадчих послуг.

➤ Важливим питанням державного забезпечення розвитку системи сільськогосподарського дорадництва є виділення бюджетного фінансування на забезпечення виконання розпоряджень КМ України від 31.10.2011 № 1098-р «Про схвалення Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» [16] та від 23.05.2012 № 303-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року» [17]. Зокрема здійснення двох важливих організаційних заходів модернізації сільськогосподарської дорадчої діяльності: створення Національного центру дорадництва та регіональних сільськогосподарських дорадчих служб; забезпечення використання існуючого науково-освітнього потенціалу в системі аграрної освіти та Національної академії аграрних наук.

Виконання зазначених вище розпоряджень КМ України сприятиме вдосконаленню у системі існуючої сільськогосподарської дорадчої діяльності наразі відсутніх, проте дуже необхідних двох напрямів: дослідження можливостей впровадження європейського досвіду інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських виробників; формування дорадчих служб на кооперативних засадах та засадах державно-приватного партнерства із залученням підприємницьких, професійних і громадських організацій.

➤ Аналіз наявного закордонного досвіду державної фінансової підтримки сільськогосподарських дорадчих служб із використанням опублікованих матеріалів Національного інституту стратегічних досліджень

показує, що сільськогосподарська дорадча служба *Канади* є неодмінною складовою міністерства сільського господарства і продовольства *Канади* (входить до департаменту регіональних дорадчих послуг) [15]. Дорадчі служби *США* фінансуються з державних і регіональних джерел, як-то: міністерство сільського господарства *США* – 25 %; Уряд штату – 40 %; Уряд округу – 35 %.

Структурованою та ефективною є система сільськогосподарського дорадництва і в *Республіці Польща*, де дорадчі служби створені та функціонують за безпосередньої підтримки держави. Внаслідок здійснення державою фінансування суб'єктів дорадчої діяльності сільськогосподарські виробники мають можливість отримати безкоштовну консультативну інформацію з широкого кола питань: виробництва тваринницької та вирощування рослинницької продукції, управління земельними ресурсами, маркетингу продукції, захисту довкілля тощо.

У *Великій Британії* дорадча служба сформована винятково державою. Послуги по різних видах сільськогосподарським виробникам надавалися безкоштовно. Сама служба цілком утримувалася завдяки державному бюджету. З 1997 р. у *Великій Британії* сільськогосподарська дорадча служба, яку реформовано шляхом приватизації, існує та розвивається внаслідок комерціалізації власної дорадчо-консультативної діяльності. Правова парадигма фінансових взаємовідносин дорадчої служби з державою змінилася таким чином, що держава стала одним із замовників послуг дорадчої служби. Проте державна політика щодо бюджетної підтримки суб'єктів дорадчої діяльності у *Великій Британії* є незмінною.

Узагальнюючи закордонний досвід державної фінансової підтримки сільськогосподарського дорадництва, варто зазначити, що така підтримка є, з одного боку, складовою національних вимог ведення сільськогосподарської діяльності; з іншого – способом ефективного впливу держави на підвищення рівня доходів і конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників та підтримання сталого розвитку сільських територій тощо.

Механізм бюджетної підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності має бути удосконалений із урахуванням двох пропозицій. *По-перше*, відповідно до абзацу 1 ст. 8 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [9] у Додатку 3 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» за кодом програмної класифікації 1201150 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» окремим рядком передбачити кошти для фінансування державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності. *По-друге*, зі ст. 8. Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» вилучити абзац 2 такого змісту: «Порядок використання коштів державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності визначається Кабінетом Міністрів України» [9].

Пропозиції щодо зміни правового механізму надання бюджетної підтримки дорадчим службам зміцнять їхню фінансову основу, оскільки позбавлять Мінекономіки як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику, можливості необґрунтованої відмови у виділенні бюджетних коштів на розвиток сільськогосподарської дорадчої діяльності в нашій державі.

Висновки. Невиділення коштів з ДБ України для фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності у 2020 р., як і в деяких попередніх роках, свідчить не лише про намагання Мінекономіки проігнорувати приписи ст. 8. Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», а й про неусвідомлення значення дорадництва у процесі реалізації основних засад державної аграрної політики. Адже низький рівень розвитку системи дорадництва послаблює конкурентоспроможність аграрного сектору, оскільки продуктивність та ефективність виробництва його суб'єктів зменшується у кілька разів проти країн із розвинутою інфраструктурою дорадництва. Така позиція Мінекономіки також повністю суперечить досвіду розвинених європейських країн, де державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності є одним із ключових інструментів: сприяння розвитку сільських територій; стимулювання економічного зростання суб'єктів аграрного сектору; подолання бідності та підвищення рівня добробуту сільського населення тощо.

Запропоновані зміни правового механізму надання з ДБ України коштів на державну підтримку сприятимуть стабілізації фінансової бази сільськогосподарської дорадчої діяльності. Багаторічні авторські дослідження фінансово-правового регулювання відносин в аграрному секторі дають підстави стверджувати, що витрачені державою кошти на фінансування дорадчої діяльності зможуть компенсувати збільшення доходності суб'єктів сільськогосподарського виробництва та відповідно повернуться до бюджету через зростання податкових надходжень.

Перспективою подальших наукових досліджень є вивчення аргументів на користь реформування системи державної підтримки дорадчих служб у частині створення законодавчих засад забезпечення механізму авансового фінансування з ДБ України на противагу існуючому – за фактом виконання робіт, оскільки незначний обсяг власних обігових коштів не забезпечує можливість оплатити витрати на підготовку та здійснення дорадчих заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкровний М. Ф. Державне регулювання сільськогосподарської дорадчої діяльності. *Ефективна економіка*. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5675>.
2. Коваленко Т. О. До питання сільськогосподарської дорадчої діяльності. *Інформаційно-аналітична газета «Агробізнес сьогодні»*. 2014. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/u-pravovomu-poli/item/1852-do-pytannia-silskohospodarskoi-doradchoi-diialnosti.html>.

3. Корінець Р. Я., Похиленко Н. М. Фінансування системи сільськогосподарського дорадництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 109-115.
4. Похиленко Н. М. Ретроспектива парадигм сільськогосподарського дорадництва: варіанти для України. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 113-121.
5. Тараненко Л. С. Поняття та сутність сільськогосподарської дорадчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 20-24. Серія Право.
6. Swanson Burton E., Rajalahti Riikka. Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems. 2010. P. 7–11. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Stren_combined_web.pdf.
7. Jose Rene C. Gayo. A new paradigm for agricultural extension. 2012. URL: <http://business.inquirer.net/72689/a-new-paradigm-for-agricultural-extension>.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. № 984_011. URL: [\l "n2820](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011).
9. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17 червня 2004 р. № 1807-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 38. С. 470.
10. Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України. Офіційний сайт. URL: <https://www.dorada.org.ua/pro-asotsiatsiyu/pro-nasdsu.html>.
11. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20?find=1&text>.
12. Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Затв. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2019 р. № 838). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF>.
13. У Мінекономіки назвали базові напрями держпідтримки АПК на 2020 рік. *Економічна правда* від 21 січня 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/21/656085>.
14. Щодо державної підтримки розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1521>.
15. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <http://www.me.gov.ua>.
16. Про схвалення Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D1%80>.
17. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 303-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%F0>.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2020.

Mushenok V. State support for the development of agricultural advisory activity.

Background. *Overcoming the crisis of the economy of Ukraine is impossible without the legal provision of state interests of agricultural producers. Improving the legal mechanisms of budget support for agricultural advisory activity remains an important part of the problem of legal regulation of relations in the agricultural sector.*

Analysis of resent researches and publications. *It is established that only some representatives of domestic economic and legal science, such as M. Bloodless, T. Kovalenko, R. Korinets, N. Pokhilenko, L. Taranenko, B. Swanson and R. Rajalahti, J. Gayo and others have some achievements in studying the problems of legal regulation of agrarian advisory relations.*

The **aim** of the article is to characterize the state of legal regulation of budget support for agricultural advisory as an important socio-economic activity for the development of our country and justify the feasibility of further budget support by the state for such activity.

Material and methods. The information base of the research was the current normative legal acts of Ukraine, the works of scientists. The methodological basis of the study was the general scientific and special legal methods of cognition, the use of which provided a high degree of reliability of the results.

Results. The Law of Ukraine «On Agricultural Advisory Activities» defines: advisory as one of the methods of implementation of state policy in the field of agriculture. This law also guarantees the allocation of budget funds for the financing of the state targeted program of agricultural advisory activities. An analysis of the official position of the Ministry of Economy leads to the conclusion that the state does not intend in 2020 to provide state support to entities of advisory activity. The author substantiates the flawed position of the Ministry of Economy and the defense of the position on the provision of state budget support for agricultural advisory activity, as evidence, respectively, statistical material, facts of failure to comply with regulations, and examples of foreign experience.

Conclusion. State support for advisory activities is a way of effectively influencing the state to raise the incomes of agricultural producers and maintain sustainable development of rural areas. The low level of development of the advisory system in Ukraine impairs the competitiveness of the agricultural sector entities. The domestic agricultural advisory system is to be financed from the state budget in 2020. The proof of the effectiveness of such state support is that government spending on advisory activities can be offset by an increase in agricultural yield and, accordingly, will be repaid due to an increase in the level of tax revenue from agrarian entities.

Keywords: agrarian policy, budget regulation, state support, foreign experience, Ministry of Economy, legal support, agricultural advisory activities.

REFERENCES

1. Bezкровnyj, M. F. (2017). Derzhavne reguljuvannja sil's'kogospodars'koi' doradchoi' dijal'nosti [The state regulation of agricultural advisory activity]. *Efektivna ekonomika – An efficient economy*. 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5675> [in Ukrainian].
2. Kovalenko, T. O. (2014). Do pytannja sil's'kogospodars'koi' doradchoi' dijal'nosti [On the issue of agricultural advisory activities]. *Informacijno-analitychna gazeta «Agrobiznes s'ogodni» – Information-analytical newspaper «Agrobusiness today»*. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/u-pravovomu-poli/item/1852-do-pytannia-silskohospodarskoi-doradchoi-diialnosti.html> [in Ukrainian].
3. Korinec', R. Ja., & Pohylenko, N. M. (2018). Finansuvannja systemy sil's'kogospodars'kogo doradnyctva [Financing the agricultural advisory system]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 23, 109-115 [in Ukrainian].
4. Pohylenko, N. M. (2018). Retrospektyva paradygm sil's'kogospodars'kogo doradnyctva: varianty dlja Ukrai'ny [A retrospective of agricultural advisory paradigms: options for Ukraine]. *Ekonomika APK – APK economy*, 7, 113-121 [in Ukrainian].
5. Taranenko, L. S. (2014). Ponjattja ta sutnist' sil's'kogospodars'koi' doradchoi' dijal'nosti [The concept and essence of agricultural advisory activities]. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu – The scientific bulletin of Uzhgorod National University*, 24, (Vol. 3), (pp. 20-24). Ser. Law [in Ukrainian].
6. Swanson, Burton. E., & Rajalahti, Riikka. (2010). Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems. (pp. 7-11). Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Stren_combined_web.pdf [in English].

7. Gayo, Jose Rene C. (2012). A new paradigm for agricultural extension. Retrieved from <http://business.inquirer.net/72689/a-new-paradigm-for-agricultural-extension> [in English].
8. Uгода pro asociaciju mizh Ukrai'noju, z odnijej' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony vid 21 bereznja 2014 roku № 984_011 [Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand of 21 March 2014 № 984_011]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
9. Pro sil'skogospodars'ku doradchu dijalnist': Zakon Ukrai'ny vid 17 chervnja 2004 roku № 1807-IV [On agricultural advisory activities: the Law of Ukraine of June 17, 2004 № 1807-IV] (2004). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 38 [in Ukrainian].
10. Nacional'na asociacija sil'skogospodars'kyh doradchyh sluzhb Ukrai'ny [National association of agricultural advisory services of Ukraine]. Oficijnyj sajt [Official site]. Retrieved from <https://www.dorada.org.ua/pro-asotsiatsiyu/pro-nasdsu.html> [in Ukrainian].
11. Pro Derzhavnyj bjudzhet Ukrai'ny na 2020 rik: Zakon Ukrai'ny vid 14 lystopada 2019 roku № 294-IX [On the State budget of Ukraine for 2020: the Law of Ukraine of November 14, 2019 № 294-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20?find=1&text> [in Ukrainian].
12. Polozhennja pro Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torgivli ta sil's'kogo gospodarstva Ukrai'ny: Zatv. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 20 serpnja 2014 r. № 459 (v redakcii' postanovy Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 11 veresnja 2019 r. № 838) [Regulation on the Ministry of economic development, trade and agriculture of Ukraine: Approved. The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 20, 2014 № 459 (as amended by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 11, 2019 № 838)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
13. U Minekonomiky nazvaly bazovi naprjamy derzhpidtrymky APK na 2020 rik [The Ministry of Economy named the basic directions of state support of agroindustrial complex for 2020] (2020). *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/21/656085> [in Ukrainian].
14. Shhodo derzhavnoi' pidtrymky rozvytku sil'skogospodars'kogo doradnytva v Ukrai'ni. Analitychna zapyska [Regarding state support for agricultural advisory development in Ukraine. Analytical note]. Nacional'nyj instytut strategichnyh doslidzen' [National Institute for Strategic Studies]. Retrieved from <http://old2.niss.gov.ua/articles/1521> [in Ukrainian].
15. Oficijnyj sajt Ministerstva rozvytku ekonomiky, torgivli ta sil's'kogo gospodarstva [The official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Pro shvalennja Koncepcii' formuvannja derzhavnoi' systemy sil's'kogospodars'kogo doradnytva: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 31 zhovtnja 2011 r. № 1098-r. [On approval of the Concept of formation of the state system of agricultural advisory: The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 31, 2011 № 1098-r.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D1%80> [in Ukrainian].
17. Pro zatverdzhennja planu zahodiv shhodo realizacii' Koncepcii' formuvannja derzhavnoi' systemy sil's'kogospodars'kogo doradnytva na period do 2015 roku: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 23 travnja 2012 r. № 303-r. [On approval of the plan of measures for the Implementation of the Concept of formation of the state system of agricultural advisory for the period up to 2015: the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 23, 2012 № 303-p.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%F0> [in Ukrainian].

ВЕСЕЛОВ Микола к. ю. н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»
E-mail: veselovndl@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3963-2764 просп. Миру, 22, м. Кривий Ріг, 50000, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Порушено окремі проблеми захисту прав неповнолітніх, що притягаються до адміністративної відповідальності, та наведено пропозиції щодо їхнього розв'язання. Розглянуто деякі суперечливі питання законодавства та судової практики в ювенальній юстиції.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, забезпечення прав дитини, заходи впливу, неповнолітній, судовий збір, ювенальна юстиція.

Веселов Н. Защита прав несовершеннолетних при привлечении к административной ответственности. Затронуты отдельные проблемы защиты прав несовершеннолетних в ходе привлечения их к административной ответственности, представлены предложения по их решению. Рассмотрены некоторые спорные вопросы законодательства и судебной практики в ювенальной юстиции.

Ключевые слова: административная ответственность, обеспечение прав ребенка, меры воздействия, несовершеннолетний, судебный сбор, ювенальная юстиция.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою адміністративної відповідальності неповнолітніх є відсутність уніфікованого підходу під час призначення судами таким особам адміністративного стягнення або заходу впливу з урахуванням принципу пропорційності. Зі змісту ст. 13 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) випливає, що застосування заходів впливу, передбачених ст. 24-1 цього Кодексу, до осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, є загальним правилом (тобто «є обов'язковим в усіх випадках вчинення...» [1]). Водночас у ч. 2 цієї статті є виняток із цього правила, відповідно до змісту якого за наведеним у законі переліком складів адміністративних правопорушень неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності на *загальних підставах*. У цій же нормі (ч. 2 ст. 13 КУпАП) визначена можливість застосування до цієї категорії правопорушників заходів впливу, передбачених ст. 24-1 КУпАП (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені ст. 185 цього Кодексу), але з урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника. В останньому випадку в редакції закону зазначено вже не про обов'язок, а про *можливість* суду використовувати такі заходи, що дають змогу в кожному окремому провадженні

індивідуалізувати судові рішення. Однак підстави вживання замість адміністративного стягнення заходів впливу в законі сформульовано недостатньо чітко, що призводить до неоднакового застосування норм права в судовій практиці та певних помилок під час оформлення судових рішень.

Аналіз судової практики у справах про адміністративні правопорушення також вказує на наявність у чинному законодавстві певних проявів *дискримінації неповнолітніх* у порівнянні з дорослими правопорушниками – тобто йдеться про призначення судового збору в передбачених законом випадках. Отже, про існування деяких порушень у цій статті проблемних питань захисту прав неповнолітніх, що притягаються до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, не згадується навіть у Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства щодо неповнолітніх розглядали такі українські вчені, як О. В. Алексєєва [3], О. В. Горбач [4], Є. Ю. Колосовський [5], О. О. Кукшинова [6], М. М. Стефанчук [7], О. Г. Стрельченко [8], Б. П. Урбанський [9] та деякі інші. Проте жоден з них не приділив належної уваги підставам застосування замість адміністративного стягнення заходів впливу до цієї категорії правопорушників. Крім того, питання стягнення судового збору в адміністративно-деліктних провадженнях також не здобуло відповідного вивчення.

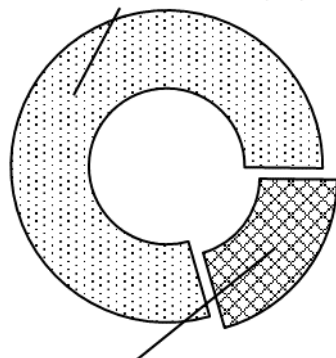
Метою статті є формування пропозицій щодо покращення процедури притягнення судами неповнолітніх до адміністративної відповідальності в частині нормативно-правового визначення обставин, які варто враховувати в разі накладення на дітей адміністративного стягнення чи застосування заходів впливу, а також звільнення їх від сплати судового збору в таких видах проваджень.

Матеріали та методи. Емпіричною базою дослідження стали правові акти законодавства України, аналітичні огляди та статистичні дані інформаційних баз обліку, судові рішення, протоколи про правопорушення, оформлені працівниками патрульної поліції з 01.01.2019 по 18.10.2019, а також наукові праці в галузі адміністративного права. Внаслідок поєднання загальнонаукових і спеціальних методів пізнання – діалектичного, формально-юридичного, порівняльного аналізу та синтезу, правової статистики – вказаний емпіричний матеріал опрацьовано та отримані наукові висновки, що корелюються з метою та завданнями статті.

Результати дослідження. Стаття умовно розподілена на дві частини. Перша – присвячена накладенню стягнення чи застосуванню заходів впливу за адміністративні правопорушення до неповнолітніх, друга – судовому збору в таких провадженнях.

На статтю Особливої частини КУпАП, що має розглядатися на загальних підставах, припадає до 87,6 % від усіх виявлених адміністративних проступків, скоєних неповнолітніми (*рис. 1*), при цьому 80 % – це правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху (*рис. 2*).

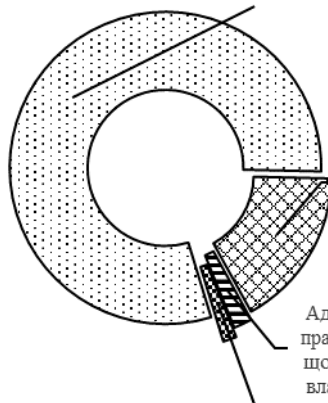
Адміністративні правопорушення, за які неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах, 87,6 %

Адміністративні правопорушення, за які до неповнолітніх застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП, 22,4 %

Рис. 1. Розподіл «ювенальних» адміністративних правопорушень, виявлених патрульною поліцією

Адміністративні правопорушення на транспорті (у сфері безпеки дорожнього руху), 80 %

Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, 16,6 %

Адміністративні правопорушення, що посягають на власність, 1,9 %

Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління, 1,4 %

Рис. 2. Частка оформлених патрульною поліцією України адміністративних правопорушень, скоєних неповнолітніми

Джерело: узагальнено автором за результатами опрацювання протоколів, оформлених патрульною поліцією у період з 01.01.2019 по 18.10.2019, за власною вибіркою та розрахунками.

Детальний аналіз цих деліктів представлено у *табл. 1.*

Таблиця 1

Аналіз виявлених підрозділами патрульної поліції адміністративних правопорушень за участю неповнолітніх з 01.01.2019 по 18.10.2019

Стаття КУпАП	Зміст правопорушення	Кількість	Частка, %
<i>Адміністративні правопорушення, що посягають на власність</i>		37	1,9
ст. 51	Дрібне викрадення чужого майна	37	1,9
<i>Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства та зв'язку</i>		1529	80
ст. 121 ч. 1	Керування транспортним засобом, що має технічні несправності	40	2
ст. 121 ч. 5	Порушення правил користування ременями безпеки або мотошоломами	92	4,8
ст. 121 ч. 6	Керування транспортним засобом, не зареєстрованим або не перереєстрованим в установленому порядку, експлуатація без номерного знака	62	3,2
ст. 122 ч. 1-2	Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху	85	4,4
ст. 122-4	Залишення місця дорожньо-транспортної пригоди	22	1,1
ст. 124	Порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна	140	7,3

Закінчення таблиці 1

Стаття КУПАП	Зміст правопорушення	Кількість	Частка, %
ст. 126 ч. 1-2	Керування транспортним засобом особою, що не має відповідних документів на право керування таким транспортним засобом або не пред'явила їх для перевірки	822	43
ст. 127 ч. 1-2	Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами	23	1,2
ст. 130 ч. 1-2	Керування транспортними засобами або суднами особами, що перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння	229	12
ст. 135	Безквитковий проїзд	14	0,7
<i>Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку</i>		318	16,6
ст. 173	Дрібне хуліганство	83	4,3
ст. 173-2 ч. 1	Вчинення домашнього насильства	7	0,4
ст. 175-1 ч. 1	Куріння тютюнових виробів у заборонених місцях	47	2,4
ст. 178	Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява в громадських місцях у п'яному вигляді	139	7,2
ст. 182 ч. 1	Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях	15	0,8
ст. 183	Завідомо неправдивий виклик спеціальних служб	27	1,4
<i>Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління</i>		28	1,4
ст. 185	Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського	28	1,4
<i>Загальна кількість адміністративних правопорушень</i>		1912	

Джерело: узагальнено автором за результатами опрацювання протоколів, оформлених патрульною поліцією у зазначений період, за власною вибіркою та розрахунками.

Серед обставин, що здебільшого суди беруть до уваги та якими обґрунтовують доцільність застосування заходів впливу чи адміністративного стягнення, можна виділити:

- неповнолітній вік правопорушника;
- повне визнання неповнолітнім своєї вини у вчиненні адміністративного правопорушення та щире каяття винного [10; 11; 12];
- притягнення до адміністративної відповідальності вперше [13];
- відсутність обставин, що обтяжують відповідальність [14].

Половина з них збігається з обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, які визначені у ч. 1 ст. 34 КУПАП. Водночас аналіз понад сотні постанов у справах про адміністративні правопорушення показав, що, враховуючи зазначені обставини, в різноманітних ситуаціях судові рішення не завжди виглядають логічними та послідовними.

Так, у ситуації, як-от: неповнолітній керував мотоциклом без мотошолома, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, не маючи права керування таким транспортним засобом – у наявності сукупність правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 121, ч. 2 ст. 126, ч. 1 ст. 130 КУпАП. Проте суд вважає за доцільне застосувати до неповнолітнього лише *захід впливу у вигляді попередження* [15].

Інший приклад: розглянуто правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 178 КУпАП (неповнолітній знаходився у парку відпочинку в стані алкогольного сп'яніння, своїм п'яним виглядом ображав людську гідність і принижував громадську мораль). За відсутності обставин, які пом'якшують або обтяжують відповідальність, нібито «враховуючи характер і ступінь вчиненого правопорушення та неповнолітній вік правопорушника», навіть незважаючи на те, що ця особа не з'явилася на судове засідання, хоча була належним чином повідомлена про час та місце розгляду справи, суд вирішив «необхідним» застосувати *заходи впливу до неповнолітнього у вигляді попередження* [16].

У третій ситуації суд, дослідивши матеріали правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 175-1 КУпАП (куріння неповнолітньою особою тютюнових виробів на зупинці громадського транспорту), визнав її винною та піддав *адміністративному стягненню у вигляді попередження* зі стягненням на користь державного бюджету України судового збору у розмірі 384,20 грн [17].

Натомість, показовим прикладом є Постанова Куйбишевського районного суду Запорізької обл. від 15.10.2019 р. (справа № 319/1212/19), в якій, розглядаючи матеріали справи про порушення неповнолітнім вимог ч. 5 ст. 121 та ч. 2 ст. 126 КУпАП (керування мотоциклом особою, яка не має права керувати таким транспортним засобом без мотошолома), навіть беручи до уваги повне визнання своєї провини у скоєнні вказаних правопорушень, щире каяття та неповнолітній вік деліквента, суд визнав за доцільне «накласти на нього адміністративне стягнення на загальних підставах (штраф 510 грн) з метою його виховання в дусі додержання законів України та для запобігання вчиненню в подальшому правопорушень, тобто без застосування заходів впливу щодо неповнолітніх» [18].

Подальший аналіз постанов у справах про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, дав змогу також виявити низку помилок, які подекуди мають місце під час оформлення судових рішень. Типовими з них є:

➤ у мотивувальній частині постанови суди хибно посилаються на ч. 1 ст. 13 КУпАП, якщо предметом розгляду є адміністративні правопорушення, через які неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах (тобто передбачені ч. 2 ст. 13 КУпАП) [10];

➤ під час застосування ч. 2 ст. 13 КУпАП у мотивувальній частині постанови судом не зовсім правильно використано вислів «слід застосувати захід впливу...» [19] або «повинні бути застосовані

заходи впливу...» [20], що властиво імперативному методу правового регулювання, тоді як для цих правовідносин закон передбачає диспозитивний метод правового регулювання;

➤ обґрунтовуючи у мотивувальній частині постанови застосування до неповнолітнього правопорушника заходів впливу з посиланням на статті 13 і 24-1 КУпАП, у резолютивній частині постанови захід впливу у вигляді попередження помилково заміщено аналогічним за назвою адміністративним стягненням (хоча при цьому заголовком не згадується про судовий збір, який у разі притягнення особи до адміністративної відповідальності є обов'язковим) [13; 19].

Не піддаючи сумніву професійність персоналу органів суду, такі помилки дають підстави вважати, що розгляд справ про адміністративні правопорушення, скоєні неповнолітніми, та прийняття по них рішень подекуди мають поверхневий характер, *без належного з'ясування та урахування обставин*, які в таких ситуаціях повинні бути прийняті суддями до уваги.

Аналіз судової практики у справах про адміністративні правопорушення привернув увагу ще до одного проблемного питання – певного прояву дискримінації неповнолітніх у порівнянні з дорослими правопорушниками. Поняття «дискримінація дітей» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою віку досягнення повноліття. За винятком проявів так званої «позитивної дискримінації», з урахуванням фізичної та розумової незрілості дитини, що втілюється у правових механізмах її спеціальної охорони й піклування, зокрема належного правового захисту з боку держави та суспільства, решта проявів дискримінації дитини є порушенням принципів верховенства права та справедливості. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчю та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, що за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, що інколи може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом тощо [21].

За ст. 221 КУпАП справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від 16 до 18 років, розглядають суди. Як вже згадувалося, у випадках, передбачених ч. 2 ст. 13 КУпАП, неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах, і, як свідчить адміністративна практика, таких ситуацій – переважна більшість. А відтак у разі винесення судом (суддею) постанови про накладення адміністративного стягнення (навіть у вигляді попередження) на неповнолітню особу *покладається обов'язок сплатити судовий*

збір у розмірі, визначеному Законом України «Про судовий збір» (ст. 40 КУпАП). Вище наведено приклади рішень судів про накладення на неповнолітніх правопорушників адміністративного стягнення у вигляді попередження зі стягненням на користь державного бюджету України судового збору в розмірі 384,20 грн [17] та адміністративного стягнення на загальних підставах (штраф – 510 грн) зі стягненням із цієї особи судового збору в сумі 384 грн 20 коп. на користь держави [18].

До переліку адміністративних правопорушень, за які неповнолітніх притягають до відповідальності на загальних підставах, входять і такі делікти, розгляд яких у випадку їхнього вчинення дорослими (повнолітніми) особами віднесено до компетенції інших уповноважених суб'єктів (не судів), наприклад, адміністративних комісій при виконавчих органах сільських, селищних, міських рад (ч. 2 ст. 156 КУпАП), поліції (ч. 1 ст. 44; ч. 1-3, 5, 6 і 8 ст. 121; ст. 121-1; ст. 121-2; ч. 1-3 і 5 ст. 122; ч. 1 ст. 123; ст. 124-1; ст. 125; ч. 1, 2 і 4 ст. 126; ч. 1-3 ст. 127; ст. 192; ст. 194; ст. 195 КУпАП), відповідно сплата судового збору для цих осіб в аналогічних ситуаціях не є актуальною. Неповнолітні особи в разі вчинення ними адміністративного правопорушення пільги щодо сплати судового збору не мають, тобто від сплати судового збору під час розгляду справи не звільняються і навіть не мають підстав для відстрочення (розстрочення) сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати (ст. 5, 8 Закону України «Про судовий збір») [22]. Тож, встановлюючи додаткові гарантії (у вигляді судового розгляду справи) для забезпечення прав дітей, у разі вчинення ними адміністративного правопорушення та призначення адміністративного стягнення законодавець ставить їх у гірше становище проти дорослих правопорушників у деяких подібних ситуаціях, що фактично є порушенням принципу юридичної рівності громадян.

Доречно зазначити, що адміністративні стягнення та заходи впливу, що застосовують до неповнолітніх правопорушників, передусім спрямовані на виховання таких осіб в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття та запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і рештою осіб (загальна превенція). Водночас завданням судового збору є забезпечення здійснення правосуддя, зміцнення матеріально-технічної бази судів [6], що не має нічого спільного із завданнями ювенальної юстиції. Держава не повинна зміцнювати матеріально-технічну базу судової системи завдяки тим правовідносинам, що виникають з приводу забезпечення (в тому числі й судового захисту) прав дітей. Тому неповнолітні, їхні законні представники мають бути включені до пільгової категорії осіб, що звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях і видах проваджень.

Висновки. Викладене дає підстави зробити певні узагальнення та внести пропозиції щодо удосконалення чинного адміністративно-деліктного законодавства.

Обставини, що характеризують вчинене неповнолітнім адміністративне правопорушення та особу правопорушника, мають бути детальніше окреслені в КУпАП (пропонується доповнити Кодекс *новою статтею 35-1 «Обставини, що враховуються під час накладення стягнення чи застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення до неповнолітніх»*). Зокрема в разі прийняття такого рішення у випадках, передбачених ч. 2 ст. 13 КУпАП, крім обставин, вказаних у ч. 2 ст. 33 КУпАП, суд має врахувати:

- кількість адміністративних правопорушень, що є предметом розгляду;
- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння чи діянь, усвідомлення ним їхнього протиправного та шкідливого характеру;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників адміністративного правопорушення;
- перебування неповнолітнього на профілактичному обліку дітей, що ведеться підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України, та підстави взяття на такий облік;
- соціальний статус дитини (учень, студент, вихованець закладів освіти інтернатного типу, працюючий) і наявність самостійного заробітку;
- умови життя та виховання неповнолітнього, склад і відносини в сім'ї;
- здатність батьків чи осіб, що їх замінюють, впливати на правослужняну поведінку дитини;
- стан здоров'я та рівень розвитку дитини.

Для усунення наявних дискримінаційних положень стосовно дітей варто *внести такі зміни до законодавства:*

- ст. 5 Закону України «Про судовий збір» – у частині «від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються» доповнити підпункт 5-1 таким змістом: *«малодітні та неповнолітні особи, їхні законні представники та представники в усіх видах проваджень»*;
- ст. 40-1 КУпАП доповнити частиною такого змісту: *«судовий збір у провадженні по справі про адміністративне правопорушення, скоєне неповнолітнім, не сплачується»*.

Удосконалення в такий спосіб законодавства матиме необхідні передумови для покращення судової практики притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності, що, своєю чергою, позитивно вплине на захист їхніх прав і найкращих інтересів. Проте, це не останні питання адміністративно-деліктних відносин за участю дітей, що наразі вимагають правового вирішення. Предметом подальших наукових досліджень у цьому напрямі стануть додаткові гарантії захисту прав неповнолітніх у справах про адміністративні правопорушення, як-от: презумпція невинуватості, ефективний доступ неповнолітніх до безоплатної вторинної правової допомоги, спеціалізація суддів, що розглядають справи про адміністративні правопорушення за участю неповнолітніх тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення; за ред. С. В. Петкова. Київ: ЦУЛ, 2012. 1246 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/65827-stattya-13-vdpovdalnst-nepovnoitnh.html> (дата звернення: 12.11.2019).
2. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1027-р від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80> (дата звернення: 14.12.2019).
3. Алексеева О. В. Суб'єкти адміністративної відповідальності за неправомірні дії неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: ДНДІ МВС України, 2016. 205 с.
4. Горбач О. В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2006. 18 с.
5. Колосовський С. Ю. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2014. 236 с.
6. Кукшинова О. О. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Митна справа*. 2015. № 5 (101). С. 55-63.
7. Стефанчук М. М. Забезпечення органами прокуратури додержання законів про права неповнолітніх при їх притягненні до адміністративної відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 495-500.
8. Стрельченко О. Г. Адміністративно-правова характеристика адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. Т. 5. № 3 (16). С. 1-5. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/284/305> (дата звернення: 14.12.2019).
9. Урбанський Б. П. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх як спеціального суб'єкта. *Митна справа*. 2014. № 5 (95). Ч. 2. Кн. 1. С. 219-225.
10. Постанова Зборівського районного суду Тернопільської області від 11.10.2019. Справа № 599/2091/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84886878> (дата звернення: 15.10.2019).
11. Постанова Сарненського районного суду Рівненської області від 11.10.2019. Справа № 572/3132/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84903894> (дата звернення: 17.10.2019).
12. Постанова Баранівського районного суду Житомирської області від 15.10.2019. Справа № 273/1843/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84918469> (дата звернення: 17.10.2019).
13. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 15.10.2019. Справа № 686/27640/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84934839> (дата звернення: 17.10.2019).
14. Постанова Оріхівського районного суду Запорізької області від 16.10.2019. Справа № 323/2836/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84971433> (дата звернення: 20.10.2019).
15. Постанова Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 11.10.2019. Справа № 157/1523/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84891434> (дата звернення: 17.10.2019).
16. Постанова Троїцького районного суду Луганської області від 11.10.2019. Справа № 433/1729/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84902398> (дата звернення: 17.10.2019).
17. Постанова Білгород-Дністровського міськрайонного суду від 11.10.2019. Справа № 495/8431/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84880317> (дата звернення: 22.10.2019).

18. Постанова Куйбишевського районного суду Запорізької області від 15.10.2019. Справа № 319/1212/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84929432> (дата звернення: 17.10.2019).
19. Постанова Сколівського районного суду Львівської області від 16.10.2019. Справа № 453/1258/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84972615> (дата звернення: 20.10.2019).
20. Постанова Якимівського районного суду Запорізької області від 16.10.2019. Справа № 330/2269/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84972293> (дата звернення: 20.10.2019).
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 02.11.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/conv> (дата звернення: 26.10.2019).
22. Закон України «Про судовий збір» № 3674-VI від 08.07.2011. Редакція від 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#n37> (дата звернення: 26.10.2019).
23. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про судовий збір». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39393 (дата звернення: 24.10.2019).

Стаття надійшла до редакції 16.12.2019.

Veselov M. Protecting the rights of minors when bringing to administrative responsibility.

Background. The choice of the topic of the article is dictated by the existence of significant problems and the need to improve the mechanisms of applying administrative responsibility in the juvenile justice system for children on the basis of securing their rights.

Analysis of recent research and publications. Over the last five years, this topic has become the subject of research by O. V. Alekseieva, O. V. Gorbach, Ye. Yu. Kolosovsky, O. O. Kukshynova, M. M. Stefanchuk, O. G. Strelchenko, B. P. Urbansky and more. This article explores those problematic issues that still do not have a proper solution.

The ***aim*** of the article is to improve the procedure of bringing juveniles to administrative responsibility in the part of the regulatory definition of the circumstances to be taken into account when imposing administrative penalties or taking measures of influence on children, as well as exempting them from payment of court fees in such types of proceedings.

Materials and methods. The empirical basis of the research was the acts of Ukrainian law, data of analytical and statistical records, case law and scientific works of other scientists. Due to the combination of general scientific and special methods of cognition, it was possible to work out the empirical material and obtain our own scientific conclusions, which correlate with the purpose and tasks of the article.

Results. Attention is drawn to the lack of a clear definition in the legislation and, in the case law there was no unified approach to the circumstances that the court should take into account when imposing or applying measures of influence for administrative offenses against minors. The second controversial issue, analyzed in the article, is the collection of juvenile court fees, which in some similar situations puts them at a disadvantage compared to adult offenders.

Conclusion. According to the results of the study, it is proposed to supplement the Code of Administrative Offenses with a new Article 35-1 «Circumstances taken into account when imposing or applying measures of influence for administrative offenses against minors», as well as to amend the said Code and the Law of Ukraine «On Court Fees» on the release of children from the payment of court fees in all court cases.

Keywords: administrative responsibility, child rights protection, measures of influence, minor, legal fees, juvenile justice.

REFERENCES

1. Pjetkov, S. V. (Ed.) (2012). Naukovo-praktychnyj komentar Kodeksu Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja [Scientific and practical commentary of the code of Ukraine on administrative offences]. Kiyv: CUL. Retrieved from <https://westudents.com.ua/glavy/65827-stattya-13-vdpovdalnst-nepovnoltnh.html> (the date of appeal: 12.11.2019) [in Ukrainian].
2. Pro shvalennja Nacional'noi' strategii' reformuvannja systemy justycii' shhodo ditej na period do 2023 roku: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 18.12.2018. [On the approval of the National strategy for the Reforming the Justice System for Children for the period up to 2023: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1027-p dated 18.12.2018]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80> (the date of appeal: 14.12.2019) [in Ukrainian].
3. Aljeksjejeva, O. V. (2016). Sub'jekty administratyvnoi' vidpovidal'nosti za nepravomirni dii' nepovnolitnih [Subjects of administrative responsibility for misconduct of minors]. *Candidate's thesis*. Kiyv: The State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [in Ukrainian].
4. Gorbach, O. V. (2006). Administratyvna vidpovidal'nist' nepovnolitnih, bat'kiv abo osib, jaki i'h zaminjujut' [The administrative responsibility of minors, parents or persons who replace them]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiyv: Kyiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
5. Kolosovskij, Je. Ju. (2014). Administratyvna vidpovidal'nist' nepovnolitnih [The administrative responsibility of minors]. Dissertation ... Candidate of Juridical Sciences. Irpin: National University of State Tax Service of Ukraine [in Ukrainian].
6. Kukshynova, O. O. (2015). Osoblyvosti administratyvnoi' vidpovidal'nosti nepovnolitnih [Features of administrative responsibility of minors]. *Mytna sprava – Customs affairs*, 5 (101), 55-63 [in Ukrainian].
7. Stefanchuk, M. M. (2013). Zabezpechennja organamy prokuratury doderzhannja zakoniv pro prava nepovnolitnih pry i'h prytjagnenni do administratyvnoi' vidpovidal'nosti [The provision by the prosecutor's office of compliance with the law on the rights of minors when bringing them to administrative responsibility]. *Universytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 3 (47), 495-500 [in Ukrainian].
8. Strel'chenko, O. G. (2012). Administratyvno-pravova harakterystyka administratyvnoi' vidpovidal'nosti nepovnolitnih [Administrative and legal characteristics of administrative responsibility of minors]. *Chasopys Akademii' advokatury Ukrai'ny – The Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, (Vol. 5), 3 (16), 1-5. Retrieved from <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/284/305> (the date of appeal: 14.12.2019) [in Ukrainian].
9. Urbanskij, B. P. (2014). Osoblyvosti administratyvnoi' vidpovidal'nosti nepovnolitnih jak special'nogo sub'jekta [Features of administrative responsibility of minors as a special subject]. *Mytna sprava – Customs affairs*, 5 (95), part 2, 219-225 [in Ukrainian].
10. Postanova Zboriv'skogo rajonnogo sudu Ternopil's'koi' oblasti vid 11.10.2019. Sprava № 599/2091/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Zboriv District Court of Ternopil Region of October 11, 2019 Case No. 599/2091/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84886878> (the date of appeal: 15.10.2019) [in Ukrainian].
11. Postanova Sarnens'kogo rajonnogo sudu Rivnens'koi' oblasti vid 11.10.2019. Sprava № 572/3132/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Sarny District Court of Rivne region of 11.10.2019. Case No. 572/3132/19. The unified register of court decisions]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84903894> (the date of appeal: 17.10.2019) [in Ukrainian].
12. Postanova Baraniv'skogo rajonnogo sudu Zhytomyr's'koi' oblasti vid 15.10.2019. Sprava № 273/1843/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of Baranivka District Court of Zhytomyr Region dated October 15, 2019. Case No. 273/1843/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84918469> (the date of appeal: 17.10.2019) [in Ukrainian].

13. Postanova Hmel'nyc'kogo mis'krajonnogo sudu Hmel'nyc'koi' oblasti vid 15.10.2019. Sprava № 686/27640/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Khmelnytsky City District Court of Khmelnytsky Region dated October 15, 2019. Case No. 686/27640/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84934839> (the date of appeal: 17.10.2019) [in Ukrainian].
14. Postanova Orihivs'kogo rajonnogo sudu Zaporiz'koi' oblasti vid 16.10.2019. Sprava № 323/2836/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Orikhiv District Court of Zaporizhzhya Region dated October 16, 2019. Case No. 323/2836/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84971433> (the date of appeal: 20.10.2019) [in Ukrainian].
15. Postanova Kamin'-Kashyrs'kogo rajonnogo sudu Volyns'koi' oblasti vid 11.10.2019. Sprava № 157/1523/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Kamin'-Kashyrs'kyi District Court of Volyn Region dated October 11, 2019. Case No. 157/1523/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84891434> (the date of appeal: 17.10.2019) [in Ukrainian].
16. Postanova Troi'c'kogo rajonnogo sudu Lugans'koi' oblasti vid 11.10.2019. Sprava № 433/1729/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Troitskyi District Court of Luhansk region of 11.10.2019. Case No. 433/1729/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84902398> (the date of appeal: 17.10.2019) [in Ukrainian].
17. Postanova Bilgorod-Dnistrovs'kogo mis'krajonnogo sudu vid 11.10.2019. Sprava № 495/8431/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of Bilhorod-Dnistrovsky City District Court of 11.10.2019. Case No. 495/8431/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84880317> (the date of appeal: 22.10.2019) [in Ukrainian].
18. Postanova Kujbyshevs'kogo rajonnogo sudu Zaporiz'koi' oblasti vid 15.10.2019. Sprava № 319/1212/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Kuibyshev District Court of Zaporizhzhya Region, dated October 15, 2019. Case No. 319/1212/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84929432> (the date of appeal: 17.10.2019) [in Ukrainian].
19. Postanova Skolivs'kogo rajonnogo sudu L'vivs'koi' oblasti vid 16.10.2019. Sprava № 453/1258/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Skole District Court of Lviv Region of 16.10.2019. Case No. 453/1258/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84972615> (the date of appeal: 20.10.2019) [in Ukrainian].
20. Postanova Yakymivs'kogo rajonnogo sudu Zaporiz'koi' oblasti vid 16.10.2019. Sprava № 330/2269/19. Jedynyj rejestr sudovyh rishen' [The Resolution of the Yakymivskyi District Court of Zaporizhzhia Region, dated October 16, 2019. Case No. 330/2269/19. The unified register of court decisions]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84972293> (the date of appeal: 20.10.2019) [in Ukrainian].
21. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym podannjam Verhovnogo Sudu Ukrainy shhodo vidpovidnosti Konstytucii' Ukrainy (konstytucijnosti) polozhen' statti 69 Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennja sudom bil'sh m'jakogo pokarannja) vid 02.11.2004. № 15-rp/2004 [The Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court of Ukraine on the conformity of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine (case on the appointment of a milder sentence) of 02.11.2004. No. 15-rp/2004]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/conv> (the date of appeal: 26.10.2019) [in Ukrainian].
22. Zakon Ukrainy «Pro sudovyj zbir» vid 08.07.2011. № 3674-VI. Redakcija vid 21.10.2019 [The Law of Ukraine «On court fee» of 08.07.2011. No. 3674-VI. The edition from 10/21/2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#n37> (the date of appeal: 26.10.2019) [in Ukrainian].
23. Pojasnjuval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro sudovyj zbir» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On court fee»]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39393 (the date of appeal: 24.10.2019) [in Ukrainian].